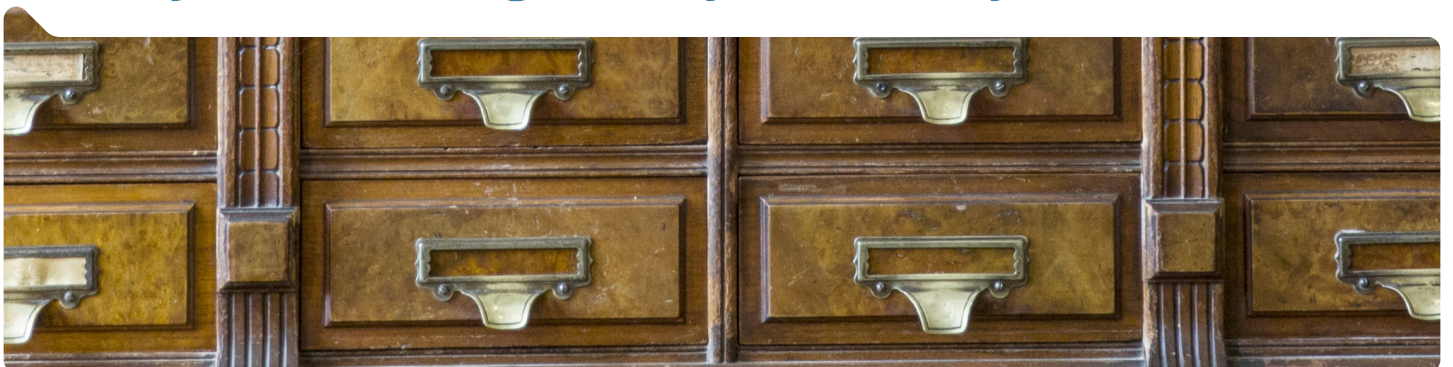

Pensioenfonds

Medewerkers Apotheken

Halfjaarverslag MVB januari - juni 2023

pensioenfonds medewerkers apotheken

Inhoudsopgave

	02
1. MVB-ontwikkelingen H1 2023	04
2. Inleiding Verantwoord Beleggen	06
3. Uitsluitingsbeleid	09
5. Stembeleid & Corporate Governance	54
6. Bijlagen	64

1. MVB-ontwikkelingen H1 2023

In het afgelopen halfjaar heeft Pensioenfonds Medewerkers Apotheken (PMA) verschillende stappen gezet op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen. We hebben ons MVB-beleid verder aangescherpt. Dit beleid is te vinden op [de website van PMA](#).

We hebben ons uitsluitingsbeleid voor ondernemingen die internationale normen schenden aangescherpt

In het eerste halfjaar van 2023 hebben we ons uitsluitingsbeleid voor ondernemingen die internationale normen schenden aangescherpt. Dit zijn de normen die deel uitmaken van ons normenkader, zoals geformuleerd door het UN Global Compact, de United Nations Guiding Principles on Human Rights and Business en de OESO-richtlijnen.

Voorheen gaven we een onderneming 2 jaar de tijd om een geverifieerde schending op te heffen, alvorens over te gaan tot uitsluiting. Onder het huidige beleid sluiten we zogenaamde normschenders nu direct uit wanneer er sprake is van een structurele geverifieerde schending, wanneer een onderneming geen/onvoldoende maatregelen heeft genomen om de schending op te heffen.

Daarnaast gaan we ondernemingen die betrokken zijn bij een vermeende schending uitsluiten, wanneer we via ons normatieve engagement programma onvoldoende vooruitgang boeken. Daarnaast houden we een zogenaamde watch list aan van ondernemingen die betrokken zijn bij vermeende schendingen en die onderdeel zijn van ons normatieve engagement programma. Ook ondernemingen waarvoor een structurele geverifieerde schending is vastgesteld kunnen op de watch list worden gezet, mits er maatregelen zijn ondernomen om de schending op te heffen. Op jaarlijkse basis beoordelen we of deze ondernemingen alsnog willen uitsluiten.

Als gevolg van deze aanscherping zijn er een aantal ondernemingen aan de uitsluitingslijst toegevoegd, waaronder grote namen, zoals Tesla vanwege structurele schendingen van arbeidsnormen. In het hoofdstuk 'uitsluitingen' is de volledige normatieve uitsluitingslijst opgenomen.

Ondernemingen die het recht op zelfbeschikking schenden, sluiten we niet langer uit

De ESG-dataleverancier van onze vermogensbeheerder heeft laten weten ondernemingen niet langer te beoordelen op het recht op zelfbeschikking. Dit heeft als gevolg dat een aantal ondernemingen niet langer op de uitsluitingslijst staan, ondanks dat er geen sprake is van het opheffen van een normatieve schending. Dit zijn voornamelijk Israëlische banken, die betrokken zijn bij het financieren van Israëlische nederzettingen in de bezette Palestijnse gebieden en de rechtenschendingen die daarmee gepaard gaan.

We sluiten de meest vervuilende en energie-intensieve fossiele brandstoffen uit

We hebben besloten niet langer te willen beleggen in ondernemingen die meer dan 5% van hun omzet halen uit de winning van de meest vervuilende en energie-intensieve fossiele brandstoffen, zoals steenkolen, schalieolie en -gas, teerzandolie en Arctische olie en gas. Daarnaast sluiten we nutsbedrijven uit die meer dan 5% van hun omzet halen uit de opwekking van energie uit kolen. Uitgebreide informatie over de individuele uitsluitingsgronden en de volledige uitsluitingslijst zijn opgenomen in deze rapportage onder het hoofdstuk 'Uitsluitingen'.

We zijn begonnen met de implementatie van ons klimaatbeleid

Klimaat is een belangrijk thema voor PMA. Daarom zijn we in 2022 van start gegaan met het ontwikkelen van een klimaatbeleid. Hiertoe hebben we in de eerste helft van het jaar 2 belangrijke stappen gezet: het opstellen van klimaatovertuigingen en het verkrijgen van inzicht in klimaatrisico's en -kansen. In de tweede helft van 2022 zijn we gestart met een verkenning van mogelijke

klimaatdoelstellingen voor onze beleggingsportefeuilles. In de eerste helft van 2023 zijn we begonnen met de implementatie van het klimaatbeleid.

We hebben een kader impactbeleggen vastgesteld

PMA ziet voor zichzelf een rol om, binnen bestaande beleggingscategorieën, de energietransitie te helpen financieren. Dit kan door middel van impact beleggingen. PMA is van mening dat impact beleggingen aan strenge eisen moeten voldoen, zoals meetbaarheid, en additionaliteit. Immers, het claimen van impact brengt ook verplichting met zich mee, zoals het rapporteren van de geclaimde impact. Daarom heeft PMA een heldere definitie vastgesteld, die de criteria omvat waaraan impact beleggingen moeten voldoen. Daarnaast heeft PMA een ambitie vastgesteld t.a.v. het percentage impact beleggingen in de portefeuille. Het kader impact beleggen wordt opgenomen in het MVB-beleid bij de eerstvolgende beleidsupdate aan het eind van 2023.

De eerste dialogen binnen het Health Engagement Network (HEN) zijn opgestart

Het Health Engagement Network (hierna: HEN) is een samenwerking tussen Nederlandse pensioenfondsen om gezamenlijk engagement te voeren en zo meer gewicht in de schaal te leggen. Op dit moment bestaat HEN uit Stichting Pensioenfonds Huisartsen (SPH) en PMA. Het engagementprogramma van HEN richt zich op duurzaamheidsthema's in de beleggingsportefeuille die gerelateerd zijn aan de zorgsector. In de eerste helft van 2023 is het eerste engagement thema van HEN geselecteerd en van start gegaan, namelijk 'Duurzaamheid in de Zorg'. In dit thema sporen wij vijf ondernemingen in de zorgsector aan hun afvalstromen en CO₂-emissies te verminderen. We rapporteren op halfjaarlijkse basis over de voortgang van de dialogen binnen het HEN. Deze rapportage staat op onze website.

We hebben een doelallocatie naar zorgvastgoed vastgesteld

Per beleggingscategorie stellen we vast welke mogelijkheden er bestaan om impactbeleggingen te integreren. Deze zoektocht heeft ertoe geleid dat we hebben besloten om een deel van onze (niet-beursgenoteerde) vastgoedportefeuille (10% met een minimum van EUR 30 miljoen) te beleggen in zorgvastgoed. Hierbij kan gedacht worden aan ziekenhuizen, verzorgingstehuizen, etc. Wij zijn van mening dat een dergelijke belegging goed past bij de identiteit van ons fonds, gezien de focus op gezondheid.

PMA heeft een collectieve verklaring ondertekend over het verminderen van de productie van plastic voor eenmalig gebruik

PMA heeft samen met 184 andere investeerders, met een totaal beheerd vermogen van meer dan USD 10 biljoen, een verklaring ondertekend. In de verklaring eisen we dat bedrijven een radicalere aanpak volgen voor het verminderen van hun afhankelijkheid van kunststoffen.

We roepen intensieve gebruikers van plastic verpakkingen, zoals producenten van zogenaamde fast moving consumer goods (voeding, toiletartikelen, zeep, cosmetica, etc.) en supermarkten, op om sneller te handelen in het bestrijden van de plastic crisis. We vinden dat bedrijven het verbruik van plastic verpakkingen voor eenmalig gebruik aanzienlijk moeten verminderen, systemen voor hergebruik van verpakkingen moeten implementeren, gevaarlijke chemicaliën in plastic moeten uitfasen en pleiten voor (en niet tegen) beleid ter ondersteuning van deze acties.

We voldoen aan Europese duurzaamheidswetgeving (SFDR & Taxonomieverordening)

Het voldoen aan Europese duurzaamheidswetgeving is komende jaren een belangrijk onderwerp voor PMA. We zijn compliant met de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR), die in is gegaan per 10 maart 2021. Ook de vervolgstappen die in 2022 en begin 2023 genomen moesten worden, zijn gerealiseerd. Deze wetgeving vraagt om meer transparantie over duurzaamheid en de toepassing daarvan in het beleggingsbeleid. Onze pensioenregeling kwalificeert als SFDR art. 8. Dit betekent dat wij ecologische en/of sociale kenmerken promoten, zoals het voeren van dialogen met normschenders en het uitsluiten van ondernemingen vanuit normatieve overwegingen.

In het afgelopen half jaar zijn we druk bezig geweest met de rapportage over de impact van onze beleggingen op mens en milieu. Deze rapportage is te vinden op onze website. Door databeperkingen en de strikte richtlijnen vanuit de SFDR, merken we echter dat deze rapportage vooralsnog helaas nog weinig bruikbare inzichten biedt. Wanneer ondernemingen waarin we beleggen gaan rapporteren volgens de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) in 2023, levert dit hopelijk meer bruikbare data op.

De wetgever wordt in de toekomst steeds specifiekere waar het gaat om richtlijnen voor transparantie. De komende tijd wordt daarom verder gewerkt aan het blijven voldoen aan de transparantieverplichtingen die vanuit duurzaamheidswetgeving worden gevraagd.

2. Inleiding Verantwoord Beleggen

PMA voert een Maatschappelijk Verantwoord Beleggen beleid (hierna: MVB-beleid) bij het beheer van haar vermogen. In deze halfjaarlijkse rapportage leest u de laatste stand van zaken met betrekking tot de ingezette instrumenten en vindt u terug welke activiteiten namens PMA zijn ondernomen. Op de website van PMA vindt u beleidsdocumenten en rapportages waarnaar in dit rapport wordt verwezen. Deze inleiding geeft een kort overzicht van de achtergrond van verantwoord beleggen.

2.1. Verantwoord beleggen

PMA vindt maatschappelijk verantwoord beleggen belangrijk. PMA vindt dat verantwoord beleggen bijdraagt aan het realiseren van een goed en betaalbaar pensioen voor huidige en toekomstige generaties. Daarom besteedt PMA waar nodig en mogelijk binnen de fiduciaire verantwoordelijkheid aandacht aan ecologische, sociale en governance onderwerpen. Maatschappelijk verantwoord ondernemen door ondernemingen waarin belegd wordt speelt een belangrijke rol.

2.2. Uitgangspunten

Voor het MVB-beleid hanteert PMA de principes van het Global Compact van de Verenigde Naties (UN Global Compact) als uitgangspunt alsook de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen (OESO-richtlijnen) en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights (Guiding Principles).

Het UN Global Compact bestaat uit tien breed geaccepteerde principes (zie bijlage 5.1) en beslaat vier hoofdthema's:

- Mensenrechten;
- Arbeidsnormen;
- Milieu;
- Anticorruptie.

Deze principes vinden hun oorsprong in internationale verdragen zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de principes van de International Labour Organisation (ILO). Het UN Global Compact verlangt van bedrijven dat zij binnen hun eigen invloedssfeer kernwaarden op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie omarmen, ondersteunen en uitvoeren.

De OESO-richtlijnen geven naast de vier genoemde thema's richting aan ondernemingsgedrag op de volgende thema's:

- Consumentenbelangen;
- Wetenschap en technologie;
- Mededinging;
- Belastingen.

De UN Guiding Principles bieden internationaal geaccepteerde richtlijnen over hoe ondernemingen met mensenrechten dienen om te gaan.

2.3. Instrumenten

In de uitvoering van het verantwoord beleggen beleid hanteert PMA een aanpak waarbij gebruik wordt gemaakt van de volgende instrumenten:

1. Het uitsluiten van ondernemingen en landen;
2. Het voeren van dialogen met ondernemingen (engagement);
3. Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen (proxy voting);
4. Integratie van duurzaamheidsinformatie in beleggingsprocessen (ESG-integratie);
5. Doelinvesterings.

De instrumenten, de gemaakte keuzes en de recente ontwikkelingen worden ieder in afzonderlijke hoofdstukken besproken.

2.4. Reikwijdte van het verantwoord beleggen beleid

Daar waar mogelijk en wenselijk past PMA het eigen MVB-beleid toe op haar beleggingen. Ons MVB-beleid is

(grotendeels) van toepassing op beleggingen in discretionaire mandaten. PMA belegt via mandaten binnen de volgende beleggingscategorieën:

- aandelen wereldwijd
- bedrijfsobligaties EU
- bedrijfsobligaties VS
- staatsobligaties
- beursgenoteerd vastgoed (wereldwijd)

PMA onderhoudt een uitsluitingenlijst, waaraan de beheerders van deze mandaten zich dienen te houden. Daarnaast past PMA het stembeleid toe op het aandelenmandaat waarin het fonds belegt. Voor zowel de aandelen wereld- als voor beide bedrijfsobligatieportefeuilles gaat PMA de dialoog aan met de ondernemingen waarin het pensioenfonds belegt.

PMA maakt voor het beheer van haar vermogen ook gebruik van externe vermogensbeheerders. Wanneer PMA gebruik maakt van beleggingsfondsen van externe vermogensbeheerders, is het niet mogelijk om het eigen MVB-beleid toe te passen. PMA kiest er daarom voor om in beleggingsfondsen te beleggen, die zo veel mogelijk aansluiten bij de uitgangspunten van het pensioenfonds. Deze beleggingsfondsen worden vervolgens ook aan ESG-criteria getoetst.

Aandelen

Aandelen ontwikkelde markten

De aandelenbeleggingen “wereld ontwikkelde markten” zijn vormgegeven in een discretionair beleggingsmandaat bij BlackRock. Deze portefeuille wordt passief beheerd tegen de MSCI World Index en het eigen uitsluitingsbeleid, stem- en engagementbeleid zijn volledig van toepassing op dit mandaat.

PMA is van mening dat bedrijven, die op ESG-gebied sterk achterblijven bij sectorgenoten, niet in de beleggingsportefeuille horen. Daarom hebben we besloten om bij het beheer van de aandelenportefeuille ontwikkelde markten een worst-in-class benadering toe te passen. Bedrijven met een ESG-rating B of CCC worden daarom uitgesloten van belegging.

Aandelen opkomende markten

De aandelenbeleggingen in opkomende markten zijn vormgegeven in het aandelen opkomende markten beleggingsfonds van Northern Trust. Het MVB-beleid van Northern Trust is van toepassing op dit beleggingsfonds. Hoewel het MVB-beleid van Northern Trust belangrijke raakvlakken heeft met het MVB-beleid van PMA zijn er ook verschillen. PMA monitort de deze beleidsgap en onderneemt actie wanneer deze te groot wordt.

Beursgenoteerd vastgoed

PMA belegt in beursgenoteerd vastgoedmandaat via een discretionair mandaat bij Kempen. PMA is met Kempen overeengekomen, dat ESG-integratie wordt toegepast om de

portefeuille te optimaliseren. Hierbij gaat Kempen uit van haar eigen methodiek, waarbij vooral governance factoren zwaarwegend worden meegenomen in het maken van beleggingsoverwegingen. Sociale en milieufactoren spelen in mindere mate ook een rol in het belggingsproces van Kempen.

Vastrentende waarden

PMA heeft voor het merendeel van de vastrentende waarden beleggingen gekozen voor discretionaire mandaten, die beheerd worden door de verschillende vermogensbeheerders. Op deze mandaten is ons eigen uitsluitingsbeleid volledig van toepassing. Naast het uitsluitingsbeleid wordt ook het eigen engagementbeleid toegepast op ondernemingen binnen de bedrijfsobligatiemandaten.

Staatsobligaties

PMA belegt in staatsobligaties via een discretionair mandaat bij Achmea IM. Op dit mandaat is het landenbeleid van toepassing. Daarnaast past Achmea IM ESG-integratie toe, door MSCI landenscores mee te nemen in het vaststellen van portefeuillewegingen van bepaalde landen.

Daarnaast heeft PMA green bonds opgenomen in de bedrijfsobligatieportefeuilles. Dit zijn obligaties uitgegeven door ondernemingen of landen, waarvan de opbrengsten worden gebruikt om energietransitie, of andere projecten die een aantoonbaar positief effect hebben op klimaatverandering, te financieren. In de mandaatrichtlijnen is een minimumallocatie van 3% green bonds opgenomen.

EMD

PMA belegt in Emerging Market Debt (EMD) via de EMD beleggingsfondsen van Achmea IM. Op deze beleggingsfondsen is het landenbeleid van Achmea IM van toepassing, dat gelijk is aan het landenbeleid van PMA.

Bedrijfsobligaties EU en VS

PMA heeft een EU bedrijfsobligatiemandaat bij Insight (EU) en een VS bedrijfsobligatiemandaat bij PGIM. PMA is met deze vermogensbeheerders overeengekomen dat zij, op basis van eigen methodiek, ondernemingen met met een (zeer) slechte ESG-score weren uit de portefeuille. Dit beleid is overeenstemming met het worst-in-class beleid dat wordt toegepast op het aandelen wereld mandaat.

In de mandaatrichtlijnen voor de bedrijfs- en staatsobligatieportefeuilles zijn green bond minimum- (EU bedrijfsobligaties en staatsobligaties) en doelallocaties (VS bedrijfsobligaties) opgenomen. Deze percentages worden periodiek geëvalueerd. Voor zowel de EU-bedrijfsobligatieportefeuille als voor de VS-bedrijfsobligatieportefeuille is de green bond allocatie vastgesteld op 2,5%.

Alternatieve beleggingen

Niet-beursgenoteerd vastgoed

PMA belegt in niet-beursgenoteerd vastgoed via de externe managers: Aberdeen, Blue Sky Real Estate en CBRE (in afbouw). Voor vastgoedbeleggingen (niet-beursgenoteerd) hanteert PMA geen uitsluitingen op objectniveau. Het ESG-beleid voor vastgoed is gericht op 'positive screening'. Binnen de randvoorwaarden (zoals risico/rendement en de positie van PMA binnen de fondsen) verlangt PMA het onderstaande van de externe managers van vastgoedportefeuilles:

A) Minimaal 80% van de objecten/managers heeft een minimale score van drie GRESB -sterren en in 2022 gemiddeld minimaal vier GRESB-sterren voor alle beleggingen van de vastgoedfondsen/-mandaten, waarin PMA direct belegt.

B) PMA nodigt de (bestaande en -eventueel- toekomstige) operationele managers uit voor een gesprek over:

- het klimaatrisico in hun portefeuilles
- de locaties van hun beleggingen
- de CO₂-uitstoot van hun beleggingen
- de verdeling van GRESB-scores van hun beleggingen

Infrastructuur

Voor de infrastructuurportefeuille, die net als de vastgoedportefeuille in opbouw is, wordt gebruikt gemaakt van beleggingsfondsen. Om ook voor deze portefeuille meer expliciet invulling te geven aan het thema Klimaat is besloten om een doelallocatie van 25% duurzame energie op te nemen. Binnen de beleggingscategorie infrastructuur ligt het meest voor de hand om impact te maken op de thema's energietransitie en klimaatverandering. Dit kan bijvoorbeeld door te investeren in de opwekking van duurzame energie (wind, zon, waterkracht, geothermie en biomassa) en daaraan gerelateerde infrastructuur zoals distributie- en transmissienetwerken en opslagfaciliteiten (bijvoorbeeld batterijen).

Private Equity

PMA belegt in Private Equity (PE) via deelnemingen in het Partners Group Private Equity Fund, 2011 en 2015. Het MVB-beleid van PMA is (nog) niet van toepassing op deze beleggingen.

2.5. Transparantie en verantwoording

Transparantie is onafscheidelijk verbonden aan een goed MVB-beleid. PMA rapporteert daarom tweemaal per jaar over hoe zij de afgelopen periode invulling gaf aan het MVB-beleid. Ook rapporteert PMA over de wijze waarop instrumenten zijn ingezet op sociale, governance en milieuthema's. Daarnaast geven wij inzicht in ons stemgedrag via een vote disclosure system. De rapportages en het systeem zijn toegankelijk via de website van PMA. Ook staan de volgende documenten op website:

1. Verantwoord beleggen beleid;
2. Stembeleid;
3. Overzicht van beleggingen;
4. Stem- en corporate governance kwartaalverslagen;
5. Verslag betrokken en verantwoord aandeelhouderschap.

3. Uitsluitingsbeleid

Er kunnen uiteenlopende redenen zijn voor een institutionele belegger om op voorhand niet te willen beleggen in bepaalde ondernemingen of landen. Zo kan men ervoor kiezen om niet te beleggen in ondernemingen die ongewenst gedrag vertonen of ondernemingen die controversiële producten produceren. Wanneer een onderneming betrokken is bij een controversieel product, veelal een kernactiviteit van de onderneming, is het toepassen van een engagementbeleid niet reëel. Het is immers lastig de onderneming over te halen een ander product te produceren. PMA past in dat geval een uitsluitingsbeleid toe. Daarnaast kunnen ondernemingen die op structurele wijze met hun gedrag internationale normen met betrekking tot mensenrechten, milieu, arbeidsnormen of corruptie schenden en waarbij engagementresultaten achterblijven, worden uitgesloten van het beleggingsuniversum. Hierbij vormen de principes van het UN Global Compact, de UN Guiding Principles en de OESO-richtlijnen het uitgangspunt. Het uitsluitingsbeleid van PMA richt zich op drie onderdelen: producenten van controversiële wapens, tabak en structurele schenders van internationale gedragsnormen.

3.1. Controversiële wapens

3.1.1. Definitie controversiële wapens

PMA kiest ervoor niet te beleggen in ondernemingen die controversiële wapens produceren. Wij vinden wapens controversieel wanneer deze onevenredig veel leed en slachtoffers veroorzaken en geen onderscheid maken tussen burger- en militaire doelen. Ook na afloop van een conflict veroorzaken deze wapens nog op aanzienlijke schaal slachtoffers en ontwrichten deze de maatschappij en de economie. Dit is de reden dat wij ons beleggingsuniversum op voorhand willen ontdoen van deze producten. In de praktijk gaat het om de volgende wapens:

1. Nucleaire wapens;
2. Biologische wapens;
3. Chemische wapens;
4. Antipersoonsmijnen;
5. Clustermunitie.

Bij het bepalen van de definitie van controversiële wapens zoekt het pensioenfonds aansluiting bij internationale verdragen die door Nederland zijn ondertekend en bij het beleid van de Nederlandse overheid. Het volledige uitsluitingsbeleid kunt u terugvinden in het MVB-beleid op de website van PMA.

3.1.2. Vaststelling uitsluitingen

Het onafhankelijke onderzoeksbureau ISS ESG stelt ieder halfjaar vast welke ondernemingen betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens. Daartoe bekijkt het onderzoeksbureau het gehele beleggingsuniversum. Wanneer het onderzoeksbureau betrokkenheid vaststelt, is dat reden tot uitsluiting.

3.1.3. Overzicht uitsluitingen controversiële wapens

Verbod beleggen in clustermunitie

Jaarlijks stuurt de AFM een nieuwe definitieve indicatieuitsluitingslijst (risicoradar) rond. Recent heeft de AFM informatie ingewonnen ter voorbereiding op het proces om te komen tot de definitieve lijst voor 2023. Er zijn geen relevante ontwikkelingen geweest. De ondernemingen op de lijst zijn vooralsnog hetzelfde als op de definitieve lijst 2022, welke op 6 december jl. is rondgestuurd. Op basis van deze informatie en de criteria van artikel 21a Besluit Marktmissbruik komt de AFM tot de volgende voorlopige indicatieve uitsluitingslijst voor 2023 met daarop in iedergeval de ondernemingen in onderstaande tabel.

TABEL 3.1.3.1 INDICATIEVE AFM LIJST PER 1 JANUARI 2023¹

Onderneming	Land	Clustermunitie
Poongsan Corporation	Zuid-Korea	ja
Anhui GreatWall Military Industry Co., Ltd.	China	ja
LIG Nex1 Co Ltd.	Zuid-Korea	ja

¹ Bron: Achmea Investment Management & "Indicatieve AFM Lijst"

Zie onderstaand de uitsluitingslijst per 1 juli 2023 voor ondernemingen die betrokken zijn bij controversiële wapens:

- Adecco Group AG
- Adecco International Financial Services BV
- AECOM
- Aerojet Rocketdyne Holdings, Inc.
- Airbus Finance B.V.
- Airbus SE
- Alten SA
- Anhui GreatWall Military Industry Co., Ltd.
- ArcelorMittal SA
- Aryt Industries Ltd.
- Aspire Defence Finance Plc
- Babcock International Group PLC
- BAE Systems (Finance) Ltd.
- BAE Systems Holdings, Inc.
- BAE Systems plc
- Bharat Dynamics Ltd.
- Boeing Company
- Booz Allen Hamilton Holding Corporation
- Booz Allen Hamilton, Inc.
- Brookfield Asset Management Ltd. Class A
- Brookfield Business Corporation
- Brookfield Corporation
- Brookfield Finance I (UK) Plc
- Brookfield Finance II, Inc.
- Brookfield Finance LLC
- Brookfield Finance, Inc.
- BWX Technologies, Inc.
- CACI International Inc
- CAE Inc.
- Capita plc
- China Aerospace Science & Industry Group Corp.
- China Aerospace Science & Technology Group Co., Ltd.
- China North Industries Corp.
- China North Industries Group Corp. Ltd.
- China Poly Group Co., Ltd.
- China Shipbuilding Industry Co., Ltd.
- CNIM Group SA
- Cohort Plc
- Community Finance Co. 1 Plc
- Eaton Capital Unlimited Co.
- Eaton Corporation
- Eaton Corporation plc
- Elbit Systems Ltd
- Fluor Corporation
- Fortive Corporation
- Fujitsu Limited
- General Dynamics Corporation
- Harris Corporation
- HEICO Corporation
- Hitachi Zosen Corporation
- Honeywell International Inc.
- Huntington Ingalls Industries, Inc.
- IHO Verwaltungs GmbH
- Jacobs Solutions, Inc.
- Johns Hopkins University
- KBR, Inc.
- Kier Group plc
- Kratos Defense & Security Solutions, Inc.
- L3Harris Technologies, Inc.
- Larsen & Toubro Ltd.
- Leidos Holdings, Inc.
- Leidos, Inc.
- Leonardo DRS, Inc.
- Leonardo SpA
- LIG Nex1 Co., Ltd.
- Lockheed Martin Corporation
- Lumibird SA
- Moog Inc.
- Morgan Sindall Group plc
- Motovilicha Plants PJSC
- MTAR Technologies Ltd.
- Northrop Grumman Corporation
- Parsons Corporation
- Poongsan Corp.
- Poongsan Holdings Corp.
- Premier Explosives Ltd.
- Raytheon Technologies Corp.
- Rolls-Royce Holdings plc
- Rolls-Royce Plc
- Safran SA
- Sandhar Technologies Ltd.
- Schaeffler AG
- Science Applications International Corporation
- Serco Group plc
- SGL Carbon SE
- Shinko Electric Industries Co., Ltd.
- SNT DYNAMICS Co., Ltd.
- SNT Holdings Co., Ltd.
- Solar Industries India Limited
- Spirit AeroSystems Holdings, Inc.
- Spirit AeroSystems Inc.
- Spirit AeroSystems, Inc.
- Steel Partners Holdings L.P.
- Sumitomo Corporation
- Tennessee Valley Authority
- Textron Inc.
- Thales SA
- Ultra Electronics Holdings plc
- United Technologies Corporation
- Veolia Environnement SA
- Vigie SA
- Walchandnagar Industries Ltd.

- Wartsila Oyj Abp

Per 1 juli 2023 is geen van de ondernemingen in het beleggingsuniversum betrokken bij de productie van biologische- en/of chemische wapens.

3.2. Normschenders

3.2.1. Definitie normschenders

Naast producenten van controversiële wapens vindt PMA ook dat ondernemingen die op grove en structurele wijze internationaal breed gedragen normen op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti-corruptie schenden, moeten worden uitgesloten van het beleggingsuniversum. Hiervoor hanteert PMA een aantal belangrijke raamwerken als uitgangspunt, namelijk het UN Global Compact, de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles. De OESO-richtlijnen onderscheiden naast de vier genoemde thema's ook de volgende thema's: consumentenbelangen, wetenschap en technologie, mededinging en belastingen. De *UN Guiding Principles* geven handvatten voor staten en ondernemingen hoe mensenrechtenschendingen in de praktijk te voorkomen, te adresseren en te mitigeren.

3.2.2. Vaststelling uitsluitingen

Voor de discretionaire aandelen- en bedrijfsobligatiemandaten wordt vastgesteld welke ondernemingen UN Global Compact principes schenden. Het onafhankelijke onderzoeksbureau ISS ESG stelt jaarlijks (medio-jaar) vast welke ondernemingen betrokken zijn bij schendingen van internationale normen. Leidraad hierbij zijn de principes van het UN Global Compact op het vlak van mensenrechten, arbeidsnormen, milieunormen en anti-corruptie. Daartoe bekijkt het onderzoeksbureau het gehele beleggingsuniversum in de vorm van benchmarks.

Wanneer het onderzoeksbureau heeft geverifieerd dat een onderneming een schending pleegt op één van deze principes leidt dit tot verdere analyse van de onderneming door de beheerder van het beleggingsfonds.

Ondernemingen worden uitgesloten van beleggingen wanneer de schending van de norm door ISS ESG is vastgesteld. De onderneming wordt bij het vaststellen van deze norm op de uitsluitingslijst geplaatst wanneer de onderneming geen maatregelen heeft genomen.

Achmea IM, die de uitsluitingslijst voor PMA vaststelt, spreekt van een structurele schending wanneer de schending, ook na engagement, nog altijd niet (in voldoende mate) is opgeheven. Na vaststelling van de lijst van structurele schenders bepaalt Achmea IM of de ondernemingen worden aangehouden, uitgesloten of op de watchlist worden geplaatst. Dit besluit wordt genomen op basis van onderstaande criteria:

1. de houding van de onderneming ten aanzien van de schending en de bereidheid het gesprek met aandeelhouders aan te gaan (constructief/niet-constructief);
2. de ontwikkelingen t.a.v. de casus en door de onderneming gemaakte stappen om een schending (deels) op te heffen (positief/neutral/negatief);
3. de ernst van de schending: sommige schendingen beïnvloeden complete bevolkingsgroepen, andere niet (hoog/middel);
4. de sterkte van de casus waarbij wordt gekeken naar reeds gedane uitspraken van nationale of internationale gezaghebbende instanties (sterk/neutral/zwak).

Aan de hand van informatie over deze criteria vormt de beheerder zich een beeld van de ontwikkelingen en ernst van de schending en wordt al dan niet overgegaan tot uitsluiting van de onderneming voor de aandelen- en obligatiefondsen.

Beleggingen in uitgesloten ondernemingen worden verkocht. Geen nieuwe aandelen of obligaties worden aangekocht zolang de onderneming op de uitsluitingslijst staat. Bij een geverifieerde opheffing van de schending zal de onderneming van de uitsluitingslijst worden verwijderd.

3.2.3. Overzicht uitsluitingen normschenders

Per 1 januari 2023 zijn wereldwijd onderstaande ondernemingen voor beleggingen uitgesloten van het relevante beleggingsuniversum vanwege structurele schendingen van internationaal breed geaccepteerde normen. Zie tabel 3.4.3.1 voor het volledige overzicht.

TABEL 3.2.3.1 UITSLUITINGSLIJST STRUCTURELE NORMSCHENDERS PER 1 JULI 2023¹

Onderneming	Norm	Schending
Athabasca Indigenous Midstream Partnership Ltd.		Rechten van inheemse volken
Bharat Heavy Electricals Limited		Milieuvervuiling

BHP Billiton Finance (USA) Ltd.		Milieuvervuiling
BHP Billiton Finance Ltd.		Milieuvervuiling
BHP Group Limited		Milieuvervuiling
Centrais Eletricas Brasileiras SA		Rechten van inheemse volken
China National Chemical Corp. Ltd.		Milieuvervuiling
CNAC (HK) Finbridge Co. Ltd.		Milieuvervuiling
Companhia de Saneamento do Parana		Milieuvervuiling
Companhia Energetica de Minas Gerais		Rechten van inheemse volken
DCP Midstream LLC (Old)		Rechten van inheemse volken
DCP Midstream Operating LP		Rechten van inheemse volken
DCP Midstream, LP		Rechten van inheemse volken
Dianjian Haixing Ltd.		Milieuvervuiling
Duke Energy Field Services LLC		Rechten van inheemse volken
Elsewedy Electric Co.		Milieuvervuiling
Enable Midstream Partners, LP		Rechten van inheemse volken
Enbridge Energy Partners, L.P.		Rechten van inheemse volken
Enbridge Gas Distribution, Inc.		Rechten van inheemse volken
Enbridge Gas, Inc.		Rechten van inheemse volken
Enbridge, Inc.		Rechten van inheemse volken
Enbridge Pipelines, Inc.		Rechten van inheemse volken
Energy Transfer Operating LP		Rechten van inheemse volken
Energy Transfer, L.P.		Rechten van inheemse volken
ETP Legacy LP		Rechten van inheemse volken
Export-Import Bank of India		Milieuvervuiling
Fertitta Entertainment, LLC		Obstructie vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen
Florida Gas Transmission Co. LLC		Rechten van inheemse volken
General Dynamics Corp		Activiteiten in controversiële landen strijdig met het humanitair recht
Gray Oak Pipeline, LLC		Rechten van inheemse volken
JBS SA		Arbeidsomstandigheden
JBS USA Finance, Inc.		Arbeidsomstandigheden

JBS USA Food Company		Arbeidsomstandigheden
JBS USA Lux S.A.		Arbeidsomstandigheden
Korea East-West Power Co., Ltd.		Recht op een adequate levensstandaard
Korea Electric Power Corporation		Recht op een adequate levensstandaard
Korea Hydro & Nuclear Power Co., Ltd.		Recht op een adequate levensstandaard
Korea Midland Power Co., Ltd.		Recht op een adequate levensstandaard
Korea South-East Power Co., Ltd.		Recht op een adequate levensstandaard
Korea Southern Power Co., Ltd.		Recht op een adequate levensstandaard
Korea Western Power Co., Ltd.		Recht op een adequate levensstandaard
Marathon Petroleum Corp.		Rechten van inheemse volken
MPLX LP		Rechten van inheemse volken
NTPC Ltd		Milieuvervuiling
Petroleos de Venezuela SA		Milieuvervuiling
Phillips 66		Rechten van inheemse volken
Phillips 66 Company		Rechten van inheemse volken
Pilgrim's Pride Corporation		Arbeidsomstandigheden
POSCO		Obstructie vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen
POSCO Future M Co., Ltd.		Obstructie vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen
POSCO Holdings Inc.		Obstructie vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen
Power Construction Corporation of China, Ltd		Milieuvervuiling
Powerchina Roadbridge Group (British Virgin Islands) Ltd.		Milieuvervuiling
Ratch Group Public Co. Ltd.		Recht op een adequate levensstandaard
Raytheon Technologies Corp		Activiteiten in controversiële landen strijdig met het humanitair recht
Red Rock Resorts Inc		Obstructie vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen
RH International (Singapore) Corp. Pte Ltd.		Recht op een adequate levensstandaard
Rosneft Oil Co.		Milieuvervuiling
Samarco Mineracao SA		Milieuvervuiling
SEPCO Virgin Ltd.		Milieuvervuiling
Serco Group PLC		Recht om niet onderworpen te worden aan foltering en andere wrede, onmenselijke en ontorende behandeling of bestraffing

SK Biopharmaceuticals Co., Ltd.		Recht op een adequate levensstandaard
SK Inc.		Recht op een adequate levensstandaard
Spectra Energy Partners, LP		Rechten van inheemse volken
Station Casinos LLC		Obstructie vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen
Sumitomo Chemical Co		Milieuvervuiling
Sumitomo Pharma Co. Ltd.		Milieuvervuiling
Sunoco Logistics Partners Operations LP		Rechten van inheemse volken
Syngenta Finance NV		Milieuvervuiling
Syngenta Group Finance Ltd.		Milieuvervuiling
Tesla, Inc.		Obstructie vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen
Texas Eastern Transmission, LP		Rechten van inheemse volken
Union Gas Limited		Rechten van inheemse volken
United Technologies Corporation		Rechten van inheemse volken
Vale S.A.		Milieuvervuiling
Vale SA Pfd A		Milieuvervuiling
Westcoast Energy Inc		Rechten van inheemse volken

¹ Bron: Achmea Investment Management, ISS ESG

3.2.4. Uitsluiting landen

Staatsobligaties van landen worden uitgesloten van beleggingen wanneer deze op structurele en langdurige wijze mensenrechten en arbeidsnormen schenden. Het gaat daarbij niet zo zeer of de overheden internationale

conventies en verdragen hebben ondertekend maar of de landen de afspraken daadwerkelijk naleven. Naast de EU- en VN-sanctielijst worden de prestaties van de landen in de Freedom in the World index, de ITUC Global Rights index en de Corruption Perception Index als vertrekpunt gebruikt bij het opstellen van een landenuitsluitingslijst.

TABEL 3.2.4.1 UITGESLOTEN LANDEN PMA PER 1 JULI 2023

Land	Corruptie	Mensenrechten	Arbeidsnormen	Sancties
Afghanistan	x	x		x
Algeria		x		
Angola		x		
Azerbaidjan		x		
Bahrain		x		
Belarus				x
Brunei		x		
Burundi	x	x	x	
Democratic Republic of the Congo	x	x		

Cambodia		x		
Cameroon		x		
Central African Republic		x	x	x
Chad		x		
China		x		
Congo Republic	x	x		
Cuba		x		
Djibouti		x		
Egypt		x		
Equatorial Guinea	x	x		
Eritrea		x		
Eswatini		x		
Ethiopia		x		
Gabon		x		
Guinea-Bissau		x		
Haiti	x	x		
Iran		x		x
Iraq		x		
Jordan		x		
Kazakhstan		x		
Kyrgyzstan		x		
Laos		x		
Libya	x	x	x	
Mali		x		
Myanmar		x	x	x
Nicaragua		x		
North Korea	x	x		x
Oman		x		
Qatar		x		
Russia		x		x
Rwanda		x		
Saudi Arabia		x		
Somalia	x	x	x	x
South Sudan	x	x	x	
Sudan	x	x		x
Syria	x	x	x	x
Tajikistan		x		
Thailand		x		
Turkey		x		

Turkmenistan	x	x	
Uganda			x
United Arab Emirates			x
Uzbekistan		x	x
Venezuela	x	x	
Vietnam	x	x	x
Yemen	x		x
Zimbabwe		x	x

Staatsbedrijven

In het verlengde van het landenbeleid sluit PMA ook staatsbedrijven gelieerd aan de uitgesloten landen uit van belegging.

Onderstaande staatsbedrijven worden per 1 juli 2023 uitgesloten:

- Abu Dhabi Commercial Bank
- Abu Dhabi National Energy Company
- Abu Dhabi National Oil Company for Distribution PJSC
- AECC AERO ENGINE CONTROL CO. LTD.
- AECC Aviation Power Co, Ltd
- Agricultural Bank of China Limited
- Agricultural Bank of China Ltd. (Hong Kong Branch)
- Agricultural Bank of China Ltd. (Singapore Branch)
- Agricultural Development Bank of China
- Airports of Thailand Public Co. Ltd.
- Alrosa PJSC
- Anhui Gujing Distillery Co., Ltd.
- Arabian Internet and Communications Services Co.
- Aselsan Elektronik Sanayi ve Ticaret A.S.
- Avi Funding Co. Ltd.
- AVIC Industry-Finance Holdings Co., Ltd.
- AviChina Industry & Technology Co., Ltd.
- Avicopter Plc
- Bank of China
- Bank of China (Dubai) Branch
- Bank of China (Hong Kong) Limited
- Bank of China Ltd. (Beijing Branch)
- BANK OF CHINA Ltd. (Frankfurt Branch)
- Bank of China Ltd. (Hong Kong Branch)
- Bank of China Ltd. (London Branch)
- Bank of China Ltd. (Macau Branch)
- Bank of China Ltd. (Singapore Branch)
- Bank of China Ltd. (Sydney Branch)
- Baoshan Iron & Steel Co., Ltd.
- Beijing Capital International Airport Co., Ltd.
- Beijing Enterprises Holdings Limited
- Beijing Tiantan Biological Products Corporation Limited
- Beijing TongRenTang Co., Ltd.
- Beijing Yanjing Brewery Co., Ltd.
- Beijing-Shanghai High-Speed Railway Co., Ltd.
- Blue Bright Ltd.
- BOC Hong Kong (Holdings) Limited
- BOC International (China) Co., Ltd.
- C&D International Investment Group Ltd.
- CCBL (Cayman) 1 Corp. Ltd.
- CCCI Treasure Ltd.
- CDBL Funding 1
- CDBL Funding 2
- CECEP Wind-Power Corp.
- CGN Power Co., Ltd.
- China Cinda Asset Management Co., Ltd.
- China Cinda Finance (2015) I Ltd.
- China Citic Bank Corp. Ltd. (London Branch)
- China CITIC Bank Corporation Limited
- China Coal Energy Company Limited
- China Communications Services Corp. Ltd.
- China Construction Bank (Europe) SA
- China Construction Bank (London) Ltd.
- China Construction Bank Corp. (Sydney)
- China Construction Bank Corporation
- China CSSC Holdings Limited
- China Development Bank
- China Development Bank Corp. (Hong Kong)
- China Development Bank Financial Leasing Co. Ltd.
- China Energy Engineering Corp. Ltd.
- China Everbright Bank Co. Ltd. (Luxembourg Branch)
- China Everbright Bank Co. Ltd. (Hong Kong Branch)
- China Everbright Bank Co., Ltd.
- China Everbright Environment Group Limited
- China Galaxy Securities Co., Ltd.
- China Great Wall Securities Co., Ltd.
- China Huadian Overseas Development Management Co., Ltd.
- China Huaneng Group Treasury Management (Hong Kong) Ltd.
- China Jinmao Holdings Group Limited
- China Life Insurance Co. Ltd.
- China Life Insurance Company Limited
- China Longyuan Power Group Corp. Ltd.
- China Merchants Energy Shipping Co., Ltd.
- China Merchants Port Holdings Co., Ltd.
- China Merchants Securities Co., Ltd.
- China Merchants Shekou Industrial Zone Holdings Co., Ltd.
- China National Nuclear Power Co., Ltd.
- China Oilfield Services Limited
- China Overseas Finance (Cayman) V Ltd.
- China Overseas Finance (Cayman) VII Ltd.

- China Overseas Finance (Cayman) VIII Ltd.
- China Overseas Land & Investment Limited
- China Petroleum & Chemical Corporation
- China Power International Development Limited
- China Railway Group Limited
- China Railway Signal & Communication Corp. Ltd.
- China Railway Xunjie Co. Ltd.
- China Resources Beer (Holdings) Co. Ltd.
- China Resources Cement Holdings Limited
- China Resources Gas Group Limited
- China Resources Land Limited
- China Resources Microelectronics Ltd.
- China Resources Pharmaceutical Group Ltd.
- China Resources Power Holdings Co., Ltd.
- China Resources Sanjiu Medical & Pharmaceutical Co., Ltd.
- China Shenhua Energy Company Limited
- China Southern Airlines Company Limited
- China Southern Power Grid International Finance BVI Co., Ltd.
- China State Construction Engineering Corp. Ltd.
- China State Construction Finance (Cayman) I Ltd.
- China State Construction Finance (Cayman) III Ltd.
- China State Construction International Holdings Limited
- China Taiping Insurance Holdings Co., Ltd.
- China Three Gorges Renewables (Group) Co., Ltd.
- China Tourism Group Duty Free Corporation Limited
- China Tower Corp. Ltd.
- China Yangtze Power Co., Ltd.
- CITIC Limited
- CITIC Telecom International Holdings Limited
- CMHI Finance (BVI) Co., Ltd.
- CNAC (HK) Finbridge Co. Ltd.
- CNCBINV 1 (BVI) Ltd.
- CNOOC Curtis Funding No. 1 Pty Ltd.
- CNOOC Finance (2003) Ltd.
- CNOOC Finance (2011) Ltd.
- CNOOC Finance (2012) Ltd.
- Cnooc Finance (2015) Australia Pty Ltd.
- CNPC Global Capital Ltd.
- COSCO SHIPPING Ports Limited
- CRCC Hean Ltd.
- CRRC Corporation Limited
- CSC Financial Co., Ltd.
- CSCEC Finance (Cayman) II Ltd.
- DAE Funding LLC
- DAE Sukuk (DIFC) Ltd
- Daqin Railway Co., Ltd.
- Datang International Power Generation Co., Ltd.
- Development Bank of Kazakhstan JSC
- Development Bank of The Republic of Belarus
- Dianjian Haiyu Ltd.
- DIFC Sukuk Ltd.
- Dongfang Electric Corporation Limited
- Dongfeng Motor (Hong Kong) International Co. Ltd.
- Dongfeng Motor Group Co., Ltd.
- Dongxing Securities Co., Ltd.
- Dongxing Voyage Co. Ltd.
- DP World Limited
- DP World Salaam
- Eastern Company
- El Sukuk Co. Ltd.
- Emirates Development Bank
- Emirates NBD Bank (P.J.S.C)
- Emirates SembCorp Water & Power Co. PJSC
- Emirates Telecommunications Group Company PJSC
- Export Credit Bank of Turkey, Inc.
- Faw Jiefang Group Co., Ltd.
- Federal Hydro-Generating Company Rushydro Pao
- Franshion Brilliant Ltd.
- GACI First Investment Co.
- GC Treasury Center Co., Ltd.
- GD Power Development Co., Ltd.
- GRG Banking Equipment Co., Ltd.
- Guangdong Investment Limited
- Guangzhou Automobile Group Co., Ltd.
- Guangzhou Baiyun International Airport Company Limited
- Guangzhou Development District Holding Group Ltd.
- Guangzhou Yuexiu Financial Holdings Group Co., Ltd.
- Guolian Securities Co., Ltd.
- Guosen Securities Co., Ltd.
- Guotai Junan International Holdings Limited
- Guoyuan Securities Company Limited
- Haitong International Securities Group Limited
- Hangzhou Oxygen Plant Group Co., Ltd.
- HBIS Co., Ltd.
- Heilongjiang Agriculture Company Limited
- Hua Hong Semiconductor Ltd.
- Hua Xia Bank Co., Limited
- Huadian Power International Corp. Ltd.
- Huaibei Mining Holdings Co., Ltd.
- Huaneng Power International, Inc.
- Huarong Finance II Co. Ltd.
- HUAYU Automotive Systems Company Limited
- Hunan Changyuan Lico Co. Ltd.
- ICBCIL Finance Co. Ltd.
- ICD Funding Ltd.
- Industrial & Commercial Bank of China (Macau) Ltd.
- Industrial & Commercial Bank of China /Hong Kong Branch/
- Industrial & Commercial Bank of China /Luxembourg Branch/
- Industrial & Commercial Bank of China Ltd. /New York Branch/
- Industrial and Commercial Bank of China Limited
- Industries of Qatar Co.
- Inner Mongolia Baotou Steel Union Co. Ltd.
- Inner Mongolia Dian Tou Energy Corporation Limited
- Inter Rao Yeas Pao
- Inventive Global Investments Ltd.
- IPIC GMTN Ltd.
- Jiangsu Expressway Company Limited
- JIC Zhixin Ltd.
- Jinduicheng Molybdenum Co., Ltd.
- Jizhong Energy Resources Co., Ltd.
- KazMunayGas NC JSC
- King Power Capital Ltd.

- Krung Thai Bank Public Co., Ltd.
- KunLun Energy Company Limited
- Kweichow Moutai Co., Ltd.
- Liaoning Port Company Limited
- Luzhou Laojiao Company Limited
- Mango Excellent Media Co., Ltd.
- Mazoon Assets Co. Saoc
- Mesaieed Petrochemical Holding Company Q.S.C.
- Metallurgical Corporation of China Ltd.
- Minmetals Bounteous Finance (BVI) Ltd.
- Motovilicha Plants PJSC
- MTR Corporation (C.I.) Ltd.
- MTR Corporation Limited
- Mumtalakat Sukuk Holding Co.
- Nanjing Securities Co., Ltd.
- Nanyang Commercial Bank (China) Ltd.
- NARI Technology Co., Ltd.
- National Silicon Industry Group Co., Ltd.
- NAURA Technology Group Co., Ltd.
- nogaholding Sukuk Ltd.
- Offshore Oil Engineering Co., Ltd.
- OGK-2 PJSC
- Oil & Gas Holding Co. BSC
- Ooredoo QPSC
- OQ SAOC
- Orient Securities Co., Ltd.
- Orient ZhiSheng Ltd.
- Pangang Group Vanadium Titanium and Resources Co., Ltd.
- People's Insurance Co. (Group) of China Ltd.
- PetroChina Company Limited
- Petroleos de Venezuela SA
- PICC Property & Casualty Co., Ltd.
- Pingdingshan Tianan Coal Mining Co., Ltd.
- Postal Savings Bank of China Co., Ltd.
- Power Construction Corporation of China, Ltd.
- Powerchina Roadbridge Group (British Virgin Islands) Ltd.
- Promsvyazbank PJSC
- Prosperous Ray Ltd.
- PTT Global Chemical Plc
- PTT Public Co., Ltd.
- PTT Treasury Center Co., Ltd.
- Public Joint-Stock Company Gazprom
- Qatar Electricity & Water Co.
- Qatar Petroleum
- QazaqGaz National Co. JSC
- Qinghai Salt Lake Industry Co., Ltd.
- Qtel International Finance Ltd.
- Rongshi International Finance Ltd.
- Rosneft Oil Co.
- Rosselkhozbank JSC
- Russian Railways JSC
- Ruwais Power Co. PJSC
- SA Global Sukuk Ltd.
- SABIC Agri-Nutrients Co.
- SABIC Capital I BV
- SABIC Capital II BV
- SAIC Motor Corporation Limited
- Samruk-Kazyna Sovereign Wealth Fund JSC
- Saudi Arabian Mining Co.
- Saudi Arabian Oil Co.
- Saudi Basic Industries Corp.
- Saudi Electricity Co.
- Saudi Electricity Global Sukuk Co. - 2
- Saudi Electricity Global Sukuk Co. - 4
- Saudi National Bank
- Saudi Telecom Co.
- Sberbank of Russia PJSC
- SCF Capital Ltd
- SDIC Capital Co., Ltd.
- SDIC Power Holdings Co., Ltd.
- SEPCO Virgin Ltd.
- Shaanxi Coal Industry Co., Ltd.
- Shan Xi Hua Yang Group New Energy Co., Ltd.
- Shandong Gold Mining Co., Ltd.
- Shanghai Construction Group Co., Ltd.
- Shanghai Electric Group Co., Ltd.
- Shanghai Electric Power Co., Ltd.
- Shanghai International Airport Co., Ltd.
- Shanghai Lingang Holdings Corp. Ltd.
- Shanghai Lujiazui Finance & Trade Zone Development Co., Ltd.
- Shanghai Rural Commercial Bank Co., Ltd.
- Shanxi Coal International Energy Group Co., Ltd.
- Shanxi Coking Coal Energy Group Co., Ltd.
- Shanxi Lu'An Environmental Energy Development Co., Ltd.
- Shanxi Taigang Stainless Steel Co., Ltd.
- Shanxi Xinghuacun Fen Wine Factory Co., Ltd.
- Shenergy Co., Ltd.
- Shennan Circuits Co., Ltd.
- Shenwan Hongyuan Group Co., Ltd.
- Shenwan Hongyuan International Finance Ltd.
- Shenzhen Overseas Chinese Town Co., Ltd.
- Sichuan Chuantou Energy Co., Ltd.
- Sichuan New Energy Power Company Limited
- Sichuan Road & Bridge Co., Ltd.
- Sinochem Offshore Capital Co. Ltd.
- Sinochem Overseas Capital Co. Ltd.
- Sinoma Science & Technology Co., Ltd.
- Sinopec Capital (2013) Ltd.
- Sinopec Group Overseas Development (2014) Ltd.
- Sinopec Group Overseas Development (2016) Ltd.
- Sinopec Group Overseas Development Ltd.
- Sinopec Shanghai Petrochemical Co., Ltd.
- Sinopharm Group Co., Ltd.
- Sinosing Services Pte Ltd.
- Southern Gas Corridor CJSC
- Southwest Securities Co., Ltd.
- SPIC Luxembourg Latin America Renewable Energy Investment Co.
- State Elite Global Ltd.
- State Grid Europe Development (2014) Plc
- State Grid Overseas Investment (2013) Ltd.
- State Grid Overseas Investment (2014) Ltd.
- State Grid Overseas Investment BVI Ltd.
- State Oil Company of Azerbaijan Republic
- State Transport Leasing Co OJSC
- STC Sukuk Co. Ltd.

- Thai Oil Public Co. Ltd.
- Thail Treasury Center Co., Ltd.
- Tianma Microelectronics Co., Ltd
- Transneft PJSC
- Turkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasi A.S.
- Unisplendour Co., Ltd.
- Unity 1 Sukuk Ltd.
- Uzbekneftegaz National Holding Co.
- Vnesheconombank
- VTB Bank PJSC
- Western Securities Co., Ltd.
- Wuliangye Yibin Co., Ltd.
- Xiamen Tungsten Co., Ltd.
- Yanbu National Petrochemical Co.
- Zhangzhou Pientzehuang Pharmaceutical Co., Ltd.
- Zhejiang China Commodities City Group Co., Ltd.
- Zhejiang Expressway Co., Ltd.
- Zhejiang Juhua Co., Ltd.
- Zhejiang Zheneng Electric Power Co., Ltd.
- Zheshang Securities Co., Ltd.
- Zhongjin Gold Corp., Ltd.
- Zhongtai Securities Co., Ltd.
- Zhuzhou CRRC Times Electric Co., Ltd.

3.3. Tabaksproducenten

3.3.1. Definitie tabaksproducenten

PMA wenst op voorhand niet te beleggen in producenten van tabak(smiddelen). Het betreft de producenten van tabaksproducten én hun leveranciers, die minimaal 50% van de omzet halen uit leveringen aan tabaksproducenten.

3.3.2. Vaststelling uitsluitingen

Op basis van het criterium tabak wordt elk halfjaar de lijst van uitgesloten ondernemingen vastgesteld binnen de betreffende beleggingsuniversums. Deze lijst wordt gecommuniceerd naar alle relevante vermogensbeheerders die de lijst toepassen.

3.3.3. Overzicht uitsluitingen tabak

Binnen het beleggingsuniversum zijn per 1 juli 2023 de volgende ondernemingen aanmerkt als tabaksproducent¹.

- 22nd Century Group, Inc.
- Al-Eqbal Company for Investment PLC
- Altria Group, Inc.
- B.A.T. Capital Corp.
- B.A.T. International Finance Plc
- B.A.T. Netherlands Finance BV
- BADECO ADRIA d.d.
- British American Tobacco Holdings (The Netherlands) BV
- British American Tobacco Malaysia Bhd.
- British American Tobacco p.l.c.
- Compania de Distribucion Integral Logista Holdings SAU
- Duvanska Coka Industrija AD
- Duvanski Kombinat ad Podgorica
- Eastern Company
- Godfrey Phillips India Ltd.
- Hrvatski Duhani dd
- Imperial Brands Finance Netherlands BV
- Imperial Brands Finance Plc
- Imperial Brands PLC
- Japan Tobacco Inc.
- JT International Financial Services BV
- Khyber Tobacco Co. Ltd.
- KT & G Corporation
- Ngan Son JSC
- NTC Industries Limited
- Philip Morris International Inc.
- PT Gudang Garam Tbk
- PT Wismilak Inti Makmur Tbk

- Reynolds American Inc.
- RLX Technology, Inc.
- Scandinavian Tobacco Group A/S
- SITAB
- Smoore International Holdings Ltd.
- STG Global Finance BV
- Strumica Tabak AD
- Swedish Match AB
- Torii Pharmaceutical Co., Ltd.
- Union Tobacco & Cigarette Industries Co.
- Universal Corporation
- Vector Group Ltd.
- VST Industries Limited

¹ Bron: Achmea Investment Management, Bloomberg

3.4. Fossiele brandstoffen

3.4.1. Definitie fossiele brandstoffen

PMA ziet de schade en overlast door klimaatverandering toenemen. Binnen onze eigen beleggingsportefeuille sluiten we daarom de meest vervuilende fossiele brandstoffen uit. PMA belegt niet meer in ondernemingen die meer dan 5% van hun omzet halen uit de winning van of energieproductie uit thermische steenkolen. Ook sluiten we ondernemingen uit die meer dan 5% van hun omzet halen uit de winning van olie uit teerzanden, schalieolie en -gas en Arctische olie en gas. We willen bijdragen aan een gezonde, veilige en toekomstbestendige samenleving. Investeren in deze ondernemingen past daar niet bij.

Teerzanden

Teerzanden hebben de hoogste klimaatimpact van alle vormen van olieproductie. Ten opzichte van conventionele winningsmethoden kost het 2 tot 3 keer meer energie om de olie uit de grondlagen te filteren. Bij de winning van olie uit teerzand komen meer kankerverwekkende stoffen vrij dan bij conventionele winning. Tot slot hebben teerzanden ook een negatieve impact op de thema's Milieu en Natuur. Grote gebieden ongerept bos moeten wijken voor de open mijnen, die tot 80 meter diep kunnen worden.

Ondernemingen worden uitgesloten van belegging indien de omzet van een onderneming voor meer dan 5% afkomstig is uit de winning van olie uit teerzanden.

Thermische steenkool

PMA geeft in haar beleid prioriteit aan de sectoren waar wij de meeste impact op klimaatverandering kunnen maken. Met 30% van de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen zijn kolen de meest vervuilende fossiele brandstof. Kolen worden voornamelijk gebruikt voor elektriciteitsopwekking, waardoor 27% van de CO₂ uitstoot wordt veroorzaakt.

Ondernemingen worden uitgesloten van belegging indien de omzet van een onderneming voor meer dan 5% afkomstig is uit de winning van of elektriciteitsopwekking uit thermische steenkool. Inkomsten uit kolenhandel en transport worden vanwege databeperkingen vooralsnog niet meegenomen in deze berekening.

Schalieolie en -gas

Schaliegas en -olie worden gewonnen uit gesteente door middel van fracking (kraken). Hierbij wordt een mengsel van water, zand en chemicaliën onder hoge druk in een boorput gepompt en worden kleine explosies veroorzaakt. Hierdoor kan het gas en de olie uit het gesteente worden geforceerd

en worden opgepompt. Ook voor deze manier van olie- en gaswinning is veel energie nodig, wat deze fossiele brandstoffen energie intensief maakt. Vanwege de energie-intensiteit en hoge kosten van de technologie is deze vorm van olie- en gaswinning alleen interessant bij een hoge olie- en gasprijs. De voorraden die potentieel gewonnen kunnen worden zijn enorm. Nadelen van schaliegas en -olie zijn:

- Gebruik van grote hoeveelheden water;
- Gebruik van grote hoeveelheden chemicaliën;

Ondernemingen worden uitgesloten van belegging indien de omzet van een onderneming voor meer dan 5% afkomstig is uit de winning van schalieolie en -gas.

Arctische olie en gas

Volgens het United States Geological Survey herbergt het Arctisch gebied zo'n 13% van de onontdekte olievoorraden en 30% van de onontdekte gasvoorraden in de wereld. Vanwege de beschermde status van verschillende delen van het Arctisch gebied en de onherbergzame omstandigheden wordt er op dit moment nog weinig olie en gas gewonnen. Wel wordt er al geruime tijd naar olie en gas gezocht in het gebied. Boren naar olie en gas in het Arctisch gebied stuit op veel verzet vanwege:

- Vermeend grotere kans op ongelukken door de moeilijke omstandigheden waaronder geboord wordt;
- Verstoring van ongerepte natuur en kwetsbare biodiversiteit; en
- Zeer moeilijke omstandigheden voor schoonmaakoperaties in geval van lekkages.

Naast deze milieu impact geldt ook de vraag of het opportuun is om te investeren in nieuwe technologieën om te kunnen boren onder onherbergzame Arctische omstandigheden, terwijl klimaatverandering juist vraagt om een vermindering van het gebruik van fossiele brandstoffen.

Ondernemingen worden uitgesloten van belegging indien de omzet van een onderneming voor meer dan 5% afkomstig is uit de winning van Arctische olie en gas.

3.4.2. Vaststellen uitsluitingen

Aan de hand van MSCI ESG data wordt vastgesteld of ondernemingen op basis van omzetcijfers een blootstelling van meer dan 5% hebben naar de genoemde fossiele brandstoffen. Wanneer de blootstelling meer dan 5% is,

overschrijdt de onderneming de in het beleid gedefinieerde ondergrens van 'direct uitsluiten'.

Binnen het beleggingsuniversum zijn per 1 juli 2023 de volgende ondernemingen aanmerkt als in strijd met de criteria van PMA met betrekking tot de genoemde fossiele brandstoffen.²

- Aboitiz Equity Ventures Inc.
- ACEN Corp.
- Adani Power Limited
- Adani Transmission Ltd.
- Adani Transmission Ltd.
- AEP Texas, Inc.
- AEP Transmission Company, LLC
- AES Andes S.A.
- AES Corporation
- AES Corporation
- AES Indiana
- AES Ohio
- AES Panama Generation Holdings SRL
- African Rainbow Minerals Limited
- AGL Energy Limited
- Aksa Enerji Uretim A.S.
- Alabama Power Company
- Alberta Energy Co. Ltd.
- Albioma SA
- ALLETE, Inc.
- Alliant Energy Corporation
- Alliant Energy Finance LLC
- Ameren Corporation
- Ameren Corporation
- Ameren Illinois Company
- American Electric Power Company, Inc.
- American Electric Power Company, Inc.
- American Transmission Systems, Inc.
- Antero Resources Corporation
- Antero Resources Corporation
- APA Corp.
- Apache Corporation
- Apache Finance Canada LLC
- Appalachian Power Company
- ARC Resources Ltd.
- ARC Resources Ltd.
- Arch Resources, Inc.
- Arizona Public Service Company
- Ascent Resources Utica Holdings LLC
- Athabasca Oil Corporation
- Athabasca Oil Corporation
- Banpu Public Co. Ltd.
- Baytex Energy Corp.
- Baytex Energy Corp.
- Berkshire Hathaway Energy
- BHP Billiton Finance (USA) Ltd.
- BHP Billiton Finance Ltd.
- BHP Group Limited
- Birchcliff Energy Ltd.
- BKW AG
- Black Hills Corporation
- Black Hills Corporation
- Bonanza Creek Energy, Inc.
- Bulgarian Energy Holding EAD
- Burlington Resources Finance Co.
- California Resources Corporation
- California Resources Corporation
- Callon Petroleum Company
- Callon Petroleum Company
- Canadian Natural Resources Limited
- Canadian Natural Resources Limited
- Capital Power Corporation
- Capital Power Corporation
- Carolina Power & Light Company
- Carrizo Oil & Gas, Inc.
- Cenovus Energy Inc.
- Cenovus Energy Inc.
- CenterPoint Energy Houston Electric, LLC
- CenterPoint Energy Resources Corp.
- CenterPoint Energy, Inc.
- CenterPoint Energy, Inc.
- CESC Ltd.
- CEZ as
- CEZ as
- Chesapeake Energy Corporation
- Chevron Corporation
- Chevron Corporation
- CHEVRON U.S.A. INC.
- China Coal Energy Company Limited
- China Huadian Overseas Development 2018 Ltd.
- China Huadian Overseas Development Management Co., Ltd.
- China Longyuan Power Group Corp. Ltd.
- China Power International Development Limited
- China Resources Power Holdings Co., Ltd.
- China Shenhua Energy Company Limited
- China Shenhua Overseas Capital Co., Ltd.
- Chord Energy Corp.
- Chubu Electric Power Company, Incorporated
- Chugoku Electric Power Co., Inc.
- Chugoku Electric Power Co., Inc.
- Civitas Resources, Inc.
- Cleveland Electric Illuminating Company
- CLP Holdings Limited
- CLP Power HK Finance Ltd.
- CLP Power Hong Kong Financing Ltd.
- CMS Energy Corporation
- CMS Energy Corporation
- CNX Resources Corporation
- CNX Resources Corporation
- Coal India Ltd.
- Colbun S.A.
- Comision Federal de Electricidad SA de CV
- Comstock Resources, Inc.
- Comstock Resources, Inc.
- Conoco Funding Co.
- Conoco, Inc.
- ConocoPhillips

² Bron: Achmea Investment Management, Bloomberg

- ConocoPhillips
- ConocoPhillips Canada Funding Co. II
- CONSOL Energy Inc.
- Consumers Energy Company
- Continental Resources, Inc.
- Contourglobal Plc
- Coronado Finance Pty Ltd.
- Coronado Global Resources, Inc.
- Coterra Energy Inc.
- Coterra Energy Inc.
- Crescent Energy Company
- Crescent Point Energy Corp.
- Crew Energy Inc.
- Devon Energy Corporation
- Devon Energy Corporation
- Devon Financing Corp. ULC
- Diamondback Energy, Inc.
- Diamondback Energy, Inc.
- DMCI Holdings Inc.
- Dominion Energy South Carolina, Inc.
- Dominion Energy, Inc.
- Dominion Energy, Inc.
- DPL Inc.
- DTE Electric Company
- DTE Energy Company
- DTE Energy Company
- Duke Energy Corporation
- Duke Energy Corporation
- Duke Energy Florida LLC
- Duke Energy Indiana, LLC
- Duke Energy Ohio, Inc.
- Duke Energy Progress LLC
- Earthstone Energy Holdings, LLC
- Earthstone Energy, Inc.
- East Ohio Gas Co.
- Eastern Energy Gas Holdings LLC
- Eastern Gas Transmission & Storage, Inc.
- EDP Finance BV
- EDP-Energias de Portugal SA
- EDP-Energias de Portugal SA
- Electric Power Development Co., Ltd.
- Electricity Generating Public Co., Ltd.
- Emera Incorporated
- Emera US Finance LP
- EnBW Energie Baden-Württemberg AG
- ENEA S.A.
- Enel Chile SA
- Enel Chile SA
- Enel Generacion Chile S.A.
- Enerplus Corporation
- ENGIE Brasil Energia S.A.
- Engie Energia Chile S.A.
- Entergy Corporation
- Entergy Corporation
- Entergy Louisiana LLC
- Entergy Mississippi LLC
- Entergy Texas, Inc.
- Entergy Utility Affiliates, LLC
- Entergy Utility Property, Inc.
- EOG Resources, Inc.
- EOG Resources, Inc.
- EQT Corporation
- EQT Corporation
- Eskom Holdings SOC Ltd.
- Evergy Kansas Central, Inc.
- Evergy Metro, Inc.
- Evergy, Inc.
- Evergy, Inc.
- Exxaro Resources Limited
- First Pacific Co. Ltd.
- FirstEnergy Corp.
- FirstEnergy Corp.
- FirstEnergy Transmission LLC
- Fortis Inc.
- Fortis Inc.
- FortisAlberta, Inc.
- FortisBC Energy, Inc.
- FortisBC, Inc.
- Franco-Nevada Corporation
- GD Power Development Co., Ltd.
- Genesis Energy Limited
- Genting Bhd.
- Geo Energy Resources Ltd.
- Georgia Power Company
- Global Power Synergy PCL
- GOHL Capital Ltd.
- Great River Energy
- GS Holdings Corp.
- Guangdong Investment Limited
- Guanghai Energy Co., Ltd.
- Gujarat Mineral Development Corporation Limited
- Gulfport Energy Corporation
- Gulfport Energy Corporation
- Hess Corporation
- Hess Corporation
- HK Electric Investments & HK Electric Investments Ltd.
- HK Electric Investments & HK Electric Investments Ltd.
- Hokkaido Electric Power Company, Incorporated
- Hokuriku Electric Power Company
- Huadian Power International Corp. Ltd.
- Huaibei Mining Holdings Co., Ltd.
- Huaneng Power International, Inc.
- Husky Energy Inc.
- IDACORP, Inc.
- Idaho Power Company
- Imperial Oil Limited
- Indiana Michigan Power Company
- Inner Mongolia Dian Tou Energy Corporation Limited
- Inner Mongolia ERDOS Resources Co., Ltd.
- Inner Mongolia Junzheng Energy & Chemical Group Co., Ltd.
- Inner Mongolia Yitai Coal Company Limited
- Interstate Power and Light Company
- IPALCO Enterprises, Inc.
- Israel Electric Corp. Ltd.
- ITOCHU ENEX CO., LTD.
- Japan Petroleum Exploration Co., Ltd.
- Jardine Cycle & Carriage Limited

- Jardine Matheson Holdings Limited
- Jastrzebska Spolka Weglowa S.A.
- Jersey Central Power & Light Company
- Jindal Steel & Power Ltd.
- Jizhong Energy Resources Co., Ltd.
- Kansai Electric Power Company, Incorporated
- Kansai Electric Power Company, Incorporated
- Kentucky Utilities Co.
- Kimbell Royalty Partners LP
- Korea East-West Power Co., Ltd.
- Korea Electric Power Corporation
- Korea Electric Power Corporation
- Korea Midland Power Co., Ltd.
- Korea South-East Power Co., Ltd.
- Korea Southern Power Co., Ltd.
- Korea Western Power Co., Ltd.
- Kyushu Electric Power Company, Incorporated
- Kyushu Electric Power Company, Incorporated
- Laredo Petroleum, Inc.
- Laredo Petroleum, Inc.
- Listrindo Capital BV
- Louisville Gas & Electric Co.
- Magnolia Oil & Gas Corp.
- Magnolia Oil & Gas Operating LLC
- Manila Electric Co.
- Marathon Oil Corporation
- Marathon Oil Corporation
- Matador Resources Company
- Matador Resources Company
- MEG Energy Corp.
- MEG Energy Corp.
- Metropolitan Edison Company
- MGE Energy, Inc.
- MidAmerican Energy Company
- MidAmerican Energy Holdings Company
- Mid-Atlantic Interstate Transmission LLC
- Mississippi Power Company
- Monongahela Power Co.
- Murphy Oil Corporation
- Murphy Oil Corporation
- Narragansett Electric Co.
- National Fuel Gas Company
- National Fuel Gas Company
- Nevada Power Company
- New Hope Corporation Limited
- NiSource Finance Corp.
- NiSource Inc.
- NiSource Inc.
- Northern Natural Gas Co.
- Northern Oil and Gas, Inc.
- Northern Oil and Gas, Inc.
- Northern Powergrid (Northeast) Plc
- Northern Powergrid (Yorkshire) Plc
- Northern States Power Co.
- NorthWestern Corporation
- NorthWestern Corporation
- Nova Scotia Power, Inc.
- NTPC Limited
- NTPC Limited
- Oasis Petroleum Inc.
- Obsidian Energy Ltd.
- Occidental Petroleum Corporation
- Occidental Petroleum Corporation
- OCI Co., Ltd
- OGE Energy Corp.
- Oglethorpe Power Corporation
- Ohio Edison Company
- Ohio Power Company
- Okinawa Electric Power Co., Inc.
- Oklahoma Gas and Electric Company
- Origin Energy Finance Ltd.
- Origin Energy Limited
- Origin Energy Limited
- Otter Tail Corporation
- Ovintiv Exploration Inc.
- Ovintiv, Inc.
- PacifiCorp
- Paramount Resources Ltd.
- PDC Energy, Inc.
- PDC Energy, Inc.
- Peabody Energy Corporation
- Penn Virginia Escrow LLC
- Pennsylvania Electric Company
- Permian Resources Corp.
- Petro-Canada
- Peyto Exploration & Development Corp.
- PGE Polska Grupa Energetyczna S.A.
- Piedmont Natural Gas Company, Inc.
- Pingdingshan Tianan Coal Mining Co., Ltd.
- Pinnacle West Capital Corporation
- Pinnacle West Capital Corporation
- Pioneer Natural Resources Company
- Pioneer Natural Resources Company
- Pipestone Energy Corp.
- PNM Resources, Inc.
- Polar Tankers, Inc.
- Portland General Electric Company
- Power Assets Holdings Limited
- PPL Capital Funding, Inc.
- PPL Corporation
- PPL Electric Utilities Corporation
- PT Adaro Energy Indonesia Tbk
- PT Adaro Indonesia
- PT Astra International Tbk
- PT Bukit Asam Tbk
- PT Delta Dunia Makmur Tbk
- PT Harum Energy Tbk
- PT Indika Energy Tbk
- PT Indo Tambangraya Megah Tbk
- PT Indonesia Asahan Aluminium (Persero)
- PT Perusahaan Listrik Negara (Persero)
- PT United Tractors Tbk
- Public Power Corporation S.A.
- Public Service Company of Colorado
- Public Service Company of Oklahoma
- Puget Energy, Inc.
- Puget Sound Energy, Inc.
- Ramaco Resources, Inc.

- Range Resources Corporation
- Range Resources Corporation
- Ranger Oil Corporation
- Ratch Group Public Co. Ltd.
- Reliance Power Limited
- RH International (Singapore) Corp. Pte Ltd.
- RWE AG
- RWE AG
- SandRidge Energy, Inc.
- SDIC Power Holdings Co., Ltd.
- Sembcorp Industries Ltd.
- Shaanxi Coal Industry Co., Ltd.
- Shan Xi Hua Yang Group New Energy Co., Ltd.
- Shanxi Coking Coal Energy Group Co., Ltd.
- Shanxi Lu'An Environmental Energy Development Co., Ltd.
- Shenergy Co., Ltd.
- Shenzhen Energy Group Co., Ltd.
- Shikoku Electric Power Company, Incorporated
- Sierra Pacific Power Company
- SilverBow Resources, Inc.
- Sinosing Services Pte Ltd.
- SM Energy Company
- SM Energy Company
- SMC Global Power Holdings Corp.
- Solar Star Funding LLC
- Southern Company
- Southern Company
- Southern Company Gas Capital Corp.
- Southern Power Co.
- Southwestern Electric Power Company
- Southwestern Energy Company
- Southwestern Energy Company
- Southwestern Public Service Company
- Spartan Delta Corp.
- Suncor Energy Inc.
- Suncor Energy Inc.
- Tampa Electric Company
- Tata Power Company Limited
- Tatneft PJSC
- TAURON Polska Energia S.A.
- TBEA Co., Ltd.
- Teck Resources Limited
- Teck Resources Limited
- Tellurian Inc.
- Tenaga Nasional Bhd.
- Tenaga Nasional Bhd.
- Tennessee Valley Authority
- Terasen Gas, Inc.
- TNB Global Ventures Capital Bhd.
- Tohoku Electric Power Company, Incorporated
- Toledo Edison Company
- Topaz Solar Farms LLC
- Torrent Power Limited
- Tosco Corp.
- Tourmaline Oil Corp.
- Tourmaline Oil Corp.
- Trans-Allegheny Interstate Line Co.
- TransAlta Corporation
- TransAlta Corporation
- Tucson Electric Power Company
- Union Electric Company
- Vedanta Limited
- Vedanta Resources Finance II Plc
- Vedanta Resources Limited
- Virginia Electric & Power Co.
- Vistra Corp.
- Vistra Operations Co. LLC
- Washington H. Soul Pattinson and Company Limited
- WEC Energy Group Inc
- WEC Energy Group Inc
- Whitehaven Coal Limited
- Wisconsin Electric Power Company
- Wisconsin Power and Light Company
- Wisconsin Public Service Corporation
- Xcel Energy Inc.
- Xcel Energy Inc.
- Yancoal International Resources Development Co., Ltd.
- Yankuang Energy Group Co., Ltd.
- Yorkshire Power Finance Ltd.
- Zhejiang Zheneng Electric Power Co., Ltd.

3.5. Goed bestuur

PMA belegt in ondernemingen die voldoen aan de praktijken van goed bestuur ('good governance'). Ondernemingen die zeer slecht presteren op het gebied van goed bestuur worden op voorhand uitgesloten. Daarbij wordt minimaal gekeken naar de wettelijke vereisten op het gebied van:

- ✓ goede managementstructuren;
- ✓ betrekkingen met werknemers;
- ✓ beloning van het betrokken personeel;
- ✓ naleving van de belastingwetgeving.

Hier bovenop wordt, zowel vóór als na het aankopen van beleggingen, het MVB-beleid toegepast. Bij het bepalen of ondernemingen goed presteren op het gebied van goed bestuur, wordt gebruik gemaakt van ESG-data van derden. Mocht een onderneming waarin wordt belegd na verloop van tijd niet goed presteren, dan wordt deze onderneming alsnog uitgesloten volgens het gestandaardiseerde uitsluitingsproces.

De volgende bedrijven worden per 1 juli 2023 op basis van good governance uitgesloten:

- First Union Corporation
- Freeport-McMoRan, Inc.
- Grupo Mexico S.A.B. de C.V.
- Mexico Generadora de Energia S de RI
- Minera Mexico SA de CV
- Petrobras Global Finance BV
- Petroleo Brasileiro SA
- PT Freeport Indonesia
- PT Indonesia Asahan Aluminium (Persero)
- Southern Copper Corporation
- Wachovia Bank, National Association
- Wachovia Corporation
- Wells Fargo & Company
- Wells Fargo Bank, N.A.

4. Engagement

Een onderneming is gericht op het maken van winst. Dit streven naar winstmaximalisatie kan echter op gespannen voet komen te staan met internationale richtlijnen voor verantwoord ondernemen, zoals het Global Compact, de OESO-richtlijnen voor Multinationale ondernemingen of de UN Guiding Principles on Business & Human Rights. Wanneer ondernemingen deze internationale richtlijnen systematisch schenden wordt gedrag onverantwoord. Daarmee ontstaat er een risico voor de continuïteit van de onderneming en houdbaarheid van winstrealisatie op de lange termijn. Daarom is het in het voordeel van de onderneming en al haar belanghebbenden dat richtlijnen voor verantwoord ondernemen worden gerespecteerd. PMA gaat in dialoog met ondernemingen, met als inzet: het duidelijk stellen van kaders, het ontwikkelen van kennis bij ondernemingen en het definiëren van 'good practices'. Wij gaan in gesprek met ondernemingen over lange termijn waardecreatie. Zo dragen wij bij aan het bewaken van het juiste evenwicht en beschermen we onze belangen en die van onze deelnemers.

4.1. Dialoog en de minimale uitgangspunten

Engagement is het aangaan van de dialoog met ondernemingen. Het is een centraal middel in het verantwoord beleggen beleid van PMA. Met het aangaan van de dialoog willen wij het duurzame gedrag van ondernemingen verbeteren, lange termijn waarde creatie stimuleren en tegelijkertijd aandeelhouderswaarde vergroten. Wij voeren de dialoog op meerdere vlakken:

1. Wij spreken ondernemingen aan die internationaal breed gedragen normen en principes over mensenrechten, arbeidsnormen, milieu of anticorruptie schenden. Dit noemen wij **Normatief engagement**.
2. Wij spreken ondernemingen in specifieke sectoren of ketens aan ter bevordering van een algemene standaard. Dit noemen wij **Thematisch engagement**.
3. Wij spreken met Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen over Ecologische, Sociale en Governance (ESG)kwesties. Dit doen wij veelal in collectief verband. Dit noemen wij **ESG Nederland engagement**.

De doelstellingen

De verschillende typen engagement hebben elk een andere focus en doelstelling. Voor elk van de verschillende vormen geldt dat engagement een zaak van de lange adem is. Voor de diverse trajecten wordt uitgegaan van een looptijd van drie jaar. Anders dan bij het instrument uitsluiting, waarbij pensioenfondsen of beleggingsfondsen op voorhand niet

beleggen in ondernemingen, geldt voor engagement dat er wel belegd wordt in ondernemingen die ter discussie staan, maar we als aandeelhouder het management juist actief aansporen om het beleid of activiteiten te verbeteren.

Het **Normatieve Engagement** heeft als doel structurele schendingen van Global Compact principes, OESO-richtlijnen, of UN Guiding Principles te stoppen en te voorkomen. Structurele schendingen van deze normen vergroten het risico op nadelige gevolgen voor de onderneming, haar directe omgeving zoals lokale gemeenschappen of het milieu en voor andere belanghebbenden. Activiteiten die (mogelijk) leiden tot een schending van de principes staan veelal in de belangstelling van niet-gouvernementele organisaties (ngo's) en de media. In de praktijk leiden deze schendingen ook vaker tot rechtszaken, die boetes of het uitbetalen van schadeclaims door de ondernemingen tot gevolg kunnen hebben. Dit zijn directe negatieve financiële effecten, die ook de belangen van aandeelhouders schaden. Normatief engagement voeren wij uit in samenwerking met ISS ESG.

Om tot een selectie van de ondernemingen te komen, die vallen binnen het Normatief engagement programma, wordt een due diligence proces uitgevoerd. Het beleggingsuniversum wordt doorlopend gescreend op het schenden van één of meerdere principes van de VN Global Compact, OESO-richtlijnen of UN Guiding principles door onderzoeksbureau ISS ESG. Bij vermoedens van een mogelijke schending wordt een dialoog gestart om escalatie te voorkomen. Ook bij een vastgestelde schending wordt de dialoog met deze bedrijven opgestart met als doel de schending op te heffen en mogelijke nieuwe schendingen in de toekomst te voorkomen. Daarbij zal ook herstel van de

situatie en mogelijke schadevergoedingen voor bijvoorbeeld lokale bevolking ter sprake komen.

Het **Thematische engagement** heeft een andere doelgroep dan normatief engagement. Hier staan niet de bedrijven centraal die normen schenden, maar juist bedrijven die zowel financieel als maatschappelijk op bepaalde thema's hun prestaties verder kunnen verbeteren. De thema's worden gekozen in samenspraak met klanten en binnen de speerpunten van het MVB-beleid. Bij de keuze spelen de volgende zaken een rol:

- Materialiteit van het thema;
- Sociale of ecologische relevantie van het thema;
- Omvang van de onderneming in de beleggingsportefeuille (zowel aandelen als bedrijfsobligaties);
- Succes kans voor slagen van de dialoog.

De uitvoering van de thematische engagement wordt gedaan door het Team MVB van Achmea IM.

In het **ESG Nederland** engagement is PMA in gesprek met de belangrijkste Nederlandse ondernemingen. Dit valt veelal samen met het aandeelhoudervergaderingseizoen. Deze dialogen vinden veelal in collectief verband plaats, in samenwerking met andere Nederlandse institutionele beleggers en Eumedion, het Nederlandse corporate governance platform voor institutionele beleggers. Het gezamenlijke doel is het beïnvloeden van governance en duurzaamheidsthema's, veelal ingegeven door de actualiteit van de aandeelhoudersvergadering. Te denken valt aan beloningsbeleid, benoeming van bestuurders, fusies & overnames en sociaal- en milieubeleid. De uitvoering van de ESG Nederland dialogen wordt gedaan door Team MVB van Achmea IM.

Thema's in het engagementprogramma

Het engagementprogramma van PMA beslaat het engagementprogramma de volgende thema's:

TABEL 4.1.1 LOPENDE THEMA'S

#	Thema	Dialogvorm
1	Schending Mensenrechten	Normatief
2	Schending Arbeidsnormen	Normatief
3	Schending Milieu	Normatief
4	Schending Anti-Corruptie	Normatief
5	Nederlandse Beursgenoteerde ondernemingen	ESG Nederland
6	Access to Healthcare	Thematisch Gezondheid
7	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen	Thematisch Sociaal

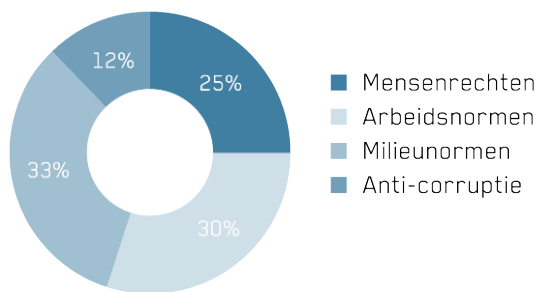
Binnen deze thema's liepen in het eerste halfjaar van 2023 **128 dialogen**. Het kan voorkomen dat in het kader van Normatieve engagement met een onderneming over meerdere (dreigende) schendingen wordt gesproken. Dit zien we als meerdere dialogen. Daarnaast kan het voorkomen dat een onderneming deel uitmaakt van verschillende thematische dialogen. Deze gevallen zien wij ook als meerdere dialogen. Ook kan sprake zijn van verschillende juridische entiteiten of dochterondernemingen. Indien dit het geval is zien wij dit als één dialoog. In totaal bestond het totale engagementprogramma uit **128 dialogen** met **88 unieke ondernemingen**.

Vermeldenswaardige ontwikkelingen binnen de engagementthema's zijn in de komende paragrafen toegelicht. Voor ieder thema is inzichtelijk gemaakt welke ondernemingen zijn opgenomen in het engagementprogramma.

4.2. Normatieve dialogen

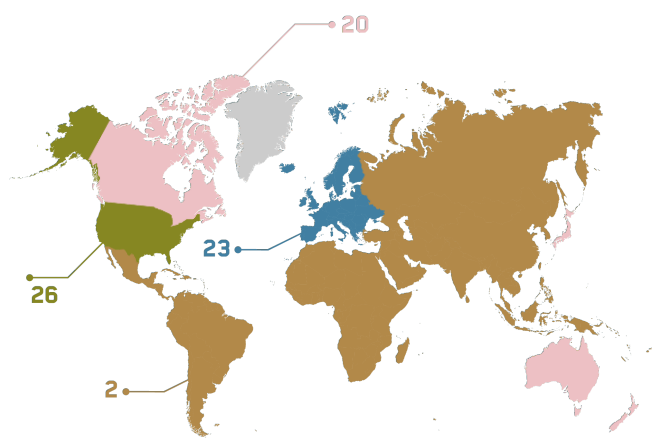
PMA vindt het belangrijk om in gesprek te gaan met ondernemingen, die internationaal breed gedragen normen schenden. We noemen dit Normatieve engagement. Per 15 juni 2023 maken 71 ondernemingen deel uit van het normatieve engagementprogramma. Met deze ondernemingen spreken we over één of meerdere normschendingen. Het aantal schendingen waarover we spreken kan daarom afwijken van het aantal ondernemingen in het normatieve engagementprogramma. In totaal lopen er 111 dialogen. In het afgelopen halfjaar is met 24 ondernemingen een nieuwe dialoog geïnitieerd of een lopende dialoog opnieuw opgestart. Figuur 1 weergeeft hoe het programma is opgebouwd.

FIGUUR 4.2.1 NORMSCHENDING

De ondernemingen zijn gevestigd in verschillende regio's en markten. De focus van het programma ligt met 69 dialogen op de ontwikkelde markten. We verdelen deze onder in Europa, Verenigde Staten en Wereld overig (Japan, Australië, Canada, Nieuw-Zeeland). Daarnaast voeren we de dialoog met 2 ondernemingen in de opkomende markten. Figuur 2 laat de regionale verdeling zien van ondernemingen in het normatieve engagementprogramma.

FIGUUR 4.2.2 ONDERNEMINGEN NAAR REGIO

Voortgang lopende dialogen

Iedere dialoog heeft vier engagementverwachtingen, die specifiek zijn voor de onderneming. Deze engagementverwachtingen worden samengevat in vier mijlpalen, die voor iedere dialoog hetzelfde zijn, zoals weergegeven in tabel 1. De voortgang per mijlpaal wordt vervolgens in iedere dialoog getoetst aan de hand van vier indicatoren: (1) een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd, (2) er zijn maatregelen geïnitieerd, (3) er is een toezegging gedaan en (4) er zijn geen maatregelen genomen.

Per dialoog is bekeken welke mijlpaal relevant is voor de onderneming. Herstel en Verhaal is bijvoorbeeld niet in alle gevallen relevant doordat er niet één specifieke groep van benadeelden is of Herstel en Verhaal al plaats heeft gevonden via het nationale rechtssysteem.

TABEL 4.2.1 MIJLPALLEN

Mijlpalen	
1	Het delen van relevante informatie
2	Implementatie van Beleid
3	Herstel en Verhaal
4	Opheffen en/of Voorkomen

De statistieken over de voortgang hebben betrekking op het volledige engagementprogramma. Alle positief afgesloten dialogen zijn uit de statistieken gehaald. De onderstaande tabellen weergeven alleen de lopende dialogen.

Ten aanzien van de eerste mijlpaal - Het delen van Relevante Informatie - zijn in 27% van de dialogen nog geen stappen zijn gezet door de onderneming. Dat kan komen door onwil of doordat de dialoog recent is gestart. In 19% van de dialogen heeft de onderneming een toezegging gedaan relevante informatie te delen. In 49% van de dialogen is relevante informatie gedeeld en in 2% van de gevallen ook geverifieerd door een onafhankelijke partij. Voor 4% van de dialogen is deze mijlpaal niet relevant vanwege de aard van de schending.

TABEL 4.2.2 DELEN VAN RELEVANTE INFORMATIE

Indicatoren	Mijlpaal 1: Delen van relevante informatie
 Er zijn geen maatregelen genomen	27%
 Er is een toezegging gedaan	19%
 Er zijn maatregelen geïnitieerd	49%
 Een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd	2%
n.v.t.	4%

Voor de tweede mijlpaal – De Implementatie van het Beleid – zijn in 17% van de dialogen geen stappen gezet noch toezeggingen gedaan. In 18% van de dialogen is de toezegging gedaan om beleid te implementeren en in 37% van de dialogen hebben de ondernemingen daadwerkelijk beleid geïmplementeerd. In 1% van de gevallen is dit beleid geverifieerd door een onafhankelijke partij. Voor 5% van de dialogen is deze mijlpaal niet relevant vanwege de aard van de schending.

TABEL 4.2.3 IMPLEMENTATIE VAN BELEID

Indicatoren	Mijlpaal 2: Implementatie van beleid
 Er zijn geen maatregelen genomen	17%
 Er is een toezegging gedaan	18%
 Er zijn maatregelen geïnitieerd	37%
 Een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd	1%
n.v.t.	5%

Het mogelijk maken van Herstel en Verhaal, zoals ook benoemd in het IMVB-convenant, is de derde mijlpaal. In 33% van de dialogen zijn er geen maatregelen genomen ten aanzien van Herstel en Verhaal. In 18% van de dialogen zijn

er toezeggingen gedaan en in 41% van de gevallen hebben de ondernemingen aan de onderliggende engagementverwachtingen hebben voldaan, waarvan 1% geverifieerd zijn door een onafhankelijke partij. Voor 6% van de dialogen is deze mijlpaal niet relevant vanwege de aard van de schending.

TABEL 4.2.4 HERSTEL EN VERHAAL

Indicatoren	Mijlpaal 3: Herstel en Verhaal
 Er zijn geen maatregelen genomen	33%
 Er is een toezegging gedaan	18%
 Er zijn maatregelen geïnitieerd	41%
 Een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd	1%
n.v.t.	6%

Bij de vierde mijlpaal - Het opheffen en/of Voorkomen van de Schending - zien we dat er in 31% van de dialogen geen maatregelen zijn genomen. In 33% van de dialogen is er een toezegging gedaan en 22% van de ondernemingen hebben aan de onderliggende engagementverwachtingen hebben voldaan, waarvan geen geverifieerd zijn door een onafhankelijke partij. In 14% van de dialogen is deze mijlpaal niet relevant vanwege de aard van de schending.

TABEL 4.2.5 OPHEFFEN EN/OF VOORKOMEN

Indicatoren	Mijlpaal 4: Opheffen en/of voorkomen
 Er zijn geen maatregelen genomen	31%
 Er is een toezegging gedaan	33%
 Er zijn maatregelen geïnitieerd	22%
 Een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd	0%
n.v.t.	14%

Afgesloten dialogen

Voorafgaand aan de rapportagedatum zijn in het engagementprogramma 9 dialogen succesvol afgesloten. Dat betekent dat de ondernemingen niet langer betrokken zijn bij de vermeende schending. Met geen enkele onderneming is de dialoog voortijdig afgesloten, vanwege gebrek aan reactie en/of samenwerking.

In dit rapport worden alleen de in dit halfjaar afgesloten dialogen inhoudelijk besproken. Profielen van andere dialogen zijn dit halfjaar niet in het rapport opgenomen. Indien er interesse is naar informatie over een specifieke casus dan kan dit opgevraagd worden bij het MVB-team. In het rapport van H2 2023 zal er gerapporteerd worden over de voortgang van alle relevante dialogen.

UITGELICHT: Misbruik van de machtspositie op de markt voor online advertentiediensten

Opgeheven schending: Corruptie

In juni 2022 heeft de Europese Commissie (EC) een onderzoek gestart naar Alphabet Inc.'s dochteronderneming Google LLC, vanwege vermeend misbruik van de machtspositie op de markt voor online display-advertenties. Google zou oneerlijk voordeel hebben geboden aan haar eigen display-advertentiediensten en de toegang van concurrenten tot gegevens hebben beperkt sinds ten minste 2016.

Het onderzoek van de EC richt zich op de verplichtingen die gelden voor andere advertentie-intermediairs om Google-diensten te gebruiken, zoals het Google Ads-platform om online display-advertenties op YouTube te kopen en Google Ad Manager om online display-advertenties op YouTube weer te geven. Ook worden beperkingen op de toegang van concurrerende diensten tot gegevens over de identiteit en het gedrag van gebruikers, het plaatsen van cookies van derden op Google Chrome en de toegang van derden tot advertentie-identificatiegegevens onderzocht. Google werkte constructief mee aan dit onderzoek.

Als reactie op dit onderzoek heeft Google aangeboden om andere advertentieconcurrenten toe te staan advertenties te plaatsen op haar Youtube-platform in een poging boetes te voorkomen en een schikking te treffen. Daarnaast heeft Google maatregelen genomen om haar gedrag aan te passen, zoals het toestaan van concurrerende biedingen op advertentieruimte op de zoekresultatenpagina en het geven van keuzeopties van zoekproviders aan Android-gebruikers in de Europese Economische Ruimte. We concluderen dat de controversie niet langer actueel is en er daarom geen noodzaak meer is voor engagement met Google. Het oordeel is gewijzigd van oranje naar groen (score 4: De schending wordt geadresseerd).

Mensenrechtenschendingen

Het doel van deze dialogen is het opheffen van de geconstateerde of vermeende mensenrechtenschendingen. Daarnaast vragen we de onderneming beleid, processen en rapportages te ontwikkelen die verband houden met het voorkomen van nieuwe mensenrechtenschendingen. De onderneming moet aantonen dat de schending van relevante UN Global Compact principes, OESO-richtijnen of de UN Guiding principles is opgeheven. Het is wenselijk dat een externe, onafhankelijke partij dit vaststelt. Mensenrechtenschendingen kunnen betrekking hebben op de activiteiten van ondernemingen in landen met controversiële regimes. Door hun activiteiten in deze landen genereren de ondernemingen inkomsten voor de betreffende regimes, die deze inkomsten vervolgens vaak niet ten goede laten komen aan de lokale bevolking. Daarnaast komt het voor dat lokale gemeenschappen direct worden geschaad door de activiteiten van de ondernemingen. Andere voorbeelden van schendingen op het gebied van mensenrechten zijn onrechtmatigheden tegen de lokale bevolking door personeel of ingehuurd veiligheidsdiensten van ondernemingen.

PMA is in het eerste halfjaar van 2023 met 8 ondernemingen een dialoog gestart over een (vermeende) mensenrechtenschending.

**TABEL 4.2.1 GEÏNITIEERDE DIALOGEN
MENSENRECHTENSCHENDING H1 2023¹**

Onderneming	Gestart
Berkshire Hathaway Inc.	Q1 2023
BHP Group Limited	Q1 2023
Deutsche Telekom AG	Q1 2023
Marriott International, Inc.	Q1 2023
TC Energy Corporation	Q1 2023
Tesla, Inc.	Q1 2023
T-Mobile US, Inc.	Q1 2023
Experian Plc	Q2 2023

¹ Bron: Achmea Investment Management, ISS ESG

In de eerste helft van 2023 is 1 van de lopende dialogen op het gebied van mensenrechten afgesloten.

Een data lek in mei 2020 bij **Experian South Africa**, een dochteronderneming van **Experian Plc**, trof bijna 25 miljoen consumenten en 760.000 ondernemingen. Experian Plc werd ervan beschuldigd dat ze het recht van privacy hiermee

schond en het cybersecuritystelsel niet in orde was. Gedurende de dialoog met Experian Plc werd benadrukt dat het geen cybersecurity incident maar een fraude incident was. De onderneming heeft extra controles en een risicoanalyse geïntroduceerd om herhaling te voorkomen, wat is bevestigd door een externe audit. Het oordeel van oranje score 8 naar groen score 4 (de schending wordt geadresseerd) gewijzigd.

Arbeidsnormenschendingen

Het doel van dit engagementthema is het opheffen van een geconstateerde of vermeende arbeidsnormenschending. Daarnaast vragen we de onderneming beleid, processen en rapportages te ontwikkelen die verband houden met het voorkomen van nieuwe arbeidsnormenschendingen.

Structurele schendingen van het UN Global Compact, OESO-richtijnen of de UN Guiding Principles, in het bijzonder de principes die gaan over arbeidsnormen, vormen financiële en reputatierisico's voor de onderneming en voor belanghebbenden, zoals aandeelhouders. Ondernemingen dienen te voorkomen dat zij zich schuldig maken aan structurele schendingen van deze beginselen. Mochten zij zich daaraan wel schuldig maken, dan is het wenselijk dat zij deze schendingen opheffen en voorkomen dat schendingen in de toekomst opnieuw zullen optreden.

Structurele schendingen van arbeidsnormen kunnen betrekking hebben op kinderarbeid en andere vormen van gedwongen arbeid in de ketens van toeleveranciers van ondernemingen. Ook discriminatie van bijvoorbeeld zwangere vrouwen of personeel met een bepaalde etnische achtergrond komt voor, zowel binnen ondernemingen zelf als binnen de ketens van toeleveranciers.

De onderneming moet aantonen dat de schending van de UN Global Compact principes is opgeheven. Het is wenselijk dat een externe, onafhankelijke partij vaststelt dat de schending is opgeheven.

PMA is in het eerste halfjaar van 2023 met 8 ondernemingen een dialoog gestart over een (vermeende) arbeidsnormenschending.

**TABEL 4.2.1 GEÏNITIEERDE DIALOGEN
ARBEIDSNORMSCHENDING H1 2023¹**

Onderneming	Gestart
Chevron Corporation	Q1 2023
Deutsche Telekom AG	Q1 2023
Fortescue Metals Group Ltd.	Q1 2023
Rio Tinto Limited	Q1 2023
Rio Tinto Plc	Q1 2023
Tesla, Inc.	Q1 2023
T-Mobile US, Inc.	Q1 2023
Compass Group Plc	Q2 2023

¹ Achmea Investment Management, ISS ESG

In de eerste helft van 2023 zijn geen van de lopende dialogen op het gebied van arbeidsnormschending afgesloten.

Milieuschendingen

Het doel van dit engagementthema is het opheffen van de gevonden schendingen van het UN Global Compact en de OESO-richtlijnen en het ontwikkelen van beleid, systemen en rapportages die verband houden met het voorkomen van nieuwe milieuschendingen.

Structurele schendingen van het UN Global Compact en de OESO-richtlijnen, in het bijzonder de principes die gaan over milieu, vormen financiële, operationele en reputatierisico's voor de onderneming en voor haar belanghebbenden, zoals aandeelhouders. Ondernemingen dienen daarom te voorkomen dat zij zich schuldig maken aan structurele schendingen van deze principes. Mochten zij zich wel daaraan schuldig maken, dan is het wenselijk dat zij deze schendingen opheffen en voorkomen dat de schendingen in de toekomst opnieuw optreden.

De dialoog wordt gevoerd aan de hand van SMART-doelstellingen. De onderneming moet aantonen dat een schending van UN Global Compact principes of OESO-richtlijnen structureel is opgeheven waarbij het wenselijk is dat een externe onafhankelijke partij vaststelt dat de schending is opgeheven. Bij het opheffen van de schending moet ook gedacht worden aan het nemen van corrigerende maatregelen, schadeloosstelling van betrokkenen en het opzetten en uitvoeren van herstelplannen.

PMA is in het eerste halfjaar van 2023 met 11 ondernemingen een dialoog gestart over een (vermeende) milieu normschending.

**TABEL 4.2.1 GEÏNITEERDE DIALOGEN
MILIEUSCHENDINGEN H1 2023¹**

Onderneming	Gestart
BHP Group Limited	Q1 2023
Chevron Corporation	Q1 2023
Electricite de France SA	Q1 2023
First Quantum Minerals Ltd.	Q1 2023
Mitsui O.S.K. Lines, Ltd.	Q1 2023
Rio Tinto Limited	Q1 2023
Rio Tinto Plc	Q1 2023
Tokyo Gas Co., Ltd.	Q1 2023
Toyota Motor Corp.	Q1 2023
Bunge Limited	Q2 2023
Consolidated Edison, Inc.	Q2 2023

¹ Bron: Achmea Investment Management, ISS ESG

In de eerste helft van 2023 is 1 van de lopende dialogen op het gebied van milieuschendingen afgesloten.

TC Energy Corporation veroorzaakte van een olielozing van 1,4 miljoen liter in oktober 2019 vanuit haar 'Keystone Pipeline' in North Dakota, Verenigde Staten. TC Energy heeft maatregelen genomen om het lek te herstellen en de pijpleiding te repareren. De onderneming heeft verklaard dat het de impact continu blijft monitoren en dat er geen letsel aan dieren is gemeld. In augustus 2020 heeft TC Energy naar verluidt meer dan een boete betaald aan het 'North Dakota Department of Environmental Quality' voor het incident. De dialoog is afgesloten en het oordeel is gewijzigd naar groen score 4 (de schending wordt geadresseerd).

Anti-corruptieschendingen

Omkoping en corruptie zijn niet verenigbaar met goed ondernemingsbestuur en hebben een negatieve invloed op de (creatie van) aandeelhouderswaarde. Het leidt tot nadelige economische, sociale en politieke uitkomsten. Overtredingen van internationale principes op het gebied van anticorruptie kunnen schadelijk zijn voor de reputatie van een onderneming en de waarde van merken.

Eén van de universele principes van het UN Global Compact en OESO-richtlijnen is gericht op corruptie. Dit principe roept ondernemingen op preventieve en handhavingsmaatregelen te nemen en een effectief systeem op te zetten voor de bestrijding van corruptie.

Dit engagementthema heeft als doel het anticorruptiebeleid en de maatregelen tegen corruptie bij ondernemingen te verbeteren. Daarnaast moet ook voldoende duidelijk worden gemaakt welke acties worden ondernomen tegen werknemers, agenten en onderaannemers die betrokken zijn bij beschuldigingen in verband met corruptie. Hierbij is het belangrijk dat er transparant wordt gecommuniceerd over verrichte onderzoeken en over doorgevoerde veranderingen.

PMA is in het eerste halfjaar van 2023 met 1 onderneming een dialoog gestart over een (vermeende) corruptieschending.

TABEL 4.2.1 GEÏNITEERDE DIALOGEN CORRUPTIESCHENDINGEN H1 2023¹

Onderneming	Gestart
Electricite de France SA	Q1 2023
Baidu, Inc.	Q2 2023

¹ Bron: Achmea Investment Management, ISS ESG

In de eerste helft van 2023 zijn 4 van de lopende dialogen afgesloten op het gebied van anti-corruptie.

De dialoog met Google LLC, een volledige dochteronderneming van **Alphabet Inc.**, is gedurende de rapportageperiode afgesloten. Google LLC werd ervan beschuldigd dat het oneerlijk voordeel bood aan haar eigen display-advertentieservices en de toegang van concurrenten tot gegevens beperkte sinds ten minste 2016. Google heeft maatregelen genomen om haar gedrag te verbeteren door concurrenten toe te staan te bieden op advertentieruimtes op de zoekresultatenpagina, evenals het toestaan van Android-gebruikers in de Europese Economische Ruimte om te kiezen tussen Google Search en andere standaard zoekproviders. Het oordeel is gewijzigd naar groen score 5 (onder observatie).

Common Wealth Edison Co.(ComEd), dochteronderneming van **Exelon Corporation**, is bezig met haar herstel als onderdeel van een 'Deferred Prosecution Agreement' (DPA). Deze overeenkomst loste beschuldigingen van omkoping omtrent beïnvloeding van overheidsfunctionarissen op. Exelon heeft bevestigd dat de DPA betrekking heeft op ComEd en dat er geen beschuldigingen zijn van wangedrag door Exelon Zelf. De dialoog is beëindigd doordat de herstelmaatregelen van ComEd erkend worden door het ministerie van Justitie. Het oordeel is van oranje naar groen score 4 (de schending wordt geadresseerd) gewijzigd.

ING Bank NV, een volledige dochteronderneming van ING Groep NV, wordt beschuldigd van betrokkenheid bij het witwassen van geld in samenwerking met Bandenia Banca Privada PLC in Spanje tussen 2015 en 2017. ING heeft sinds 2017 herstelmaatregelen genomen, waaronder het implementeren van een anti-witwasprogramma en de oprichting van wereldwijde en lokale 'know-your-customer' (KYC) commissies. Wegens het verstrekken van informatie omtrent de genomen maatregelen is het dialoog beëindigd. Het oordeel is van oranje naar groen score 5 (onder observatie) gewijzigd.

Een onderzoek van het ministerie van economie, handel en industrie van Japan constateerde in maart 2020 dat **Kansai Electric Power Co., Inc. (KEPCO)** schuldig was aan omkoping bij arbeidscontracten. KEPCO implementeerde een 'Business Improvement Plan' (BIP) waarmee ze maatregelen nemen tegen omkoping. Het BIP bevat onder andere het samenstellen van een compliance commissie, transparantie in arbeidscontracten en ontslag van betrokken bestuurders en werknemers. De schending wordt hiermee gedeeltelijk geadresseerd maar de onderneming blijft onder observatie. Ondanks herhaaldelijke escalatie methodes werd er geen contact gelegd met de CEO van KEPCO en is de dialoog beëindigd.

4.3. Thematische dialogen

Het thematische engagementprogramma van PMA is gericht op het verhogen van sociale, milieu- en governancestandaarden in sectoren, ketens of bij ondernemingen, die deel uitmaken van het beleggingsuniversum. Het engagementprogramma sluit aan bij de speerpunten en MVB-strategie van PMA. We doen gedegen onderzoek om de bedrijven te selecteren waarmee de dialoog het meest kansrijk is en om die goed voor te bereiden.

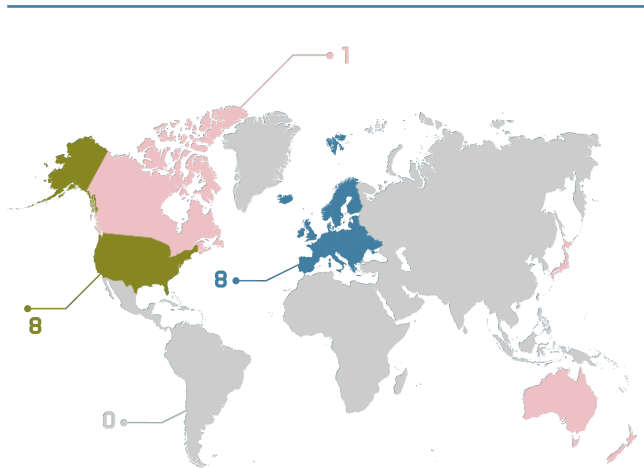
In het eerste halfjaar van 2023 bestaat het thematische engagementprogramma uit 2 thema's, die zich in verschillende fases bevinden. Binnen deze thema's zijn 17 ondernemingen opgenomen. In tabel 1 is de opbouw van het programma weergegeven.

TABEL 4.3.1 AANTAL DIALOGEN NAAR THEMA

Thema	Aantal
Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen	8
Access to Healthcare	9

De ondernemingen zijn verspreid over verschillende regio's en markten. De focus van het programma ligt op de ontwikkelde markten. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen Europa, Verenigde Staten en Wereld overig. Figuur 1 geeft de regionale verdeling weer van ondernemingen in het thematische engagementprogramma.

FIGUUR 4.3.1

TABEL 4.3.2 ENGAGEMENTTHEMA'S

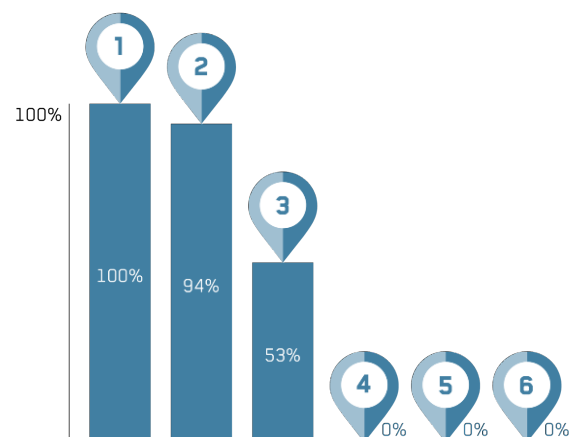
Thema	Speerpunt	Gestart	Sectoren/ketens
Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen		Q2 2022	Supermarktketens en producenten van huishoudelijke en persoonlijke producten
Access to Healthcare		Q1 2023	Farmaceutische sector

In tabel 2 vindt u een geaggregeerd overzicht van alle lopende thematische engagementen. In de thematische hoofdstukken wordt voor elk thema nader ingegaan op de doelstellingen, gesprekken en uitkomsten.

Voortgang wordt gerapporteerd aan de hand van mijlpalen. Deze worden geïntroduceerd in hoofdstuk 2. Ten aanzien van de bedrijven die zijn geselecteerd voor het thematische engagementprogramma is:

- Voor 100% is de 1ste mijlpaal bereikt, namelijk het voorbereidend onderzoek afgerond;
- Voor 94% is de 2de mijlpaal bereikt, namelijk een initiërende brief of e-mail uitgestuurd om het contact tot stand te brengen;
- Ten aanzien van de 3de mijlpaal is door 53% van de ondernemingen positief op onze vraag gereageerd. De dialoog is gaande;
- Voor 0% is de 4de mijlpaal bereikt, namelijk de toezegging van de onderneming;
- Voor 0% is de 5de mijlpaal bereikt, wat betekent dat er een aanpassing is geweest in het beleid en proces.
- Voor 0% is de 6de mijlpaal bereikt, er zijn dit halfjaar geen dialogen afgesloten.

FIGUUR 4.3.2 MIJLPAALVERDELING

1. Analyse van het bedrijf
2. Het initiëren van de dialoog
3. Het voeren van de dialoog
4. De toezegging van de onderneming
5. Het aanpassen van het beleid en proces
6. Het afronden van de dialoog

Vanwege de korte looptijd van een aantal relatief nieuwe engagementthema's hebben veel ondernemingen nog niet mijlpaal 4 en de daaropvolgende mijlpalen behaald. Toezeggingen met betrekking tot beleidsaanpassingen en de implementatie daarvan verwachten we in de tweede helft van het engagementtraject.

Aandeelhoudersresoluties

Eind 2022 diende Achmea IM een aandeelhoudersresolutie in bij Uber over de veiligheid voor chauffeurs. Op de aandeelhoudersvergadering in mei 2023, kreeg de resolutie 9,9 procent van de stemmen. Rekening houdend met de uitkomst van de stemming gaan we in overleg met de mede-indieners om ons te beraden op volgende stappen. Naast het zelfstandig indienen van een resolutie, heeft Achmea IM bij drie ondernemingen een resolutie mede-ingediend, namelijk bij Abbvie, TotalEnergies en ExxonMobil. De resolutie bij Abbvie kreeg 31 procent van de stemmen, de resolutie bij TotalEnergies werd gesteund door 30 procent van de stemmen en die bij ExxonMobil slechts door 11 procent.

1. Analyse van het bedrijf
2. Het initiëren van de dialoog
3. Het voeren van de dialoog
4. De toezegging van de onderneming
5. Het aanpassen van het beleid en proces
6. Het afronden van de dialoog

Co-filing

In het tweede halfjaar van 2022 zijn we bezig geweest met de voorbereidingen voor het aandeelhoudersseizoen van 2023. Zo hebben we resoluties ingediend bij Abbvie, Uber en Exxon Mobil rondom de toegang tot medicijnen, veiligheid en de klimaattransitie. De komende maanden gaan we in gesprek met de ondernemingen om te horen of deze onderneming bereid zijn stappen te zetten op deze thema's, en anders zullen deze resoluties in 2023 op de agenda van de aandeelhoudersvergaderingen komen.

4.3.1. Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen

Achtergrond van thema

De eerste soorten plastic werden rond het begin van de vorige eeuw geïntroduceerd. Sindsdien heeft het gebruik van plastics een enorme vlucht genomen. Plastic wordt gebruikt in vele toepassingen, van verpakkingsmateriaal, kleding, plastic flessen tot speelgoed, koelkasten en auto's. Het gebruik van plastics biedt veel voordelen. Het materiaal is sterk, weegt weinig en is als verpakking van voedsel zeer geschikt vanwege de goede hygiëne-barrière. Zo helpt plastic verpakking bijvoorbeeld de houdbaarheid van het voedsel te verlengen. Echter, door de lange levensduur van het materiaal en de chemische stoffen in plastics, leidt het gebruik van de grote hoeveelheid plastics ook tot grote problemen zoals milieuvervuiling en gezondheidsrisico's. Door vervuiling van land en water is plastic inmiddels een van de vijf belangrijkste oorzaken voor verlies van biodiversiteit. Daarom zet Achmea IM engagement over gebruik van plastic voort, nu gericht op producenten en retailers van consumentengoederen.

Daarnaast leidt het veelvuldig gebruik van plastics, vooral door de hoeveelheid chemische stoffen in plastics, tot gezondheidsrisico's³. En resten van plastic, waaronder zogenaamde microplastics worden inmiddels aangetroffen in ons voedsel⁴.

De gevolgen van het gebruik van plastics voor klimaat en milieu leiden tot toenemende regelgeving die van groot belang is voor producenten en gebruikers⁵. Zo heeft China in 2017 aangekondigd geen plastic afval meer te importeren en heeft India in de zomer van 2022 een verbod ingevoerd op gebruik van een aantal plastics producten voor eenmalig gebruik⁶. Ook Europa heeft stappen aangekondigd en streeft ernaar dat in 2030 al het plastic recyclebaar is⁷. En aan verdere aanscherping van verpakkingswetgeving wordt momenteel gewerkt. Ondertussen werken veel ondernemingen in de plastic waardeketen de laatste jaren aan duurzame alternatieven voor plastic. Echter, een recent rapport van de Ellen MacArthur Foundation, een organisatie die met ondernemingen werkt aan de transitie naar een

circulaire economie, waarschuwt dat de voortgang (te) traag gaat⁸. Volgens de organisatie moet er veel meer gebeuren om de verwachte toename van plastic gebruik, en de vervuiling als gevolg daarvan, te keren. Ook de scenario's van de OESO⁹, en Systemiq¹⁰ geven aan dat de transitie nodig is, en mogelijk. Deze transitie zal wel grote inspanningen vergen. Adviesbureau McKinsey stelde al in 2018 dat achter blijven bij deze 'plastic transitie' een significant risico is voor ondernemingen in de hele plastic keten.

Er zijn grote zorgen rond het gebruik van plastics. Zo wordt nog bijna alle plastic gemaakt uit olie of gas. Dit betekent dat nu wel 6 procent van de mondiale olieproductie gebruikt wordt voor de productie van plastics. Door economische ontwikkelingen en klimaatbeleid, zal het belang van plastics voor de olie- en gasector toenemen. Naar verwachting zal in 2050 ongeveer 70 procent van de olieproductie gebruikt worden in andere toepassingen dan brandstof. Plastic is daar een belangrijk onderdeel van¹¹. Daardoor wordt voor olie- en gasbedrijven het produceren van grondstoffen voor plasticproductie van steeds groter belang. Echter, de winning van olie en gas leidt tot substantiële schade aan het milieu. En de productie van grondstoffen voor plastic veroorzaakt veel CO₂-uitstoot, wat schadelijk is voor het klimaat. Maar vooral de grote hoeveelheid plastic afval die in het milieu terecht komt is een groot probleem. Slechts ongeveer 10 procent van de geproduceerde plastics wordt op dit moment gerecycled. Verder komt 40 procent op stortplaatsen terecht, wordt 14 procent verbrand en meer dan 30 procent eindigt uiteindelijk in het milieu. Daar vervuult het meren, rivieren en uiteindelijk de oceanen. Jaarlijks komt er ruim 3 miljoen ton plastic in de oceanen terecht. Bij ongewijzigd beleid zal de productie en gebruik van plastic de komende decennia nog enorm toenemen¹². Ook de vervuiling door plastic neemt daardoor nog toe. Daardoor bestaat de kans dat er in 2050 meer plastic dan vis in de oceanen aanwezig is. Het IPBES beschouwt milieuvervuiling, onder andere door plastics, als een van de belangrijkste oorzaken voor verlies van biodiversiteit¹³.

Er zijn vele mogelijkheden voor ondernemingen om in de gehele keten bij te dragen aan deze urgente plastic transitie. Ondernemingen kunnen hun producten en processen zodanig aanpassen dat ze bijdragen aan 'Reduce, reuse en recycle', ofwel het verminderen van plastic gebruik, het hergebruiken van producten en het recyclen van materialen. Voor ondernemingen die consumentenproducten maken ligt de uitdaging vooral bij het zodanig ontwikkelen en aanbieden van producten dat minder verpakkingsmateriaal nodig is.

³ 'Global Plastics Outlook: Policy Scenarios to 2060', OECD 2022

⁴ www.weforum.org/agenda/2022/06/how-microplastics-get-into-the-food-chain.

⁵ <https://www.unpri.org/environmental-issues/how-can-investors-help-create-a-plastics-economy-that-works-event-roundup/3409.article>

⁶ <https://edition.cnn.com/2022/07/01/india/india-bans-single-use-plastic-intl-hnk/index.html>

⁷ 'Plastic Landscape review' Principles for Responsible Investment 2019

⁸ Global Commitment report 2022, EllenMacArthur Foundation 2022

⁹ Global Plastics Outlook: Policy Scenarios to 2060', OECD 2022

¹⁰ 'Reshaping plastics'; Systemiq

¹¹ 'Net Zero by 2050, A Roadmap for the Global Energy Sector'; IEA 2022

¹² 'Global Plastics Outlook: Policy Scenarios to 2060', OECD 2022

¹³ Het 'Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services'

Doel van thema

TABEL 4.3.1.1 DOELSTELLINGEN AFBOW PLASTIC IN VERPAKKING VAN CONSUMENTENGOEDEREN

Doelstelling	Toelichting (of: Indicatoren)
Governance	Het bestuur van de onderneming erkent de ESG-risico's van plastic als materieel, steunt overheden in de aanpak van deze risico's; de onderneming weerhoudt zich van lobbyactiviteiten om nieuw beleid af te zwakken of te voorkomen;
Beleid	ESG-risico's van plastic worden als materieel erkend, analyse van technische mogelijkheden. Marktonwikkelingen en regelgeving dienen als input voor de strategie;
Implementatie & monitoring	De onderneming stelt ambitieuze doelen ¹ , bijvoorbeeld voor: reductie van gebruik van plastic verpakkingen (in absoluut volume); reductie van het % gebruikt plastic uit fossiele grondstoffen; reductie van plastic afval ² ; De onderneming meet en rapporteert de voortgang op deze doelen;
Samenwerking in de keten	De onderneming werkt samen met relevante partijen in de plasticketen aan het vinden en implementeren van oplossingen die de plastictransitie kunnen versnellen;
Transparantie	De onderneming rapporteert over de voortgang op bovengenoemde doelen en kpi's en over: de maatschappelijke impact van geproduceerde plastic op de gezondheid en op het milieu; het beleid en maatregelen om de negatieve gevolgen van gebruik van plastic te verminderen; hoe regelgeving en marktontwikkelingen met name gericht op de plastictransitie, invloed kunnen hebben op de resultaten van de onderneming;

- De onderneming steunt publiekelijk regelgeving die tot doel heeft om gebruik van plastic verpakking terug te dringen en de 'business case' voor circulaire economie te versterken.
- Deze doelen zijn bij voorkeur in lijn met het klimaatbeleid (het streven naar 'net-zero' uiterlijk in 2050, op basis van 'science-based targets' voor scope 1-3) en beleid om de impact op verlies van biodiversiteit te stoppen.
- Met het reduceren van plastic afval wordt hier niet alleen het afval van de onderneming bedoeld, maar ook het plastic afval veroorzaakt door consumenten als gevolg van het gebruik van de producten / verpakkingen geproduceerd door de onderneming en de industrie.

Het engagement thema sluit aan bij verschillende SDG's, waaronder SDG 3: Goede gezondheid en welzijn, SDG 6: Schoon water en sanitair, SDG 11: Duurzame steden en gemeenschappen, SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie en SDG 14: Leven in het water.

Van deze doelen staat echter voor ons SDG 12 centraal, aangezien dit doel het meest concreet raakt aan het handelingsperspectief van ondernemingen in de plastic keten:

• SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie

We focussen op de onderliggende doelen 12.2-6 die zich richten op het duurzame beheer en het efficiënte gebruik van natuurlijke hulpbronnen, het beperken van voedselverspilling, milieuvriendelijk beheer van chemicaliën, beperken - en beter recyclen van afval en het bevorderen van duurzaam ondernemen en rapportage van duurzaamheidsinformatie.

Geselecteerde sectoren & ondernemingen

De samenwerking met de VBDO, naar aanleiding van het in het najaar van 2022 gepubliceerde onderzoek 'Plastic perspectives' is voortgezet. De VBDO heeft met een groep geïnteresseerde institutionele beleggers een investor statement opgesteld. Dit statement is gericht aan de makers van plastic verpakkingen, met name producenten van voedingsmiddelen en van persoonlijke producten en daarnaast ook supermarktketens. Het statement roept de ondernemingen op om:

- beleid te steunen dat plastic vervuiling effectief wil aanpakken,
- een doel te stellen voor de absolute reductie van gebruik van plastic verpakkingen voor eenmalig gebruik;
- het gebruik van schadelijke chemische stoffen in plastic verpakking te reduceren.

Dit statement, ondertekend door ruim 180 institutionele beleggers uit diverse landen werd in mei 2023 gepubliceerd en werd door diverse nationale en internationale media opgepakt. Als volgende stap zal het statement ook naar ongeveer 30 ondernemingen in genoemde sectoren worden opgestuurd. Achmea IM zal het statement ook in het plastic engagement programma ter sprake brengen. Mogelijk gaan we ook enkele engagement gesprekken samen met andere ondertekenaars van het statement voeren.

TABEL 4.3.1.2

Onderneming	Land	Sector	Score MSCI	MSCI score verpakkingsmateriaal en afval ¹	Reductiedoel 'nieuw plastic' ² % reductie per jaar
-------------	------	--------	------------	---	---

Carrefour SA	Frankrijk	Supermarkt-ketens	AA	n.a.	2,50
Henkel AG & Co. KGaA	Duitsland	Huishoudelijke en persoonlijke producten	AAA	5,30	4,70
Jerónimo Martins, SGPS S.A.	Portugal	Supermarkt-ketens	A	n.a.	2,10
Kimberly-Clark Corp	Verenigde Staten	Huishoudelijke en persoonlijke producten	AA	4,70	4,50
L'Oreal SA	Frankrijk	Persoonlijke producten	AAA	5,40	5,50
Procter & Gamble Company	Verenigde Staten	Huishoudelijke en persoonlijke producten	A	4,60	4,50
Repsol SA	Spanje	Olie en gas	A	n.a.	n.a
Royal Ahold Delhaize N.V.	Nederland	Supermarkt-ketens	AA	n.a.	1,25

¹ MSCI indicator 'packaging material'

² Dit doel betreft het terugdringen van gebruik van nieuwe plastic grondstof uit fossiele brandstoffen, ook wel 'virgin plastic' genoemd. Bron: Global Commitment Progress Report 2022, of duurzaamheidsrapportage onderneming.

Voortgang thema

In het afgelopen halfjaar hebben we gesprekken gevoerd met **Ahold Delhaize, Carrefour, Henkel, Jerónimo Martins, L'Oréal** en **Kimberly-Clark**. Met **Repsol** en **Procter & Gamble** is nog geen gesprek gevoerd. Van **Repsol** hebben we wel een uitgebreide inhoudelijke reactie ontvangen. Met beide ondernemingen zal in de tweede helft van het jaar een gesprek gepland worden.

Ahold Delhaize

In februari spraken we met de duurzaamheidsexperts van Ahold Delhaize. De onderneming is zich duidelijk bewust van de noodzaak om vervuiling door plastic verpakkingen aan te pakken. Daartoe heeft het al enkele doelen gesteld, zoals het doel om meer gerecycled plastic te gebruiken en het doel om het gebruik van nieuw plastic, uit fossiele grondstoffen, te beperken. In het gesprek hebben we aangegeven dat wat ons betreft deze doelen nog aangescherpt dienen te worden, en dat het ook goed zou zijn om een doel te stellen voor de reductie van het absolute volume van plastic voor verpakkingen. Verder hebben we in het gesprek vooral meer inzicht verkregen in hoe Ahold Delhaize te werk gaat om de uitdagingen rond reductie van plastic verpakkingen aan te pakken. In een volgend gesprek willen we horen op welke van onze verwachtingen de onderneming toezeggingen kan doen.

Carrefour

Eind februari spraken we de duurzaamheidsexperts van Carrefour. Mede onder druk van duurzaamheidswetgeving in Frankrijk, die verder gaat dan elders in Europa, is Carrefour al verder dan veel concurrenten wat betreft het aanbieden van producten in navulbare verpakkingen. De onderneming heeft ook al doelen gesteld om het gebruik van plastic verpakkingen te reduceren en het gebruik van herbruikbare verpakkingen uit te breiden. Ook is Carrefour bezig met nader onderzoek naar in welke markten het risico op vervuiling door plastic afval het grootste is. Kortom, Carrefour lijkt in meerdere opzichten een koploper die oplossingen laat zien die voor sectorgenoten als voorbeeld kunnen dienen. In een volgend gesprek met Carrefour zullen we nader bespreken waar ook deze onderneming de inzet toch nog verder kan aanscherpen.

Henkel

In maart spraken we met Henkel. Henkel gaf in het gesprek aan zich sinds 2017 steeds meer zorgen te maken over het gebrek aan groei van effectieve plastic recycling in Europa en over de toenemende vervuiling door plastic. Deze zorgen waren aanleiding om zelf concrete doelen voor recycling van plastic te stellen. Om de gestelde doelen te bereiken werkt Henkel samen met diverse expertorganisaties en sectorinitiatieven. Een voorbeeld is de samenwerking met het 'Consumer Goods Forum' in de ontwikkeling van de 'golden design rules'. Deze regels hebben tot doel om gebruik van plastic in verpakkingen te reduceren. Daarnaast biedt Henkel al verzorgingsproducten aan in navulbare verpakkingen. Maar op dit punt is nog meer ervaring nodig om uit te vinden wat de beste oplossing is: het in de winkel - of thuis navullen van verpakkingen. In een volgend gesprek willen we van de onderneming horen op welke van onze verwachtingen mogelijk een toezegging gedaan kan worden.

Jerónimo Martins

We spraken met Jerónimo Martins in februari. De onderneming werkt al sinds 2009 aan 'ecodesign' voor verpakkingen. De onderneming kijkt daarbij vooral naar of verpakkingen recyclebaar zijn. De onderneming kijkt ook naar in welke markten het risico op vervuiling door plastic verpakking het grootst is. Duidelijk is dat in Colombia nog weinig wetgeving is wat betreft inzameling en hergebruik van plastic. Daarom is er ook weinig infrastructuur om dit in gang te zetten. Jerónimo Martins zet zich in voor betere afvalwetgeving in Colombia, en is betrokken bij de lancering van een 'plastic pact'¹⁴ in Colombia; een publiek-private samenwerking om vervuiling door plastic aan te pakken. Ook heeft de onderneming nadrukkelijk de behoefte aan betere wetgeving om de strijd tegen plastic vervuiling beter te kunnen voeren. Zo zou bijvoorbeeld ook de beschikbaarheid van gerecycled plastic beter geregeld moeten worden. In een volgend gesprek zullen we met de onderneming bespreken of de gestelde doelen aangescherpt kunnen worden en hoe de rapportage over voortgang beter kan.

¹⁴ <https://wrap.org.uk/media-centre/press-releases/colombia-launches-second-plastics-pact-latin-america>

Kimberly-Clark

In maart vond het eerste gesprek met Kimberly-Clark plaats. Deze onderneming gebruikt plastic zowel in een deel van de producten als in productverpakkingen. Kimberly-Clark ziet dat de risico's rond gebruik van plastic gesignaleerd worden in verschillende instrumenten om duurzaamheidsrisico's in kaart te brengen. Zoals in de eigen materialiteitsanalyse, maar ook in de TCFD-analyse. Om te zien in welke markten de risico's rond vervuiling door plastic het grootst zijn gebruikt de onderneming de 'resource plastic' database van het WWF¹⁵. Kimberly-Clark heeft al een aantal ambitieuze doelen gesteld, waaronder 50 procent reductie van gebruik van nieuwe plastics uit fossiele grondstoffen in 2030, en gebruik van 20 procent gerecycled plastic in plastic verpakkingen in 2025. In een volgend gesprek zullen we de voortgang ten aanzien van deze doelen nader bespreken en bespreken waar de voortgang verder versneld kan worden.

L'Oréal

We spraken de duurzaamheidsexperts van L'Oréal in maart. L'Oréal gebruikt plastic vooral in de verpakking van producten waaronder cosmetica, parfums, haarverzorging en huidverzorgingsproducten. Net als Carrefour heeft ook L'Oréal al te maken met de wettelijke plicht om in detail over duurzaamheidsrisico's en de aanpak daarvan te rapporteren. De onderneming heeft daarom een duurzaamheidsstrategie ontwikkeld op basis van wetenschappelijke inzichten. De aanpak van risico's rond gebruik van plastic bestaat uit drie onderdelen: 1) het afbouwen van gebruik van plastic uit fossiele grondstoffen; 2) reductie van gebruik van verpakkingsmaterialen; 3) meer gebruik van circulaire verpakkingsmaterialen. Hierbij heeft de onderneming ook concrete doelen gesteld. In een volgend gesprek met L'Oréal zullen we bespreken hoe de voortgang ten aanzien van de gestelde doelen is, en waar de onderneming de voortgang nog verder kan versnellen.

Vervolg

Voor het einde van het jaar willen we met bovengenoemde ondernemingen nogmaals spreken over de voortgang en mogelijke toezeggingen aangaande aanscherping of uitbreiding van beleid, doelen en rapportage krijgen. Ook willen we dan een eerste gesprek hebben gehad met **Repsol** en **Procter & Gamble**.

¹⁵ <https://resource-plastic.com/>

4.3.2. Access to Healthcare

Toegang tot gezondheidszorg is een belangrijk onderdeel van mensenrechten en Sustainable Development Goal (SDG) 3 “Goede gezondheid & Welzijn”. Toegang tot gezondheidszorg is niet vanzelfsprekend, vanwege onder meer minder ontwikkelde zorgsystemen, te dure medicijnen of door het onvoldoende aansluiten van de zorg bij lokale behoeftes. Zo lopen volgens de World Health Organisation (WHO) 930 miljoen mensen het risico in armoede te vervallen door dure zorg. Het wereldwijd verbeteren van de eerstelijnszorg tegen 2030 kan 60 miljoen levens redden en de levensverwachting met 3,7 jaar verlengen¹⁶.

Achtergrond van het thema

In het nieuwe thema Access to Healthcare bouwen we voort op het in december 2022 afgesloten engagement thema “Goede en toegankelijke medicijnen”. Binnen het thema Access to Healthcare gaan we de scope vergroten. We richten ons niet alleen op de farmaceutische sector, maar ook op andere ondernemingen die een belangrijke rol spelen in de zorgketen en daarmee bij kunnen dragen aan een beter toegankelijke zorg voor iedereen wereldwijd. Denk bijvoorbeeld aan ondernemingen die diagnostiek verzorgen, medische apparatuur ontwikkelen en medische hulpmiddelen distribueren.

Diverse ondernemingen spelen een cruciale zorg in het zorgstelsel, zowel in Nederland als daarbuiten. Toch is goede, toegankelijke en betaalbare zorg niet overal vanzelfsprekend. Zo spelen er verschillende problemen:

- Het prijsbeleid rondom specifieke medicijnen of medische apparatuur, die behandelingen zowel in Nederland, in andere ontwikkelde economieën als ontwikkelingslanden ontoegankelijk maken.
- De omgang met patenten en regelgeving, waardoor prijzen opgedreven worden en de toegankelijkheid van de zorg onder druk komt te staan.
- Het onvoldoende ontwikkelen van medische apparatuur, producten of medicijnen die een groot maatschappelijk belang hebben, maar waarvoor vanuit financiële oogpunt minder aandacht is. Denk aan ziektes in ‘*Low and Middle Income Countries*’ (LMICs) of zogenaamde weesgeneesmiddelen. Dit zijn medicijnen voor specifieke zeldzame aandoeningen.

- Het niet beschikbaar zijn van specifieke medicijnen of medische apparatuur in landen. Dit kan komen door gaten in de zorginfrastructuur in onder andere LMICs, om specifieke ziektes te diagnosticeren en te behandelen. In sommige gevallen spelen echter meer commerciële overwegingen een rol, bijvoorbeeld omdat de markt onvoldoende groot is in sommige landen.
- Gevallen van corruptie en het verlenen van gunsten aan zorgverleners om de verkoop van medische producten te verhogen.
- Het als onderneming of sector lobbyen tegen maatregelen om zorg beter toegankelijk te maken.
- Het onvoldoende waarborgen van mensenrechten in de activiteiten van de onderneming.

Doel van het thema

Er zijn verschillende stappen die ondernemingen op dit thema kunnen zetten. Op basis van onze uitgangspunten en voorbereidend onderzoek, hebben we de volgende hoofddoelstellingen geselecteerd die, afhankelijk van de onderneming, worden vertaald in specifieke doelen per onderneming, weergegeven in tabel 4.1.1.

Met onze doelstellingen sluiten we aan bij de SDG's. Met name op:

- **SDG 3: ‘Goede Gezondheid & Welzijn’**

We kijken hierbij in het bijzonder naar de volgende bijbehorende subdoelstellingen:

3.8. Zorgen voor een universele ziekteverzekering, met inbegrip van de bescherming tegen financiële risico's, toegang tot kwaliteitsvolle essentiële gezondheidszorgdiensten en toegang tot de veilige, doeltreffende, kwaliteitsvolle en betaalbare essentiële geneesmiddelen en vaccins voor iedereen.

3.b Het onderzoek en de ontwikkeling ondersteunen van vaccins en geneesmiddelen voor overdraagbare en niet-overdraagbare ziekten voor de overdraagbare en de niet-overdraagbare ziekten, die in hoofdzaak ontwikkelingslanden treffen. Toegang verschaffen tot betaalbare essentiële geneesmiddelen en vaccins, volgens de richtlijnen van de Verklaring van Doha aangaande het TRIPS-akkoord en Volksgezondheid. De Verklaring bevestigt het recht van ontwikkelingslanden om ten volle gebruik te maken van de bepalingen van de ‘Overeenkomst aangaande de Handelsaspecten van de Intellectuele Eigendom’ (TRAIIPR) die ruimte laat voor de bescherming van de volksgezondheid; en, in het bijzonder, het verschaffen van toegang tot geneesmiddelen voor iedereen.

TABEL 4.3.2.1 DOELSTELLINGEN ACCESS TO HEALTHCARE

Doelstelling	Toelichting
--------------	-------------

¹⁶ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/primary-health-care>

Governance & Beleid

De onderneming geeft de thematiek rondom Acces to Healthcare een plek in de bedrijfsstrategie;

De onderneming vertaalt haar strategie rondom Acces to Healthcare:

Naar heldere doelstellingen;

Naar de diverse markten waar de onderneming actief is.

De onderneming en het bestuur raadplegen gestructureerd relevante experts en stakeholders op het thema Access to Healthcare.

De onderneming verankert internationale standaarden, onder andere van de 'World Health Organisation' en de OESO op in haar beleid. Bijvoorbeeld de 'WHO Model Lists of Essential Medicines'. Een lijst van de meest effectieve en veilige medicijnen die overal beschikbaar zouden moeten zijn.

De onderneming geeft haar strategie en doelstellingen op het gebied van Access to Healthcare een plek in het variabele beloningsbeleid. We screenen deze doelstellingen op basis van de principes die Achmea IM i.s.m. andere investeerders en experts heeft opgesteld¹.

De onderneming maakt een duidelijke koppeling tussen mensenrechten en haar rol in de zorgsector, ook in relatie tot de aankomende Europese regelgeving.

Implementatie & monitoring

De onderneming heeft een transparant en verantwoord prijsbeleid. Denk bijvoorbeeld aan een koppeling tussen de prijs van haar producten/diensten, de gerealiseerde gezondheidswinst en de ontwikkelingskosten.

De onderneming gaat op een verantwoorde manier om met patenten en licenties. Dit voorkomt dat medicijnen of medische producten onbereikbaar worden.

De onderneming stuurt in haar research & development op maatschappelijke impact, gezondheidswinst, de behoeftes van LMICs en de gelijke toegang tot gezondheidszorg binnen landen.

De onderneming vertaalt haar strategie op Access to Healthcare naar land en/of doelgroep, specifiek beleid en naar projecten die inspelen op de lokale situaties en behoeftes.

De onderneming heeft een gedegen beleid, implementatie en onafhankelijke monitoring om zowel corruptie te voorkomen als eerlijke handelspraktijken en belastingbetalingen te garanderen.

De onderneming neemt stappen om te zorgen dat haar lobbyactiviteiten of dat sector-organisaties waarvan zij lid is, niet lobbyen voor regelgeving die Access to Healthcare beperkt.

De onderneming neemt stappen om mensenrechten te waarborgen.

Samenwerking in de keten

De onderneming werkt samen met andere ondernemingen in de toeleveringsketens, met sectorgenoten en andere stakeholders op het thema.

Transparantie

De onderneming vergroot de transparantie en rapportage over de bovengenoemde onderwerpen richting investeerders, consumenten en andere stakeholders. Inclusief lobbyactiviteiten en betalingen aan zorgverleners.

¹ <https://www.achmeainvestmentmanagement.nl/institutioneel/artikelen/nieuws/2022/10/beleggers-dringen-aan-op-inbedding-toegang-tot-medicijnen-in-beloningsbeleid-farmaceuten>

Geselecteerde sectoren & ondernemingen

Er is een grote groep aan sectoren en ondernemingen die relevant zijn op het thema Acces to Healthcare. Voor de selectie van de ondernemingen richten we ons op de volgende (GICS) sectoren:

- Pharmaceuticals
- Drug Retail
- Health Care Equipment
- Health Care Equipment
- Health Care Services

- Life Sciences Tools & Services
- Health Care Supplies
- Health Care Technologies
- Health care distributors
- Health Care REITs
- Managed Health Care

Op basis van de sectoren selecteren we ondernemingen op basis van de volgende uitgangspunten:

- De onderneming zit in de beleggingsportefeuille via aandelen en/of corporate bonds;
- Op basis van diverse databronnen (onder andere MSCI, Access to Medicine en eigen onderzoek) blijkt dat de onderneming stappen kan zetten op het thema Access to Healthcare;
- De onderneming is relevant voor de Nederlandse zorgmarkt en/of voor LMICS;
- Op basis van onze analyse is het waarschijnlijk dat engagement met de desbetreffende onderneming effectief kan zijn, bijvoorbeeld omdat een onderneming open staat voor engagement;
- Idealiter kiezen we ondernemingen waar we via collectieve initiatieven, zoals Access to Medicine, een leidende rol kunnen spelen.

In de onderstaande tabel staat een overzicht van de beursgenoteerde ondernemingen die op basis van deze uitgangspunten zijn geselecteerd, inclusief de score op bovenstaande uitgangspunten.

TABEL 4.3.2.2 GESELECTEERDE ONDERNEMINGEN

Onderneming	Sector	Land	MSCI Score	Positie Access to Medicine
AstraZeneca	Geneesmiddelen	GB	AA	3/20
Sanofi	Geneesmiddelen	FR	A	8/20
Takeda	Geneesmiddelen	JP	A	7/20
Eli Lilly	Geneesmiddelen	US	A	20/20
Thermo Fisher	Instrumenten en Diensten voor Levenswetenschappen	US	AA	-
Danaher	Instrumenten en Diensten voor Levenswetenschappen	US	AA	-
ABBOTT	Zorgproducten en -apparaten	US	A	-
Amgen Inc	Biotechnologie	US	AA	-
Jazz Pharmaceuticals Plc	Geneesmiddelen	IE	A	-

Samenwerking

Bij dit engagement traject zullen we samenwerken met en/of informatie gebruiken van:

- De Access to Medicine Index. Wij gebruiken deze coalitie onder andere bij de voorbereiding van de engagements en het samenwerken met een bredere groep van institutionele beleggers.
- Het Interfaith Center on Corporate Responsibility. Deze samenwerking zullen we met name inzetten bij het

escaleren van engagement door bijvoorbeeld het indienen van resoluties.

- De investeerders coalitie die is gevormd rondom het Covid-19 investor statement en het investor statement over de integratie van toegang tot medicijnen in het beloningsbeleid. We bouwen hierbij voort op de inhoudelijke kennis en inzichten die we hierbij hebben opgedaan, waaronder de principes voor het gedegen integreren van Access to Healthcare in beloningsbeleid.

Voortgang thema

In juni 2023 hebben we de startbrieven verstuurd naar alle geselecteerde ondernemingen. Een uitzondering daarop is Takeda. We gaan in deze engagement als zogenaamde ‘lead investor’ voor de Access to Medicine coalitie optreden. Het engagement start na een briefing die we vanuit Access to Medicine voor deze onderneming krijgen in juli 2023.

In de startbrieven introduceren we de doelstellingen en de vragen die wij hebben voor het engagementstraject. **Eli Lilly** en **Sanofi** hebben gereageerd op de startbrief. Er is een gesprek ingepland.

Eli Lilly

Met Eli Lilly hebben we gesproken over hun huidige strategie en plannen. De onderneming heeft het zogenoemde “30x30 programma” ontwikkeld. Doel van dit programma is dat de onderneming in 2030 voor 30 miljoen mensen de toegang tot gezondheidszorg wil verbeteren. We hebben besproken welke praktische dilemma’s dit doel met zich meebrengt. Ook hebben we de score van de onderneming op de Access to Medicine Index besproken. De onderneming neemt in de index de laatste plek in. Er zijn dan ook verschillende thema’s waarop de onderneming zich kan verbeteren. Bijvoorbeeld door medicijnen voor de behandeling van kanker beter wereldwijd beschikbaar te maken. De onderneming stelt dat de methodologie van Access to Medicine minder aansluit bij het type onderneming dat Eli Lilly is. We hebben echter aangedrongen de aanbevelingen serieus te nemen en ook dit in het bestuur te bespreken. Daarnaast hebben we met de onderneming besproken hoe het doelstellingen op het gebied van toegang tot gezondheidszorg een plek kan geven in haar beloningsbeleid. De koppeling met het 30x30 programma ligt voor hand.

Sanofi

Sanofi heeft recent haar “Global Health Unit” opgericht. Deze afdeling gaat zich met name richten op het vergroten van toegang tot medicijnen en vaccinaties in LMICs. In ons gesprek hebben we gesproken over hoe Sanofi deze aanpak succesvol wil maken en hoe het ervoor gaat zorgen dat toegang tot medicijnen ook in andere landen op de agenda blijft staan. Daarnaast hebben we gesproken over het integreren van het onderwerp toegang tot medicijnen in het beloningsbeleid. De onderneming heeft aangekondigd dit te gaan doen, maar worstelde wel nog met de dilemma’s over hoe dit te integreren. Daarnaast hebben we gesproken over hoe Sanofi omgaat met de Franse duurzaamheidsregelgeving, de zogenaamde “Loi de

Vigilance". Doel van deze wet is om mensenrechtenrisico's in kaart te brengen. Sanofi richt zich bij de implementatie van deze wet met name op risico's in de toeleveringsketens, maar in mindere mate op haar rol als farmaceut bij de toegang tot zorg en farmaceuten. Samenvattend was het een zeer open en positief gesprek, waarbij Sanofi ook ons actief bevroeg hoe zij verdere stappen kunnen zetten.

Vervolg

Het doel is om met alle ondernemingen een eerste gesprek te hebben gehad in de tweede helft van 2023.

4.4. ESG Nederland

Nederlandse beursgenoteerde bedrijven zijn belangrijke actoren in de Nederlandse samenleving als werkverschaffers, centra voor innovatie en als bron van economische activiteit. Aandeelhouders hebben een controlerende rol en beïnvloeden via hun stembeleid en dialoog het ondernemingsbeleid. Vanwege de belangrijke rollen die Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen spelen is het relevant om extra aandacht te leggen op deze specifieke groep van ondernemingen via een permanente dialoog.

Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen hebben de speciale aandacht van Nederlandse institutionele beleggers, vanwege de directe sociaaleconomische belangen die de ondernemingsactiviteiten met zich mee brengen. Belangrijke strategische besluiten van Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen, zoals fusies en overnames, kunnen significante effecten hebben op lokale werkgelegenheid, de concurrentiepositie van de onderneming en duurzame langetermijnwaardecreatie. Ook beloningsvoorstellen of (her)benoemingen van bestuurders leiden regelmatig tot maatschappelijke discussie. Wij hechten er dan ook grote waarde aan om op structurele wijze de dialoog te voeren met Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen. Hierbij toetsen wij de beleidsvoorstellen aan de uitgangspunten en best-practices van de Nederlandse Corporate Governance Code (herzien in 2022), en aan de Nederlandse Stewardship Code (sinds 1 januari 2019). Bij het voeren van de dialogen trekken wij zoveel mogelijk op in collectief verband, verenigd in Eumedion.

De principes uit de Stewardship Code bieden ons als institutionele beleggers de mogelijkheid verantwoording af te leggen aan deelnemers en klanten over de wijze waarop wij als betrokken belegger invulling geven aan onze aandeelhoudersrechten. De Stewardship Code is in lijn met de verantwoordelijkheden die voor aandeelhouders gelden ten aanzien van transparantie rond het betrokkenheidsbeleid en stembeleid, zoals vastgelegd in de EU-richtlijn aandeelhoudersrechten (Shareholders' rights directive). De code onderstreept ook het belang van aandeelhoudersbetrokkenheid voor het streven naar duurzame langetermijnwaardecreatie van de Nederlandse beursondernemingen, zoals vastgelegd in de Nederlandse Corporate Governance Code. Daarnaast verlangt de Stewardship Code van institutionele beleggers de bereidheid om, eventueel samen met andere institutionele beleggers, een constructieve dialoog aan te gaan met de Nederlandse beursondernemingen en met andere belanghebbenden.

Overzicht dialogen

In de eerste helft van 2023 is Achmea IM in Eumedion verband de dialoog gegaan met de volgende Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen:

TABEL 4.4.1 DIALOGEN MET NEDERLANDSE BEURSGENOTEERDE ONDERNEMINGEN H1 2023

Onderneming	Besproken onderwerpen
Ahold-Delhaize	Beloningsbeleid, biodiversiteit, klimaat, wet- en regelgeving.
Heineken	Belasting, beloning, mensenrechten, Rusland.
KPN	Externe accountant, mensenrechten, politieke onrust, strategie.
Philips	Beloning, mensenrechten, risicomangement, Rusland, terugroepactie.

Eumedion heeft voorafgaand aan de start van het aandeelhoudersseizoen een speerpuntenbrief¹⁷ verstuurd naar Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen. De onderwerpen in de speerpuntenbrief zijn:

- Mensenrechten
- Biodiversiteit

Afhankelijk van de onderneming en de actualiteiten zijn de uiteindelijke gespreksonderwerpen voor de dialoog bepaald.

Dialogen met Nederlandse ondernemingen

Ahold

Met Ahold is voorafgaand aan de aandeelhoudersvergadering gesproken over de volgende onderwerpen:

- Korte termijn performance doelstellingen;
- Biodiversiteit;
- Wet- en regelgeving;
- Jaarverslag.

Door de stijging in de arbeidskosten, inflatie, leveringsproblemen en wereldwijde politieke onrust vindt Ahold het lastig korte termijn performance doelstellingen voor de beloning over 2023 te stellen. Ahold kan mogelijk bij bepaalde ontwikkelingen de doelstellingen naar boven of naar beneden bijstellen, met de aanwezige discretionaire bevoegdheden die de RvC heeft. We hebben duidelijk aangegeven dat bij gebruik van discretionaire aanpassingen de onderbouwing hiervan cruciaal is om als aandeelhouder de aanpassing te kunnen beoordelen.

Wat betreft biodiversiteit meldde Ahold dat zij een specifiek beleid en KPI's gaat opstellen omtrent onder andere vlees. Ook onderzoekt Ahold hoe biodiversiteit past binnen hun decarbonisatiepad. We hebben er bij Ahold op aangedrongen dat Ahold haar duurzaamheidstoezeggingen uitbreidt, namelijk van ontbossing naar vlees en plastic gebruik. Er wordt nog een vervolgoverleg ingepland om verder te spreken over biodiversiteit en Aholds rol in het beschermen daarvan.

¹⁷ Speerpuntenbrief Eumedion: <https://www.eumedion.nl/clientdata/215/media/clientimages/Focus-Letter-2023.pdf?v=230605135730>

Er is uiteraard ook gesproken over nieuwe wet- en regelgeving, waaronder de 'Corporate Sustainability Reporting Directive' (CSRD). Ahold zal de minimumeisen in de nationale wet- en regelgeving volgen.

Er is daarnaast ook gesproken over de 'limited assurance' die de externe accountant verleend heeft, met betrekking tot de duurzaamheidsinformatie van Ahold in het jaarverslag. Ahold wilde dit jaar 'reasonable assurance' op deze informatie verkrijgen, maar dit doel was te optimistisch. De kwaliteit van de rapportages is nog niet in alle landen hoog genoeg om dit te kunnen bereiken. Ahold werkt verder om 'reasonable assurance' in de komende jaren te bereiken.

Heineken

Met Heineken is gesproken over de volgende onderwerpen:

- Rusland;
- Belasting;
- Beloningsverslag- en beleid;
- Due diligence mensenrechten.

Heineken gaf in de dialoog aan dat zij, met de kennis van nu, het vertrek uit Rusland onderschat hebben. In maart 2022 was een analyse van de situatie snel gemaakt en de beslissing om te vertrekken ook. Het bleek niet eenvoudig om een koper voor de activiteiten te vinden, onder andere door wet- en regelgeving en onduidelijkheid over veranderende bepalingen (waaronder sancties). Het eenvoudigweg sluiten van de vestiging in Rusland zou leiden tot strafrechtelijke vervolging. Heineken wilde dit risico niet lopen, zeker ook niet voor de medewerkers ter plaatse. Doordat er geen geld Rusland in of uit kon was het noodzakelijk dat de vestiging bleef draaien als normaal, ook om salaris te kunnen betalen en de vestiging operationeel te houden. Heineken gaf aan dat dit niet goed is gecommuniceerd naar de buitenwereld en dit betreurt zij. Heineken heeft inmiddels op haar website een uitgebreide Q&A opgenomen, waardoor zij transparantie geeft over de casus. Heineken gaf in de dialoog aan dat ze dichtbij een overeenkomst zijn met een Russische partij wat betreft de verkoop van de activiteiten, maar dat het daadwerkelijk doorgaan afhankelijk is van de Russische autoriteiten.

Ook is er gesproken over het belastingverslag per land, welke in april 2023 is gepubliceerd. Daarnaast is er gesproken over het beloningsverslag- en beleid. Het beloningsbeleid wordt in 2024 herzien. Heineken gaat alle onderdelen van het beloningsbeleid evalueren. Heineken wil ook in 2024 een voorstel doen voor een nieuwe accountant. De maximale termijn van de huidige accountant verloopt namelijk. De verwachting is dat het proces in juli 2023 afgerond kan worden en dat tijdens de jaarvergadering in 2024 de nieuwe accountant voorgesteld wordt.

Due diligence rondom mensenrechten is ook besproken. Heineken wil onder haar personeel meer aandacht vragen voor de aanwezige meldingsmechanismen en het vertrouwen in deze systemen vergroten. Heineken heeft een

toezegging afgegeven om eerlijke levens- en werkomstandigheden te bereiken voor werknemers van derden. Om dit te bereiken is het wereldwijde 'SMART Outsourcing program mand guidelines' ontwikkeld. Er wordt gewerkt aan de implementatie. Er wordt ook gewerkt aan een communicatieplan, dit ziet onder andere op het verzekeren van leefbaar loon en analyses omtrent aanwezige loonkloven.

KPN

Met KPN is gesproken over de volgende onderwerpen:

- Wisselingen in de RvB en de RvC;
- Strategie;
- Mensenrechten;
- Politieke onrust;
- Externe accountant.

De wisselingen in de RvB en RvC zijn wijzigingen als gevolg van persoonlijke omstandigheden. KPN heeft toelichting gegeven op het proces. KPN gaf aan de tijd te hebben genomen om weloverwogen tot nieuwe benoemingen te komen. Om die reden konden niet alle benoemingen op de agenda van de jaarvergadering worden geplaatst, maar vond er eind mei nog een buitengewone aandeelhoudersvergadering plaats (alle benoemingen zijn goedgekeurd). KPN is blij met de nieuwe benoemingen en heeft er zorg voor gedragen dat er een diverse samenstelling is qua kennis en achtergrond. We hebben aangegeven dat we er geen voorstander van zijn dat Chantal Vergouw direct doorschuift van de functie als RvC lid naar de RvB. Dit aangezien de RvC toezicht houdt op de RvB, dit kan belangenverstremming veroorzaken. Het zou passender zijn geweest dat Chantal Vergouw als RvC lid op non-actief was gezet toen bekend werd dat ze kandidaat werd voor de RvB. KPN heeft benadrukt dat Chantal Vergouw vanaf het moment van haar kandidaatstelling niet betrokken is geweest bij het benoemingsproces. Bij ieder onderwerp op de agenda wordt bekeken of er conflicterende belangen zijn gezien haar toekomstige rol.

Met KPN is ook gesproken over hun algehele ondernemingsstrategie. KPN heeft toegelicht welke plannen zij hebben voor de toekomst. In november wil KPN een Capital Market Day organiseren om geïnteresseerden goed te kunnen informeren over de strategie en toekomstplannen.

KPN voert een gap-analyse uit op het gebied van mensenrechten en zal als vervolg hierop het 'Human Rights Statement' herzien. De analyse is uitgevoerd met een externe consultant. Momenteel wordt de analyse verwerkt.

Ook is er gesproken over de politieke onrust in de wereld (China, Rusland) en de gevolgen hiervan voor KPN. KPN heeft toegelicht dat zij regelmatig audits uitvoeren (onder andere via internationale samenwerkingsverbanden). De risico's zijn toegenomen als gevolg van de geopolitieke spanningen. Als gevolg moeten mogelijk onderdelen van hun netwerk vervangen worden. Een meevaller is dat dit valt in de

levensspanne van de instrumenten die toe zijn aan vervanging. KPN benadrukte dat zij de systemen zelf beheren, dit is niet uitbesteed.

Daarnaast is er gesproken over de audit van de accountant en de vereisten van de CSRD die in werking zal treden. KPN heeft hiervoor een werkgroep opgericht en worden hierbij extern ondersteund. Het merendeel van de benodigde informatie is in huis aanwezig. De grootste uitdaging wordt volgens KPN het opzetten van een data warehouse waar alles in terug komt. Uiterlijk einde boekjaar 2025 dient KPN te wisselen van accountantskantoor. KPN heeft toegelicht waar ze momenteel staan in dit proces en de voorgenomen stappen.

Philips

In de dialoog met Philips is gesproken over de volgende onderwerpen:

- Terugroepactie apneu-apparatuur;
- Update CEO;
- Rusland;
- Mensenrechten en klimaat;
- Beloning.

Met Philips is gesproken over de stand van zaken van de terugroepactie van apneu-apparatuur. Philips gaf aan dat er goede voortgang is en dat de terugroepactie momenteel voor 95 procent is afgerond. Een belangrijk openstaand punt is de schadelijkheid van de apparaten, hier worden testen naar uitgevoerd. De uitslagen zijn tot nu toe bemoedigend volgens Philips. In Q1 2023 heeft Philips een voorziening opgenomen met betrekking tot de rechtszaken die gebruikers van de apneu-apparaten hebben aangespannen in Amerika. De verwachting is dat het tot een schikking zal komen. Philips wil zo transparant mogelijk zijn, maar de rechtszaken bemoeilijken dit. Philips is nog steeds in overleg met de FDA en geeft aan niet te kunnen speculeren over de uitkomst.

Op 30 januari 2023 gaf Roy Jakobs, CEO van Philips, een update over de toekomstplannen van Philips. Deze zijn volgens Philips goed ontvangen door stakeholders. Simplificatie van de organisatiestructuur en patiënten veiligheid zijn belangrijke onderdelen van de plannen. Desgevraagd geeft Philips aan dat de personeelsreductie vooral op groepsniveau zal plaatsvinden (verminderen managementlagen) en het innovatieonderdeel.

Wat betreft Rusland gaf Philips aan dat alle ondernemingsactiviteiten gestopt zijn, met uitzondering van werkzaamheden omtrent medische apparatuur en babyvoeding. Philips opereert in lijn met de sanctie regelgeving en monitort ontwikkelingen.

Er is ook gesproken over het mensenrechtenbeleid van Philips en haar monitoring dat leveranciers aan de eisen voldoen. Op klimaat gebied heeft Philips juiste stappen gezet, waardoor de onderneming verwijderd is uit de Climate

Action 100+ focus groep. Philips heeft haar zienswijze en acties wat betreft de onderwerpen water en biodiversiteit toegelicht.

In aparte gesprekken is er uitgebreid gesproken over de beloning van het bestuur in 2022 en de uitkomst van de aandeelhoudersvergadering in 2022. De zittende bestuurders hebben hun variabele beloning ingeleverd. Dit is niet het geval bij de voormalig CEO Frans van Houten. De gang van zaken heeft ertoe geleid dat er in de jaarvergadering van 2023 'tegen' décharge van het bestuur is gestemd (76,42 procent 'tegen' stemmen).

Shell

In de dialoog met Shell is gesproken over de volgende onderwerpen:

- Beloningsbeleid;
- Klimaattransitie als onderdeel van het beloningsbeleid;
- Update CEO;
- Nigeria;
- scope 3 reductiedoelstellingen.

Tijdens het gesprek met de voorzitter van het Remuneration Committee van Shell is gesproken over het aangepaste beloningsbeleid wat Shell geagendeerd had voor de jaarlijkse aandeelhoudersvergadering in 2023. In dit aangepaste beleid worden wijzigingen aan het 'Long Term Incentives Plan' (LTIP) voorgesteld. We hebben in ons gesprek feedback gegeven op het voorstel. Er zal een wijziging plaatsvinden in de absolute maatstaven, waardoor Shell meer balans probeert te bereiken met haar beloningsmaatregelen. Shell meent dat de free cash flow een goede maatstaf is om te behouden. Dit aangezien de free cash flow ook relevant is voor investeringen en dividenduitkeringen. Punten waar bestuurders op beoordeeld worden (juiste investeringen zijn zeker belangrijk gezien de klimaattransitie). Shell gaf aan met meerdere aandeelhouders het gesprek te hebben gevoerd. Verschillende groepen aandeelhouders hebben verschillende voorkeuren en wensen. Shell heeft geprobeerd alle belangen af te wegen. Het beloningsbeleid is tijdens de aandeelhoudersvergadering goedgekeurd door de aandeelhouders (94,60 procent).

Uiteraard is er gesproken over het onderwerp klimaattransitie als onderdeel van het beloningsbeleid. De weging zal verhoogd worden, nog onbekend is naar welke hoogte. We hebben uitgesproken dat we hier blij mee zijn, maar dat we scope 3 targets missen. We verschillen hier van mening met Shell. Shell benoemde de verantwoordelijkheid van investeerders om zakelijke klanten van olie- en gasondernemingen aan te spreken op het terugbrengen van hun scope 1 en 2 emissies, waardoor de scope 3 emissies van de olie- en gasondernemingen teruglopen. Wij hebben dit beaamd, maar ook de verantwoordelijkheid van Shell benadrukt om met hun klanten in gesprek te gaan over dit onderwerp.

Met de chair (voorzitter van het bestuur) van Shell is gesproken over de eerste maanden van Wael Sawan in zijn functie als CEO. In New York heeft Shell haar capital market day georganiseerd. Er zijn zorgen over het lage rendement van koolstofarme brandstoffen. Het beleid zal echter niet worden gewijzigd. Shell benoemde de acties die ze ondernemen, zoals gesprekken voeren met overheden, het betaalbaarder maken van de duurzamere brandstoffen en gesprekken voeren met haar zakelijke klanten. Shell benadrukte dat ze deze acties nemen maar geen volledige controle hebben en daarmee mede afhankelijk zijn van de hiervoor benoemde partijen. Shell vindt het belangrijk dat intern de gesprekken omtrent de klimaatstrategie centraal plaatsvinden en niet alleen in een comité.

Leena Srivastava is toegetreden tot de 'Safety, Environment and Sustainability Committee'. Leena is woonachtig in India, waar Shell veel medewerkers heeft. Ze heeft goed contact met de activistische partijen in India. De chair benoemde de sterke overtuigingen van Leena omtrent de benodigde klimaattransitie en gaf aan dat zij het bestuur goed kan uitdagen omtrent de plannen van Shell.

Er wordt met de chair ook over Nigeria gesproken en de stand van zaken. Gevraagd wordt of Shell kennis heeft genomen van het rapport van het Nederlandse Nationaal Contactpunt¹⁸: "Evaluatie van de Eindverklaring inzake het specifieke geval Obelle Concern Citizens vs The Shell Petroleum Development Company of Nigeria Limited (SPDC) en Royal Dutch Shell", en of ze de aanbevelingen oppakken. Shell geeft aan het rapport gelezen te hebben en zullen zo goed als mogelijk de aanbevelingen opvolgen. We hebben benadrukt dat Shell een voorbeeld kan stellen door op de juiste manier met de situatie in Nigeria om te gaan en duurzaam te desinvesteren. Naar ons idee is het goed om waar mogelijk samen te werken met relevante contactpersonen/organisaties. Omtrent Nigeria hebben het afgelopen halfjaar meerdere gesprekken met Shell plaatsgevonden in het kader van het normatieve engagement.

Wederom hebben we aangegeven scope 3 reductiedoelstellingen te willen zien van Shell. Shell gaf aan hier moeite mee te hebben, aangezien zij dat vertalen in het afscheid moeten nemen van klanten die ze juist mee moeten nemen in de transitie. Benadrukt is dat wanneer Shell geen absolute doelen wil stellen, dat ze duidelijk aangeven hoe de geformuleerde doelen zich vertalen in daadwerkelijke reductie en vooruitgang in de klimaattransitie. Dit blijft een punt waar verschil van mening is. In juni presenteerde de CEO van Shell Wael Sawan een bijsturing van de strategie. Shell verschuift het accent van de activiteiten meer naar olie en gas en minder naar hernieuwbare energieprojecten. Dit met als doel meer rendement te behalen. Hier zal met Shell in de volgende dialoog over worden gesproken.

Unilever

Met Unilever is gesproken over de volgende onderwerpen:

¹⁸ Het NCP ziet in ieder land toe op de implementatie van de OESO-richtlijnen.

- Aanstelling CEO;
- Beloningsverslag;
- Biodiversiteit;
- Plastics.

Unilever heeft het proces omtrent het aanstellen van de nieuwe CEO toegelicht. Daarnaast is gesproken over het beloningsverslag. Er is om toelichting gevraagd op de weging van bepaalde ESG-doelstellingen in de beloning. Ook is er gevraagd of Unilever deze waardering wil laten controleren door een onafhankelijke derde partij, aangezien op deze doelstellingen momenteel geen accountantscontrole plaatsvindt. Unilever gaf aan dat er zoveel informatie is, dat zij prioriteren welke data door de externe accountant beoordeeld wordt en welke niet. We hebben opgemerkt dat gezien deze data onderdeel van de beloning is, het een hogere prioriteit dient te krijgen.

Unilever is gevraagd waarom de beloningsdoelstelling voor het bestuur in 2022, gericht op het verbeteren van de bruto winstmarges, is uitbetaald terwijl deze gedurende het jaar is gedaald. Unilever merkte op dat de resultaten relatief vroeg werden gecorrigeerd voor inflatie, waardoor de daling volgens Unilever geen slechte presentatie weerspiegelde. Daarnaast is er gesproken over het salaris van de nieuwe CEO, hier is veel onvrede over onder aandeelhouders. Het salaris wordt als te hoog beschouwd. Tijdens de jaarvergadering heeft 58,03 procent van de aandeelhouders tegen het beloningsverslag gestemd (adviserende stem). Hier zal tijdens een volgend gesprek over gesproken worden. Volgend jaar vindt de evaluatie van het beloningsbeleid plaats en moet deze worden voorgelegd aan de aandeelhoudersvergadering. Unilever is momenteel in gesprek met stakeholders om feedback te verzamelen. Ze verwachten geen grote structurele wijzigingen. Wel zullen er wijzigingen plaatsvinden in de prestatie maatstaven. Unilever gaf aan dat dit een voortdurende discussie blijft met investeerders vanwege verschillende voorkeuren.

Wat betreft biodiversiteit leunt Unilever op het OP2B/IP2B-raamwerk. Hun strategie is gebaseerd op 3 pijlers:

1. Schaalvergroting van regeneratieve landbouw – waarbij de focus ligt op impact. Unilevers routekaart voor regeneratieve landbouw is gekoppeld aan de voetafdruk van de onderneming.
2. Productdiversificatie - Unilever wil zich meer richten op eiwitten op basis van planten, omdat dit een kans is om consumenten aan zich te binden. Producten zijn onder andere Magnum en de Vegetarische Slager.
3. Bescherming van hoogwaardige ecosystemen – Unilever heeft de voetafdruk van hun belangrijkste grondstoffen op belangrijke ecosystemen beoordeeld (met name als gevolg van ontbossing). Dit weerspiegelt 60 procent van hun voetafdruk berekening. De uitvoering is belangrijk. Buiten de toeleveringsketen is het belangrijk dat deze programma's verandering teweegbrengen in die landschappen.

Unilever heeft een gedetailleerde risico-/effectbeoordeling uitgevoerd voor duurzame inkoop, inclusief de gevolgen voor de biodiversiteit. Unilever onderzoekt hun impact op het rendement van landbouw en de basislijn van die ketens.

Daarnaast is er uitgebreid gesproken over plastics. Unilever focust zich op 2 pilaren:

1. Review van de volledige levenscyclus van plastic;
2. Versterken van de recycling infrastructuur en het recycle beleid.

Unilever heeft onlangs het human rights statement herzien. Hierbij is de nadruk op goed bestuur versterkt en is er een betere koppeling gemaakt met sociale en milieukwesties. Ook is er gesproken over het beleid van Unilever ten aanzien van (potentiële) conflictgebieden. Unilever monitort hierbij de sanctielijsten en heeft hoog risico landen waar het werkzaam is geïdentificeerd. Ze doen onderzoek naar de situaties en implementeren de UN Guiding Principles.

Vopak

In het 1e halfjaar is wederom gesproken met Vopak. Het beloningsverslag met verbeterde transparantie omtrent de prestatie maatstaven is hierbij uitgebreid besproken. Wij zijn tevreden met de wijzigingen die Vopak heeft doorgevoerd. De korte termijn indicatoren worden nu zeer transparant weergegeven. Op deze wijze hebben aandeelhouders helder inzicht en kunnen zij een goede beoordeling maken omtrent de gerechtvaardigheid van de variabele beloning. Transparantie omtrent de lange termijn doelstellingen is ook verbeterd. Er is meer uitleg gegeven aan de KPI – Board Effectiveness. Dit ontbrak vorig jaar. Daarnaast is het aangepaste beloningsbeleid besproken. Het beloningsbeleid zal op de jaarlijkse aandeelhoudersvergadering ter stemming aan de aandeelhouders worden voorgelegd (beslissende stem). Hier is ook terug te zien dat Vopak naar aanleiding van de kritiek van aandeelhouders actie heeft ondernomen. Twee KPI indicatoren waarvan aandeelhouders aangaven dat deze te vaag waren, worden vervangen. Het betreft 'Board Effectiveness' en 'Cost'. Eerstgenoemde wordt door specifieke doelstellingen vervangen, waardoor aandeelhouders daadwerkelijk kunnen beoordelen in hoeverre bestuurders de doelen behaald hebben. Ook heeft Vopak tekst verwijderd uit het beloningsbeleid waardoor aandeelhouders niet meer konden stemmen over de fees van de commissarissen. Ze gaven aan dat dit ook nooit de bedoeling was geweest, maar dat de wijze waarop de tekst vorig jaar was opgesteld wel dit gevolg had. Het beloningsbeleid is tijdens de jaarvergadering goedgekeurd met 78,74 procent van de stemmen.

Wolters Kluwer

Met Wolters Kluwer is gesproken over de volgende onderwerpen:

- Personeelsverloop
- Salariskloof
- CSRD

- Klachtenmechanisme
- Accountant

Met Wolters Kluwer is gesproken over het personeelsverloop bij de onderneming. Het jaarverslag laat zien dat het vrijwillig verloop hoog blijft, rond de 15 procent. Wolters Kluwer gaf aan dat dit percentage onder de benchmark ligt. De toegenomen vraag naar geschikt personeel blijft hoog, al merkt Wolters Kluwer een kleine verandering in de markt. Er zijn signalen van verbetering. Wolters Kluwer heeft vorig jaar hun wereldwijde vertrek enquête verbeterd. De voorlopige conclusie van de enquêtes geven als hoofdredenen voor vertrek: het gebrek aan carrière ontwikkelingsmogelijkheden en salaris. Het onderwerp staat hoog op de agenda van de CEO.

In het jaarverslag merkt Wolters Kluwer op dat zij voldoen aan rapportage eisen met betrekking tot loon op basis van geslacht waar dit is vereist. Gevraagd is of Wolters Kluwer een salariskloof op grond van geslacht heeft geïdentificeerd. Wolters Kluwer geeft aan trots te zijn op het diverse werknemersbestand. Ze willen rechtvaardig zijn en hierbij ook kijken naar de rol en verantwoordelijkheid van functies. Er zijn interne studies (op basis van 50-60 procent van het werknemersbestand) naar het bestaan van een salariskloof, een klein verschil kwam hieruit naar voren. Momenteel heeft Wolters Kluwer geen volledig inzicht ten aanzien van geslacht. Maar dit zal wel komen aangezien dit ook een vereiste is vanuit de CSRD. Met betrekking tot de CSRD geeft Wolters Kluwer aan dat een belangrijke vraag is hoe ver je in de waardeketen wilt gaan. Het antwoord heeft veel invloed en dat het onduidelijk is zorgt voor uitdagingen.

Het aantal 'speak up' meldingen (klachtenmechanisme) wat gerapporteerd wordt in het jaarverslag blijft laag, zeker gezien de grootte van het personeelsbestand. Wolters Kluwer geeft aan dat ze reguliere sessies hebben om dit klachtenmechanisme goed onder de aandacht te brengen. Ook wordt het meegenomen in enquêtes. Het klachtenmechanisme is in lokale talen beschikbaar. Wolters Kluwer merkt op dat onderzoek heeft laten zien dat 70 procent van de medewerkers in eerste instantie naar de manager stapt met klachten. Wanneer ze niet tevreden zijn met hoe hun klacht wordt opgevolgd of afgehandeld dan maken ze gebruik van het klachtenmechanisme. We hebben opgemerkt dat het belangrijk is dat er wel zicht is op meldingen die bij managers worden gedaan ook om trends op te merken.

KPMG zal per januari 2025 starten als de nieuwe externe accountant van Wolters Kluwer. Er wordt gewerkt aan het level van 'assurance' wat op basis van de nieuwe wet- en regelgeving verkregen moet worden. Op het gebied van mensenrechten meldt Wolters Kluwer dat zij het due diligence proces willen uitbreiden. En dat hier meer ESG-punten in worden opgenomen. Ze onderzoeken momenteel hoe ze aan de benodigde data kunnen komen. Het aantal leveranciers is erg groot.

Wolters Kluwer heeft geworsteld met het onderwerp biodiversiteit en hoe dat relevant is voor hun business. Een eerste evaluatie laat zien dat het geen materieel risico is gezien het type onderneming. Het zal nog onderzocht worden in de leveranciersketen.

5. Stembeleid & Corporate Governance

Corporate governance, of goed ondernemingsbestuur, heeft betrekking op de verhoudingen tussen de verschillende actoren van een onderneming zoals de Raad van Bestuur (RvB), de Raad van Commissarissen (RvC), aandeelhouders en andere belanghebbenden. Rekenschap, transparantie en toezicht spelen hierbij een centrale rol. De beleggingsfondsen beleggen onder andere in beursgenoteerde ondernemingen en zijn daardoor ook aandeelhouder. Door actief gebruik te maken van aandeelhoudersrechten kan PMA invloed uitoefenen op de onderneming. Het gaat hierbij om het benoemen van bestuurders, het goedkeuren van jaarstukken en in sommige gevallen kan het zich uitspreken over het beloningsbeleid. De beleggingsfondsen doen dit onder andere door deel te nemen aan de besluitvorming op de aandeelhoudersvergadering (stemmen). Door gebruik te maken van het stemrecht kunnen de beleggingsfondsen invloed uitoefenen op ondernemingen en invloed aanwenden om een betere corporate governance te stimuleren bij de ondernemingen. Een goede corporate governance draagt bij aan de lange termijn waardecreatie.

5.1. PMA als actief aandeelhouder

De Nederlandse Corporate Governance Code schrijft voor dat institutionele beleggers zoals pensioenfondsen een beleid moeten hebben ten aanzien van het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen van beursgenoteerde ondernemingen waarin zij beleggen. Daarbij wordt van de institutionele belegger gevraagd om minstens eenmaal per jaar aan te geven hoe invulling wordt gegeven aan het stembeleid. Daarnaast stelt de Corporate Governance Code dat de institutionele belegger minimaal eenmaal per kwartaal moet aangeven hoe hij stemde op de aandeelhoudersvergaderingen.

PMA voldoet aan de bepalingen van de Corporate Governance Code. Op de website van Pensioenfonds Medewerkers Apotheken zijn de volgende documenten te vinden:

1. Stembeleid;
2. Rapportagetool waarbij gerapporteerd wordt hoe gestemd is per aandeelhoudersvergadering.

5.2. Stemgedrag PMA

Achtergrond

De eerste helft van het jaar is altijd een zeer drukke stemperiode. De meeste aandeelhoudersvergaderingen van ondernemingen in Europa, Japan en de Verenigde Staten vinden namelijk in de eerste helft van het jaar plaats. De wijze waarop aandeelhoudersvergaderingen werden gehouden

verschilde dit jaar per land volgens de voor dat land geldende wet- en regelgeving. Amerikaanse en Duitse aandeelhoudersvergaderingen vonden veelal virtueel plaats, waar Nederlandse aandeelhoudersvergaderingen met name live werden gehouden (77%) of in hybride vorm (23%).

Aandeelhoudersvoorstellen

Waar in 2022 voor het eerst aandeelhoudersvoorstellen op agenda's kwamen die niet ESG-bevorderend waren, was er dit halfjaar een toename van dit soort voorstellen te zien. Dit speelde met name bij Amerikaanse ondernemingen. Het betrof onder andere het volgende type voorstellen:

- Klimaat, met als doel het verminderen van inzet op de klimaattransitie.
- Diversiteit, met als doel de 'gewone Amerikanen' niet gedupeerd te laten worden door diversiteitseisen.
- China, met als doel het beperken van ondernemingsactiviteiten in China.

Deze zogenoemde 'anti-ESG voorstellen' hebben weinig steun ontvangen van aandeelhouders en geen van deze voorstellen is aangenomen.

Aandeelhoudersvoorstellen Follow This Klimaat

Ontwikkelingen op het gebied van klimaat gerelateerde agenda items zijn niet eenduidig. Dit is goed terug te zien bij de aandeelhoudersvoorstellen die Follow This indiende bij grote olie- en gasondernemingen. Follow This en co-filende institutionele aandeelhouders vragen via dit voorstel de ondernemingen om scope-3 emissiereductiedoelstellingen op de middellange termijn op te stellen, die in lijn zijn met het Klimaatakkoord van Parijs. In onderstaande tabel staat bij welke ondernemingen Follow This in 2023 een

aandeelhoudersvoorstel heeft ingediend en wat de resultaten in 2022 en 2023 waren.

TABEL 5.2.1 AANDEELHOUDERSVOORSTELLEN FOLLOW THIS 2023

Onderneming	Land van herkomst	Resultaat 2023	Resultaat 2022
BP	Verenigd Koninkrijk	17%	15%
Chevron	Verenigde Staten	10%	33%
Exxon	Verenigde Staten	11%	28%
Shell	Verenigd Koninkrijk	20%	20%
TotalEnergies	Frankrijk	30%	-

Te zien is dat er een daling van steun is voor het aandeelhoudersvoorstel bij de twee Amerikaanse ondernemingen. De daling van steun bij Chevron en Exxon wordt deels veroorzaakt door de ‘anti-ESG’ wind die rond waait in de Verenigde Staten. Op allerlei platforms en op verschillende manieren spreken mensen (met name Republikeinen) zich uit tegen duurzaamheid en proberen diverse partijen te beïnvloeden. Hoe dit zich verder gaat ontwikkelen en welke gevolgen dit heeft op de lange termijn, is nog niet te voorspellen. Bij de andere ondernemingen is een stijging van steun te zien of in het geval van Shell het gelijk blijven van de steun.

De grote proxy advisors ISS en GlassLewis adviseerden op basis van hun eigen standaard stembeleid een ‘tegen’ stem met betrekking tot de aandeelhoudersvoorstellen van Follow This (m.u.v. TotalEnergies wat een adviserend voorstel was). Dit is zorgwekkend zeker gezien het gebrek aan actie bijvoorbeeld bij Chevron en Exxon. Veel aandeelhouders volgen namelijk bij het stemmen het standaard beleid van proxy advisors. Het advies van proxy advisors heeft daardoor grote impact. Wij zullen dit met de eigen proxy advisor, ISS, gaan bespreken. De ‘anti-ESG beweging’ richt zich ook op proxy advisors. Ze proberen de proxy advisors een bepaalde kant op te dwingen. ISS heeft in juni 2023 een statement gepubliceerd dat hun stemadvies apolitiek is. In het statement geeft ISS aan dat ze in de laatste maanden meerdere keren aangesproken zijn en dat ze aangemerkt zijn als ‘woke-activisten’ en sociale ingenieurs. ISS merkt op dat zij ieder aandeelhoudersvoorstel onafhankelijk beoordeelt en zich niet laat beïnvloeden.

Voor de volledigheid, PMA hanteert een op maat gemaakt stembeleid, waar ESG een belangrijke plaats in heeft, om die reden is er ‘voor’ de aandeelhoudersvoorstellen van Follow This gestemd waar van toepassing.

Een toename van klimaatactivisme bij aandeelhoudersvergaderingen

Klimaatactivisten eisten weer een prominente rol op tijdens aandeelhoudersvergaderingen van grote olie- en gasondernemingen, zoals Shell en TotalEnergies. Van demonstraties buiten de zaal tot de microfoons bezetten, iedere keer dezelfde vraag te stellen en zingen en scanderen tijdens de vergadering. Aandeelhouders gaven aan zich onveilig te voelen, evenals de bestuurders van de onderneming. Ondernemingen gaan intern de gang van zaken tijdens aandeelhoudersvergaderingen evalueren en bekijken of er actie ondernomen moet worden. De protestacties lijken contraproductief te werken, aangezien een inhoudelijk gesprek niet plaatsvindt en er toenemende weerstand is tegen de heftigheid van de acties. De boodschap lijkt onder te sneeuwen. Ondernemingen kunnen zich hier achter verschuilen en diverse partijen op 1 hoop vegen als ‘activisten’ waar geen gesprek mee mogelijk is. Wij zijn overtuigd dat het belangrijk is om het gesprek inhoudelijk aan te gaan en met diverse instrumenten de boodschap te ondersteunen, zoals door het stemmen en indienen van aandeelhoudersresoluties.

Stemactiviteiten van PMA

Wij stemden in het afgelopen halfjaar in totaal op **1.202 vergaderingen** op totaal **18.247 agendapunten**. Er wordt niet altijd met het management van de onderneming meegestemd. Er is **19% tegen het management gestemd**. Zie onderstaande tabel voor een overzicht van de managementvoorstellen en de regionale verdeling van vergaderingen over H1 2023.

De meeste voorstellen betroffen (her)benoeringen. Relatief gezien is het % ‘tegen’ stemmen het hoogst bij beloningen en klimaat. De tegenstemmen bij beloningen betrof met name beloningsstructuren die als excessief, onvoldoende toegelicht en niet transparant genoeg beoordeeld worden, of waar een link met de prestaties van de onderneming ontbreekt. Dit kwam zowel terug in beloningsbeleid als beloningsverslagen. De tegenstemmen bij klimaat zagen op klimaattransitieplannen van de onderneming die niet aan onze eisen voldeden.

TABEL 5.2.2 MANAGEMENTVOORSTELLEN H1 2023¹

	Totaal ²	% Tegen
Aandelen gerelateerd	1047	8%
Audit gerelateerd	1026	0%
Beloning	2134	56%
Benoeringen	9473	15%
Bestuurders gerelateerd	1613	7%
Duurzaamheid	20	0%
Klimaat	18	72%
Niet-routinematig	80	9%

Overig	21	14%
Geen research	9	100%
Overname gerelateerd	109	6%
Routine	1391	5%
Sociaal	46	0%
Statuten gerelateerd	297	5%
Strategische transacties	38	13%

1 Zie de bijlagen voor een verdere beschrijving van de type voorstellen.

2 Dit betreft het totaal voor en tegen stemmen.

TABEL 5.2.3 REGIONALE VERDELING H1 2023

Land	Aantal
Australia	8
Austria	3
Belgium	17
Bermuda	5
Canada	76
Cayman Islands	8
Curacao	1
Denmark	15
Finland	12
France	49
Germany	49
Hong Kong	15
Ireland	20
Isle of Man	1
Israel	3
Italy	12
Japan	213
Jersey	5
Liberia	1
Luxembourg	2
Netherlands	38
Norway	12
Portugal	3
Singapore	15
Spain	17
Sweden	39
Switzerland	28
USA	480

United Kingdom 55

Op de website van PMA kunt u via het Vote Disclosure Systeem vinden hoe we gestemd hebben per aandeelhoudersvergadering.

Wij maken bij het uitoefenen van stemrechten gebruik van het stemplatform en analyses van Institutional Shareholder Services (ISS). ISS stelt aan de hand van het Achmea stembeleid specifieke analyses op. Zo past PMA voor elke steminstructie haar eigen op maat gemaakte stembeleid toe.

Het stembeleid is op de website te vinden en wordt doorlopend geactualiseerd op basis van wereldwijde trends op het gebied van corporate governance, ons stemgedrag bij controversiële agendapunten en overige actualiteiten. Voordat een definitieve stem wordt uitgebracht, besteden we extra aandacht aan controversiële agendapunten. Het uiteindelijke besluit wordt genomen op basis van de specifieke feiten en omstandigheden van het agendapunt.

5.3. Agenderingsrecht aandeelhouders

Op aandeelhoudersvergaderingen kunnen aandeelhouders een voorstel agenderen, mits wordt voldaan aan de voorwaarden van het lokaal geldende agenderingsrecht. Deze aandeelhoudersresoluties kunnen betrekking hebben op de thema's klimaat, biodiversiteit, gezondheid, arbeidsrechten, mensenrechten of goed bestuur enzovoort. In het afgelopen halfjaar hebben wij **655 aandeelhoudersresoluties** beoordeeld en onze stem uitgebracht. In onderstaande tabel staat een overzicht opgenomen van het aantal aandeelhoudersvoorstellen verdeeld per thema.

Wij toetsen de afzonderlijke aandeelhoudersvoorstellen op inhoud, wenselijkheid, werkbaarheid en effect. Wij zullen niet in alle gevallen voor een aandeelhoudersresolutie stemmen, ook al past deze binnen onze speerpuntthema's. Wanneer een aandeelhoudersvoorstel onvoldoende is onderbouwd, te voorschrijvend is of onevenredig belastend zullen wij tegen stemmen. In onderstaande tabel staat aangegeven hoe er is gestemd op de aandeelhoudersresoluties per thema. Veel van de niet-ESG bevorderende aandeelhoudersvoorstellen zijn gecategoriseerd onder 'duurzaamheid' en 'overig'.

TABEL 5.3.1 AANDEELHOUDERSVOORSTELLEN H1 2023¹

	Totaal ²	% Tegen
Audit gerelateerd	14	36%
Beloning	57	46%
Benoemingen	29	38%

Bestuurders gerelateerd	91	14%
Corporate Governance	42	19%
Duurzaamheid	49	59%
Klimaat	128	23%
Niet-routinematig	8	38%
Overig	22	86%
Routine	13	100%
Sociaal	188	12%
Statuten gerelateerd	14	93%

1 Zie de bijlagen voor een verdere beschrijving van de type voorstellen.

2 Dit betreft het totaal voor en tegen stemmen.

Resoluties

Klimaat

Kraft Heinz

Mercy Investment Services heeft een aandeelhoudersvoorstel ingediend op de aandeelhoudersvergadering van The Kraft Heinz Company (Kraft Heinz). De onderneming wordt gevraagd om te rapporteren over watergerelateerde risico's. Er wordt specifiek gevraagd om te rapporteren over haar totale blootstelling aan waterrisico's, inclusief de toeleveringsketen, met behulp van kwantitatieve indicatoren indien deze beschikbaar zijn. Dit houdt in dat Kraft Heinz waterrisico's dient te identificeren, evenals beleid moet opstellen en mitigerende maatregelen moet nemen om deze risico's te verminderen.

Kraft Heinz geeft zelf aan dat het voldoende rapporteert en benadrukt dat de bestaande strategie zich richt op waterrisico's in de directe activiteiten, maar ook in de waardeketen. In het ESG-rapport beschrijft Kraft Heinz hoe het een waterrisicobeoordeling heeft uitgevoerd op de productiefaciliteiten en geeft het informatie welke van de productiefaciliteiten zich in gebieden met watertekorten bevinden. De onderneming heeft tijdgebonden doelen om de totale intensiteit van het watergebruik in gebieden met watertekorten te verminderen. De onderneming maakt de voortgang van deze doelen bekend. Het bedrijf heeft zich ook gecommitteerd aan het 'CEO Water Mandate', dat de eis bevat om de voortgang op zes gebieden met betrekking tot waterbeheer openbaar te maken. De richtlijnen voor leveranciers bevatten verwachtingen voor leveranciers om het waterverbruik bij te houden.

Over het algemeen lijkt Kraft Heinz voldoende vooruitgang te boeken bij het aanpakken van waterrisico's en geeft het voldoende informatie in haar rapportages. Aandeelhouders hebben wel baat bij het gevraagde rapport, omdat het extra informatie geeft over de waterrisico's en mitigerende maatregelen voor specifiek de toeleveringsketen. Hierdoor wordt waterrisico in de gehele waardeketen meegenomen.

Bovendien zou transparantie Kraft Heinz in staat stellen watergerelateerde risico's beter te beheren en de inzet van de onderneming af te stemmen op duurzame langetermijnwaardecreatie. Om deze reden heeft PMA VOOR het voorstel gestemd. Van de aandeelhouders heeft 7,8% VOOR het voorstel gestemd, het voorstel is hiermee afgewezen. Het voorstel stond voor het eerst op de agenda.

Equinor

WWF en Greenpeace hebben het volgende voorstel ingediend: "Equinor identificeert en beheert risico's en mogelijkheden met betrekking tot het klimaat en integreert deze in de strategie van de onderneming. Equinor stelt doelen en implementeert maatregelen om de uitstoot van broeikasgassen op korte en lange termijn te verminderen, in lijn met de doelstelling om de opwarming van de aarde te beperken tot 1,5 °C, en rapporteert aan aandeelhouders over de voortgang ten opzichte van deze doelen. Doelen en maatregelen omvatten de hele toeleveringsketen (scope 1, 2 en 3) en houden een absolute vermindering in van de uitstoot van broeikasgassen." Equinor geeft als reactie op het voorstel dat de laatste 12 maanden hebben getoond hoe belangrijk energie voor de maatschappij is. Equinor meent dat zij zich in een goede positie bevindt om de markt te voorzien van de broodnodige energie en tegelijkertijd de uitstoot van haar activiteiten te verminderen en te investeren in de noodzakelijke systemische verandering naar net-zero. Ook verwijst Equinor naar haar klimaattransitieplan die in 2022 97% 'voor' stemmen behaalde. Het transitieplan van de onderneming is momenteel alleen voor scopes 1 en 2 afgestemd op een 1,5°C-pad.

Er was een daling te zien in de uitstoot van 2019-2021, maar het is goed mogelijk dat deze constante daling in absolute cijfers in de toekomst niet zal aanhouden, aangezien Equinor verwacht dat de olie- en gasproductie in de periode 2021-2026 zal toenemen. Dit kan leiden tot meer emissies door het gebruik van verkochte producten. Equinor heeft toegezegd in 2050 net-zero te zijn en de middellange termijn doelen af te stemmen op het 1,5°C-traject. De onderneming maakt echter niet duidelijk wat de groei prognose voor de productie is en hoe het de exploratie en productie van fossiele brandstoffen naar beneden wil brengen, om in lijn te zijn met de aanbevelingen van het International Energy Agency.

De indieners uiten terechte zorgen over het klimaattransitieplan van de onderneming. Het vaststellen van broeikasgasemissiereductiedoelstellingen voor scopes 1, 2 en 3, die zijn afgestemd op een 1,5°C-scenario, zou het transitieplan geloofwaardiger maken.

PMA heeft 'voor' het voorstel gestemd, aangezien het voorstel gericht is op het verder versterken van het huidige klimaattransitieplan, met name in de oproep tot absolute reductiedoelstellingen en het terugschroeven van de exploratie van fossiele brandstoffen. Het voorstel ontving 3,6% 'voor-stemmen' en is hiermee niet aangenomen.

Tijdens de vergadering van Equinor werden ook diverse aandeelhoudersvoorstellen ingediend die als te voorschrijvend worden beschouwd en niet in het belang van de onderneming en haar stakeholders. PMA heeft dan ook ‘tegen’ de volgende voorstellen gestemd:

- Verbied het gebruik van glasvezelrotorbladen in alle nieuwe windparken, beloof bestaande waterkrachtprojecten op te kopen en doe onderzoek naar andere energiebronnen zoals thorium.
- Alle exploratie- en booractiviteiten tegen 2025 stopzetten en financiële en technische bijstand verlenen voor het herstel en de ontwikkeling van de Oekraïense energie-infrastructuur.
- Alle plannen voor activiteiten in de Barentszee beëindigen, de investeringen in hernieuwbare energie/een koolstofarme oplossing opvoeren tot 50 procent in 2025, CCS implementeren voor Melkoya en investeren in de wederopbouw van Oekraïne.

Deze voorstellen behaalden geen van allen meer dan 0,4% van de stemmen.

Follow This

Follow This en co-filende institutionele aandeelhouders hebben bij meerdere olie- en gasondernemingen een aandeelhoudersvoorstel ingediend. Via dit voorstel worden de ondernemingen gevraagd om scope-3 emissiereducties op de middellange termijn op te stellen. In onderstaande tabel staat bij welke ondernemingen Follow This een aandeelhoudersvoorstel heeft ingediend en wat de resultaten in 2022 en 2023 waren.

TABEL 5.3.1 AANDEELHOUDERSVOORSTELLEN FOLLOW THIS 2023

Onderneming	Land van herkomst	Resultaat 2023	Resultaat 2022
BP	Verenigd Koninkrijk	17%	15%
Chevron	Verenigde Staten	10%	33%
Exxon	Verenigde staten	11%	28%
Shell	Verenigd Koninkrijk	20%	20%
TotalEnergies	Frankrijk	30%	-

De daling van steun bij Chevron en Exxon wordt deels veroorzaakt door de ‘anti-ESG’ wind die rondgaat in de Verenigde Staten. Op allerlei platforms en op verschillende manieren spreken Republikeinen zich uit tegen duurzaamheid en proberen diverse partijen te beïnvloeden. Hoe dit zich verder gaat ontwikkelen en welke gevolgen dit heeft op de lange termijn, is nog niet te voorspellen.

Nadat vorig jaar het aandeelhoudersvoorstel bij TotalEnergies door de onderneming geblokkeerd was wegens juridische gronden is er voor gekozen om het aandeelhoudersvoorstel dit jaar als adviserend op te stellen. Dit heeft ervoor gezorgd dat het aandeelhoudersvoorstel daadwerkelijk op de agenda is gekomen van de aandeelhoudersvergadering. Ook adviseerden proxy advisors om ‘voor’ dit voorstel bij TotalEnergies te stemmen waardoor er veel steun voor het voorstel was. Helaas heeft het voorstel geen meerderheid behaald maar de onderneming zal wel met een inhoudelijke reactie moeten komen.

PMA heeft, waar van toepassing, ‘voor’ de resoluties van Follow This gestemd.

Arbeidsnormen

Uber

Achmea IM heeft een aandeelhoudersresolutie ingediend bij Uber Technologies, Inc. (Uber), waarin het vraagt naar een onafhankelijke audit door een derde partij naar de gezondheid en veiligheid van chauffeurs. Het rapport moet openbaar worden gemaakt op de website van Uber.

De resolutie ligt inhoudelijk in het verlengde van de lopende normatieve dialoog met Uber over de gezondheid en veiligheid van haar werknemers in de Verenigde Staten. Uber ligt in de Verenigde Staten onder vuur omdat de onderneming haar chauffeurs onvoldoende bescherming biedt door hen als zelfstandigen in plaats van werknemers te classificeren. De onderneming is hierover in diverse rechtszaken met Amerikaanse autoriteiten verwickeld. Uber heeft haar beleid in de dialoog met ISS ESG altijd verdedigd, maar heeft geen maatregelen genomen in lijn met verwachtingen van aandeelhouders, waaronder het laten uitvoeren van een onafhankelijke evaluatie van haar beleid ten aanzien van de gezondheid en veiligheid van haar chauffeurs en bezorgers.

Uber geeft als reactie dat het voorstel onnodig is omdat Uber al uitgebreid rapporteert over zijn doelen en prestaties. Echter deze rapportages zijn alleen gericht op de Verenigde Staten en nemen veel zaken, zoals verkeersongevallen en sociale onveiligheid, niet mee.

PMA heeft VOOR de resolutie gestemd. Aandeelhouders hebben baat bij meer transparantie, ook om het veiligheidsbeleid van de onderneming beter te begrijpen en te beoordelen. Daarbij is het tevens passend binnen de escalatiestrategie om het voorstel te steunen. Van de aandeelhouders heeft 9,9% VOOR het voorstel gestemd, het voorstel is hiermee afgewezen. Het voorstel stond voor het eerst op de agenda.

Starbucks

De indiener van het voorstel vraagt Starbucks om een beoordeling te laten doen door een derde partij van haar beleid en uitvoering op het gebied van mensenrechten, vrijheid van vereniging en collectieve onderhandelingen. In

het voorstel wordt gevraagd om een beoordeling van alle Starbucks-winkels die eigendom zijn van de onderneming en winkels met een licentie. Volgens het jaarverslag vertegenwoordigen deze winkels de overgrote meerderheid van Starbucks winkels.

Het voorstel benadrukt dat werknemers van Starbucks hebben gemeld dat de onderneming het recht op vrijheid van vereniging en collectieve onderhandelingen heeft geschonden. Ook wordt er verwezen naar het feit dat het National Labor Relations Board (NLRB) beweringen over schendingen van arbeidsrechten gegrond hebben bevonden. Volgens berichtgeving begin december 2022 hebben werknemers van meer dan 330 Starbucks-winkels gestemd voor vakbondsvorming, waarvan 268 hier positief op hebben gestemd. Winkels met een vakbond vertegenwoordigen echter slechts 3 procent van de vestigingen van de onderneming in de Verenigde Staten.

Volgens een Global Human Rights Statement van Starbucks, die gebaseerd is op een aantal internationale normen, hebben werknemers recht op vrijheid van vereniging en collectieve onderhandelingen. Starbucks voorziet aandeelhouders van informatie over de voordelen die de onderneming werknemers biedt, de acties die de onderneming toelaatbaar acht of die het in strijd acht met zijn beleid, en perspectieven op de standpunten en acties van het NLRB. De onderneming heeft de risico's van vakbonden besproken in zijn jaarverslag en tijdens een earnings call.

Er zijn geloofwaardige redenen om de verschillende beschuldigingen van het NLRB, Starbucks en Workers United te ondersteunen. Hoewel er verschillende kwesties zijn opgelost, zijn veel beschuldigingen van wangedrag en mogelijke beleidswijzigingen nog lopende. De voorgestelde beoordeling door een derde partij zou aandeelhouders ten goede komen, doordat het ruis wegneemt en hen helpt bij het evalueren van de manier waarop de onderneming omgaat met de risico's die hiermee samenhangen. Daarbij voert het pensioenfonds een zelfde soort normatieve dialoog met Starbucks.

Om bovenstaande redenen heeft PMA voor het aandeelhoudersvoorstel gestemd. Het was de eerste keer dat dit voorstel op de agenda stond. Het voorstel is met 52% van de stemmen aangenomen. Starbucks zal de voorstel daarmee moeten uitvoeren.

Gezondheid

Abbvie

Bij Abbvie heeft Achmea IM op de aandeelhoudersvergadering van 2023 een resolutie mede-ingediend over het gebruik van zogenaamde secundaire en tertiaire patenten. Dit zijn patenten die worden ingediend na het aflopen van een eerst patent. Hierdoor houdt een farmaceut voor zeer lange tijd een monopolie op een medicijn, waardoor de prijzen zeer hoog blijven en de toegankelijkheid onder druk staat. Zo heeft Abbvie voor haar

medicijn Humira (ontstekingsremmer) 130 patenten geregistreerd. De resolutie roept de onderneming op om transparant te zijn of en hoe maatschappelijke impact wordt meegewogen bij de besluitvorming voor het indienen van secundaire en tertiaire patenten.

Abbvie stelde dat de resolutie onnodig was, omdat uit bestaande publicaties blijkt dat de Raad van Bestuur al goed toezicht houdt en dat de onderneming zich inzet om ethisch te handelen. Abbvie gaf verder aan dat ethische besluitvorming zich uitstrekt tot de bescherming van haar intellectuele eigendom. In het bijzonder geeft de onderneming aan dat het proces rondom patenten jaren kan duren, dat de relevantie van een patent niet bekend is tot het product volledig ontwikkeld is en dat elke bijkomende transparantie de concurrentiebelangen van AbbVie zou kunnen bedreigen.

PMA heeft VOOR de resolutie gestemd. Aandeelhouders hebben baat bij meer transparantie over de processen en toezichtmechanismen van de onderneming. De resolutie heeft 31% van de stemmen gekregen. Hiermee is het voorstel afgewezen.

Sociaal

McDonald's

Het aandeelhoudersvoorstel verzoekt om een wereldwijd politiek transparantierapport te publiceren, inclusief transparantie over niet-Amerikaanse politieke betrokkenheid, beleidsbeïnvloeding, lobby activiteiten, wetenschappelijk onderzoek en liefdadigheidsbijdragen. Transparantie toont aan of de politieke betrokkenheid van de onderneming in overeenstemming is met de openbare verklaringen en waarden.

McDonald's publiceert informatie op haar website over de politieke betrokkenheid en lobby activiteiten in de Verenigde Staten. Er wordt echter geen informatie gepubliceerd over haar politieke bijdragen buiten de Verenigde Staten. Ook maakt McDonald's geen lidmaatschappen van wereldwijde handelsverenigingen openbaar. McDonald's heeft in het verleden te maken gehad met enige kritiek van verschillende belanghebbenden met betrekking tot politieke invloed en lobby activiteiten. Een vrijwillig wereldwijd transparantierapport zou het leiderschap van McDonald's op het gebied van politieke transparantie en corruptiebestrijding aantonen.

Hoewel de openbaarmaking van lobby activiteiten en politieke bijdragen sterk afhankelijk is van de wet- en regelgeving in verschillende rechtsgebieden, zouden aandeelhouders toch baat hebben bij transparantie over politieke due diligence. Deze aanvullende informatie zou aandeelhouders in staat stellen om de uitgebreide politieke activiteiten van de onderneming, de relatieve risico's en voordelen en de manier waarop deze door de onderneming worden beheerd, te evalueren.

Om deze reden heeft PMA voor het aandeelhoudersvoorstel gestemd. Van de aandeelhouders heeft 18% 'voor' het aandeelhoudersvoorstel gestemd. Het voorstel is daarmee niet aangenomen. Dit is de tweede keer dat dit aandeelhoudersvoorstel bij McDonald's op de agenda stond, in 2022 ontving het voorstel 12,6% van de 'voor' stemmen.

Coca-Cola

Clean Yield Asset Management vraagt de onderneming in het aandeelhoudersvoorstel om een rapport op te stellen waarin de openbaar gemaakte standpunten van Coca-Cola worden vergeleken met de standpunten van organisaties en politieke kandidaten, die de onderneming via politieke bijdragen financiert. Het beleid van Coca-Cola is samengevat op de webpagina over publiek beleid en politieke betrokkenheid. De onderneming heeft op dit moment bijdragen aan federale en staatsverkiezingskandidaten stopgezet en de onderneming maakt lidmaatschappen van handelsgroepen en sociale bijdragen openbaar.

Ondanks de transparantie bij politieke betrokkenheid van Coca-Cola en het stopzetten van alle politieke donaties, heeft de onderneming nog risico's in verband met het financieren van organisaties die standpunten innemen die tegenstrijdig zijn met die van Coca-Cola. Coca-Cola heeft negatieve media-aandacht gekregen in verband met de kieswet in Georgia. Dergelijke negatieve aandacht kan het publieke imago en de merkreputatie van de onderneming schaden. Hoewel de onderneming zegt dat het voor ligt op zijn concurrenten volgens de CPA-Zicklin Index, houdt de Index geen rekening met overeenkomsten tussen politieke bijdragen en eigen waarden.

Daarom heeft PMA 'voor' het aandeelhoudersvoorstel gestemd. In totaal ontving het voorstel 28,8% steun van aandeelhouders. Het voorstel stond voor de eerste keer op de agenda en heeft direct al veel steun vergaard. De onderneming zal met een goede inhoudelijke reactie moeten komen hoe zij omgaan met het verzoek en de grote steun van aandeelhouders.

5.4. Corporate Governance ontwikkelingen

Evaluatie aandeelhoudersseizoenen Nederland 2023

Grote meerderheid van de aandeelhoudersvergaderingen vond live plaats

Ongeveer 77% van de beursgenoteerde ondernemingen hield een volledig fysieke vergadering. De overige 23% van de ondernemingen hield een hybride vergadering. Bij een deel van deze hybride vergaderingen hadden aandeelhouders de mogelijkheid om virtueel te stemmen en vragen te stellen tijdens de vergadering (62%). Dit wordt gezien als best practice omdat op deze wijze de aandeelhoudersrechten bij een hybride vergadering gewaarborgd worden. Bij de overige hybride vergaderingen hadden aandeelhouders wel de mogelijkheid om virtueel vragen te stellen maar niet om te stemmen. Wij zijn voorstander van hybride vergaderingen waar de aandeelhoudersrechten gewaarborgd zijn, dit geeft veel aandeelhouders de mogelijkheid om de vergaderingen live dan wel virtueel te bezoeken en om vragen te stellen. In Nederland wordt er nog gewerkt aan regelgeving omtrent virtuele vergaderingen.

Meerdere vergaderingen werden verstoord door activistische beleggers

De aandeelhoudersvergaderingen van Ahold Delhaize, BAM Groep, AkzoNovel, Stellantis, ING Groep, Unilever en Shell werden bezocht door klimaatactivisten. Bij de vergaderingen stelden de klimaatactivisten continu dezelfde vraag: committeert de onderneming zich aan het terugbrengen van de totale CO₂-voetafdruk (inclusief scope 3) met ten minste 45% in 2030 ten opzichte van het niveau van 2019, zoals aangegeven door de Nederlandse rechter in de klimaatzaak Shell/Friends of the Earth Nederland uit 2021. Hier wilden ze alleen een ja of nee antwoord op hebben. Bij de jaarvergadering van ING en Shell waren er ook klimaatactivisten van de groep Extinction Rebellion. Er waren activisten bij de vergadering van Shell die het podium wilden bestormen waar de bestuursleden zaten. De beveiliging hield hen tegen en heeft hen uit het pand gezet. De diverse acties hebben geleid tot verstoringen van de vergaderingen maar niet tot een inhoudelijke discussie. De opzet van aandeelhoudersvergaderingen wordt als gevolg van de acties opnieuw besproken. Zo te zien werken de acties contraproductief aangezien er geen inhoudelijke discussie plaatsvindt en de acties soms tot een negatief beeld van de actievoerders leidt. Ondernemingen kunnen zich hierachter verschuilen. In het verleden kwamen er ook stakeholders naar jaarvergaderingen maar het doel lijkt tegenwoordig te zijn om de vergadering te verstoren. Een beter georganiseerde dialoog tussen ondernemingen met stakeholders kan dit mogelijk voorkomen. Belgische vakbonden protesteerden ook bij de jaarvergadering van Ahold Delhaize. Zij protesteerden tegen de voorgenomen verkoop van 128 Delhaize-winkels. Meerdere

aandeelhouders hebben aangegeven zich niet veilig te voelen door de intensiteit van de acties.

Er was een afname in het aantal betwiste managementbesluiten

Dit jaar stonden er bij de Nederlandse aandeelhoudersvergaderingen 1022 managementvoorstellen geagendeerd. Van deze voorstellen werden er 2 voor de vergadering teruggetrokken. 27 managementvoorstellen kregen meer dan 20% 'tegen' stemmen. Dit is een daling van 55% ten opzichte van 2022 (61 voorstellen). Dit kan mogelijk een gevolg zijn van de dialogen die voor de aandeelhoudersvergaderingen met ondernemingen worden gehouden en dat de ondernemingen meer rekening houden met de institutionele stemrichtlijnen wanneer ze een voorstel agenderen. Van de voorstellen met meer dan 20% tegenstemmen was 41% beloning gerelateerd. Dit is een kleine stijging ten opzichte van 2022 (39%). De bevoegdheid om nieuwe aandelen uit te geven en om voorkeursrechten uit te sluiten vertegenwoordigen het op één na grootste deel van de controversiële besluiten (30%), gevolgd door (her)verkiezingen van commissarissen (22%). Dit laatste hangt vaak samen met onvrede over het beloningsbeleid/ beloningsverslag waar de raad van commissarissen verantwoordelijk voor wordt gehouden. Vorig jaar werd voor het eerst gezien dat een toenemend aantal institutionele investeerders bestuursleden en commissarissen verantwoordelijk houden voor het resultaat, de governance, beloning en/of duurzaamheidsactiviteiten. Dit leidde tot een toename in tegenstemmen tegen herbenoemingen. Dit is een trend die dit jaar voortzet en wereldwijd wordt gezien.

In totaal werden 6 managementvoorstellen weggestemd. Zie de tabel hieronder.

TABEL 5.4.1 OVERZICHT AFGEKEURDE MANAGEMENTVOORSTELLEN¹

Onderneming	Onderwerp	Resultaat stemming
Philips	Decharge Raad van Bestuur	76,4% Tegen
BESI	Beloningsverslag	74,3% Tegen
NSI	Uitgiftebevoegdheid nieuwe aandelen, tweede tranche van 10%	65,9% Tegen
NSI	Buiten toepassing verklaring voorkeursrechten tweede tranche van 10% aandelenemissie	65,7% Tegen
Universal Music Group	Herbenoeming RvC list Anna Jones (ook voorzitter van de beloningscommissie)	59,1% Tegen
Unilever	Beloningsverslag	58% Tegen

TomTom	Beloningsbeleid raad van Bestuur	25,8% Tegen (75% Voor stemmen benodigd in Nederland)
--------	----------------------------------	---

¹ Er wordt niet noodzakelijkerwijs in deze ondernemingen belegd

Gelijke steun voor aandeelhoudersvoorstel bij Shell

Net als vorig jaar was er 1 aandeelhoudersvoorstel bij Shell, namelijk het aandeelhoudersvoorstel van Follow This.. De steun voor dit voorstel bleef gelijk rond de 20%. Meerdere institutionele beleggers zijn het afgelopen jaar uit Shell gestapt, dit heeft gelukkig niet geleid tot een grote afname van steun voor het aandeelhoudersvoorstel.

Meer actie Raad van Commissarissen bij 'afgekeurd' beloningsbeleid

Waar vorig jaar geconcludeerd moest worden dat er weinig actie werd ondernomen door raden van commissarissen bij een afgekeurd beloningsbeleid, was er dit jaar een verbetering te zien. Sinds 2020 werd ieder jaar het voorgestelde beloningsbeleid van BE Semiconductor Industries (BESI), Flow Traders en Ctac door aandeelhouders weggestemd. Dit jaar behaalden alle drie de ondernemingen het benodigde aantal 'Voor' stemmen van 75%. De ondernemingen hebben uitgebreid overleg gehad voor de aandeelhoudersvergaderingen met betrokkenen. Dit heeft ertoe geleid dat er een aangepast beloningsbeleid werd voorgesteld wat goedgekeurd werd op de vergadering. De gesprekken hebben daadwerkelijk tot wijzigingen geleid wat een mooi voorbeeld is van waar engagement toe kan leiden.

Het beloningsverslag van BESI (gebaseerd op het oude beloningsbeleid) is tijdens de aandeelhoudersvergadering afgekeurd door de aandeelhouders. Bij Unilever uitten tegenstemmen onvrede over de ruime beloning voor de nieuwe CEO Hein Schumacher. Unilever zal binnen zes maanden na de aandeelhoudersvergadering een nadere verklaring publiceren met de uitkomst van de gesprekken met aandeelhouders, waaronder eventuele acties die naar aanleiding daarvan zijn ondernomen.

Weinig vooruitgang bij ondernemingen op onderwerpen in de Speerpuntenbrief van Eumedion

De in oktober verstuurde [Speerpuntenbrief](#) van Eumedion vermeldde de volgende speerpunten:

- Biodiversiteit
- Transparantie op het gebied van mensenrechten

Voortbordurend op het onderwerp transparantie rondom klimaat was transparantie rondom biodiversiteit als speerpunt benoemd. Ondernemingen werden gevraagd om afhankelijkheden en impact van de onderneming op biodiversiteit en kwetsbare ecosystemen te identificeren,

meten en beoordelen, inclusief de waardeketen. Wanneer de afhankelijkheid/impact materieel zou zijn dient de onderneming haar beleid te publiceren met informatie over hoe zij de negatieve impact wil mitigeren of hoe zij positieve impact wil creëren. Analyse van de jaarverslagen over 2022 laat zien dat er weinig gestructureerde aandacht is voor informatie gerelateerd aan biodiversiteit. De meeste ondernemingen zijn nog in de begin fase om het onderwerp meer inhoudelijk te onderzoeken en beoordelen. Bij enkele ondernemingen wordt er informatie verstrekt over sub-thema's die verband houden met biodiversiteit zoals verantwoord landgebruik, waterverbruik en (gevaarlijk) afval. Dit is met name bij ondernemingen die afhankelijk zijn van grondstoffen of industriële processen. Ahold Delhaize is een voorbeeld van een onderneming die op sub-thema niveau rapporteert. Een overkoepelende aanpak met betrekking tot biodiversiteit ontbreekt.

Weinig ondernemingen identificeren en rapporteren expliciet over risico's en afhankelijkheden in verband met het verlies aan biodiversiteit. Veel ondernemingen wezen er op dat er nog geen kaders zijn. Er is ook terughoudendheid om zich aan te sluiten bij sectorinitiatieven omdat er nog te weinig bekend is over methoden en rapportage.

Bij veel ondernemingen wordt biodiversiteit nu wel genoemd in het jaarverslag in het kader van de materialiteitsbeoordeling. Maar biodiversiteit wordt veelal als niet-materieel bestempeld voor rapportagedoeleinden. Dit zou erop wijzen dat biodiversiteit voor veel Nederlandse beursgenoteerde bedrijven geen materieel onderwerp is. Conclusie is dat hoewel het bewustzijn rond de thema's biodiversiteit en de bescherming van ecosystemen snel toeneemt onder Nederlandse ondernemingen zijn de ondernemingen nog in het beginstadium van de verzoeken in de Speerpuntenbrief. Of de ondernemingen klaar zijn voor de komende rapportageverplichtingen is nog de vraag. De meest recente versie van de 'European Sustainability Reporting Standards' lijkt de rapportageverplichtingen van ondernemingen te verlichten. De standaarden zijn een nadere invulling van de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) die grote ondernemingen verplicht om transparanter te rapporteren over de impact van hun beleid en activiteiten op mens en milieu. In de recentste versie staat opgenomen dat rapportage over de 'Principle adverse impact' indicatoren (pai's) niet verplicht is als zij niet materieel zijn voor de activiteiten van de onderneming. De onderneming mag de materialiteitsanalyse zelf maken. Meerdere partijen (Pensioenfederatie, Dufas) hebben aangegeven niet blij te zijn met deze ontwikkeling en zullen hun reactie indienen. De definitieve versie van de Europese Commissie gaat vervolgens naar het Europees Parlement en de lidstaten.

Het andere speerpunt in de brief was een herhaling van de oproep aan ondernemingen om te rapporteren over de effectiviteit van hun procedures en maatregelen om mensenrechten in de gehele waardeketen te waarborgen. Het verzoek om meer transparantie sluit aan bij de

ontwikkelingen in wet- en regelgeving waaronder de Corporate Sustainability Due Diligence Directive. De analyse van de jaarverslagen over 2022 laat vooruitgang zien in de zin dat ondernemingen steeds actiever worden met betrekking tot het verbeteren van de ESG due diligence processen. Maar er is nog geen significante verbetering in de transparantie over de effecten van due diligence procedures. Als gevolg van de komende verplichtingen op grond van de CSRD zijn ondernemingen hun screening van leveranciers aan het her-evalueren en herzien evenals de periodieke due diligence procedures. Ook wordt er diepgaander in de keten gekeken. Meerdere ondernemingen hebben structurele wijzigingen aangekondigd wat betreft hun 'third-party risk management' systemen wat tot beter inzicht, data en transparantie zou moeten leiden. De mensenrechtenrapportage van ABN AMRO Bank is een goed voorbeeld van een constant verbeterende rapportage. Naar aanleiding van het punt mensenrechten is er met meerdere ondernemingen ook gesproken over hun (nog aanwezige) activiteiten in Rusland.

Toegenomen transparantie rondom het onderwerp belasting

In mei 2022 heeft de ondernemingsorganisatie VNO-NCW de 'Dutch Tax Governance Code' gepubliceerd. Meer dan 40 Nederlandse ondernemingen onderschreven toen al de code. Het doel van de code is om de transparantie te vergroten over de fiscale positie van Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen en het opbouwen van het publiek vertrouwen in het Nederlandse belastingstelsel en de ondernemingen. Mede dankzij de code was er toegenomen transparantie van de ondernemingen over het belastingbeleid, belastingprincipes, governance op dit gebied en de ondernemingsstructuur. Bijna alle Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen hebben verklaard dat zij niet zogenaamde 'tax-havens' gebruiken voor belastingontwijking. Wanneer ze entiteiten hebben in zogenaamde 'tax-havens' is dat voor substantiële en commerciële redenen. Er is een kleine toename van het aantal ondernemingen die details hebben gerapporteerd over de belastingen die ze betaald hebben in landen waar zij activiteiten hebben. Het zogenaamde 'country-by-country tax report'. Teleurstellend is dat nog niet alle ondernemingen de 'Dutch Tax Governance Code' hebben ondertekend. Uit de gesprekken met ondernemingen volgde dat niet alle ondernemingen op de hoogte waren van de Code en nooit waren benaderd door het VNO-NCW om de Code te onderschrijven. Ook zagen enkele ondernemingen er de toegevoegde waarde niet van in. Eumedion heeft aangegeven de bevindingen te gaan bespreken met de VNO-NCW en haar leden.

Stijgende genderdiversiteit in raden van commissarissen

In 2023 was er een verdere toename van de genderdiversiteit te zien in de raden van commissarissen. Alle Nederlandse AEX en AMX ondernemingen voldoen nu aan de wettelijke quota van minimaal 1/3 vrouwen en mannen in de raad van commissarissen. Wolters Kluwer is de enige onderneming

die meer vrouwelijke dan mannelijke raad van commissarissen leden heeft (4:2). Wolters Kluwer, ASM International, Universal Music Group en CTP hebben een vrouwelijke voorzitter in de raad van commissarissen. In de raden van bestuur is een wisselend beeld te zien. Bij de AEX ondernemingen was er een lichte stijging te zien maar bij de AMX was een scherpe daling te zien. Deze daling werd grotendeels veroorzaakt door een gewijzigde samenstelling van ondernemingen in de AMX het afgelopen jaar. Onderstaande tabellen laten de ontwikkelingen op het gebied van genderdiversiteit door de jaren heen zien bij de raden van bestuur en de raden van commissarissen bij de AEX en AMX ondernemingen.

TABEL 5.4.2 GENDERDIVERSITEIT NEDERLANDSE AEX ONDERNEMINGEN¹

	2009	2014	2018	2021	2022	2023
% vrouwelijke leden raden van bestuur	5%	6%	9%	19%	18%	22%
% vrouwelijke leden raden van commissarissen	17%	26%	33%	39%	42%	43%

¹ Bron: 'Evaluation of the 2023 AGM Season, Eumedion'

TABEL 5.4.3 GENDERDIVERSITEIT NEDERLANDSE AMX ONDERNEMINGEN¹

	2009	2014	2018	2021	2022	2023
% vrouwelijke leden raden van bestuur	0%	8%	7%	12%	18%	12%
% vrouwelijke leden raden van commissarissen	9%	14%	22%	34%	37%	40%

¹ Bron: 'Evaluation of the 2023 AGM Season, Eumedion'

6. Bijlagen

6.1. Uitgangspunten van het Global Compact van de Verenigde Naties

Het UN Global Compact verlangt van bedrijven dat zij binnen hun invloedssfeer een aantal kernwaarden op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie omarmen, ondersteunen en uitoefenen. Bedrijven die het UN Global Compact initiatief onderschrijven, verbinden zich ertoe de onderstaande doelstellingen en waarden te steunen bij het uitvoeren van hun activiteiten:

Mensenrechten

1e principe: Bedrijven dienen binnen de eigen invloedssfeer de internationaal vastgelegde mensenrechten te ondersteunen en te respecteren; en

2e principe: er voor te zorgen dat zij niet medeplchtig zijn aan schendingen van de mensenrechten.

Arbeidsnormen

3e principe: Bedrijven dienen de vrijheid van vakvereniging en de effectieve erkenning van het recht op collectieve onderhandelingen te handhaven;

4e principe: alle vormen van verplichte en gedwongen arbeid te elimineren;

5e principe: zich in te spannen voor de effectieve afschaffing van kinderarbeid; en

6e principe: discriminatie met betrekking tot werk en beroep te bestrijden.

Milieu

7e principe: Bedrijven dienen het voorzichtigheidsbeginsel te hanteren met betrekking tot milieukwesties;

8e principe: initiatieven te ondernemen om grotere verantwoordelijkheid op milieugebied te bevorderen; en

9e principe: de ontwikkeling en verspreiding van milieuvriendelijke technologieën te stimuleren.

Anticorruptie

10e principe: Bedrijven dienen alle vormen van corruptie, inclusief afpersing en omkoping, tegen te gaan.

De principes van het UN Global Compact zijn gebaseerd op internationale verdragen, onder andere afgeleid van de Universele verklaring van de rechten van de mens, de verklaring van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) inzake de fundamentele arbeidsrechten, en van de verklaring van Rio met betrekking tot milieu en ontwikkeling.

6.2. Relevante bepalingen Nederlandse Corporate Governance Code (2022 versie)

Principe 4.1 De algemene vergadering

Principe: De algemene vergadering kan een zodanige invloed uitoefenen op het beleid van het bestuur en de raad van commissarissen van de vennootschap, dat zij een volwaardige rol speelt in het systeem van checks and balances binnen de vennootschap. Goede corporate governance veronderstelt een volwaardige deelname van aandeelhouders aan de besluitvorming in de algemene vergadering.

Relevante best practice bepalingen

4.1.1 Het toezicht van de raad van commissarissen op het bestuur omvat mede het toezicht op de verhouding met aandeelhouders.

4.1.5 Indien een aandeelhouder een onderwerp op de agenda heeft laten plaatsen, licht hij dit ter vergadering toe en beantwoordt hij zo nodig vragen hierover.

4.1.6 Een aandeelhouder oefent het agenderingsrecht slechts uit nadat hij daaromtrent in overleg is getreden met het bestuur. Wanneer één of meer aandeelhouders het voornemen hebben de agendering te verzoeken van een onderwerp dat kan leiden tot wijziging van de strategie van de vennootschap, bijvoorbeeld door het ontslag van één of meer bestuurders of commissarissen, wordt het bestuur in de gelegenheid gesteld een redelijke termijn in te roepen om hierop te reageren (de responstijd). De mogelijkheid van het inroepen van de responstijd geldt ook voor een voornemen

als hiervoor bedoeld dat strekt tot rechterlijke machtiging voor het bijeenroepen van een algemene vergadering op grond van artikel 2:110 BW. De desbetreffende aandeelhouder respecteert de door het bestuur ingeroepen responstijd, bedoeld in best practice bepaling 4.1.7.

Principe 4.3 Uitbrengen van stemmen

Principe: Deelname van zoveel mogelijk aandeelhouders aan de besluitvorming in de algemene vergadering is in het belang van de checks and balances van de vennootschap. De vennootschap stelt, voor zover het in haar mogelijkheid ligt, aandeelhouders in de gelegenheid op afstand te stemmen en met alle (andere) aandeelhouders te communiceren.

Relevante best practice bepalingen

4.3.1 Een aandeelhouder stemt naar eigen inzicht. Van een aandeelhouder die gebruik maakt van stemadviezen van derden wordt verwacht dat hij zich een eigen oordeel vormt over het stembeleid of de door deze adviseur verstrekte stemadviezen.

4.3.5 Institutionele beleggers (pensioenfondsen, verzekeraars, beleggingsinstellingen, vermogensbeheerders) plaatsen jaarlijks in ieder geval op hun website hun beleid ten aanzien van het uitoefenen van het stemrecht op aandelen die zij houden in beursvennootschappen.

4.3.6 Institutionele beleggers plaatsen jaarlijks op hun website en/of in hun bestuursverslag een verslag van de uitvoering van hun beleid voor het uitoefenen van het stemrecht in het desbetreffende boekjaar. Daarnaast brengen zij ten minste eenmaal per kwartaal op hun website verslag uit of en hoe zij als aandeelhouders hebben gestemd op algemene vergaderingen. Dit verslag wordt op de website van de institutionele belegger geplaatst.

6.3. Categorieën voorstellen aandeelhoudersvergaderingen

TABEL 6.3.1

Categorie	Toelichting
Aandelen gerelateerd	O.a. uitgifte aandelen, speciale rechten, share classes
Audit gerelateerd	O.a. benoeming accountants, accountant fees
Beleggingsfondsen	Bepalingen omtrent beleggingsfondsen
Beloning	O.a. beloningsbeleid, beloning zelf, say on pay enz
Benoemingen	O.a. benoeming RvB, RvC
Bestuurders gerelateerd	O.a. benoeming commissies, beloning commissies, aanpassen termijn bestuurders, enz
Corporate Governance	O.a. aanpassen aandeelhoudersrechten, stembepalingen
Duurzaamheid	O.a. duurzaamheidsonderwerpen zoals rapportages, verantwoordelijkheid. Met name aandeelhoudersvoorstellen op het gebied van duurzaamheid bevat zowel klimaat als sociaal mix.
Klimaat	Say on Climate en aandeelhoudersvoorstellen op het gebied van klimaat
Niet-routinematig	O.a. proxy contest kosten, speciale rapporten, additionele allocatie
Overig	
Geen research	Agendapunten waar geen onderliggende documentatie voor aanwezig is vanuit de onderneming
Overname gerelateerd	O.a. Aanpassen statuten tegen overname, supermajority vote instellen, control shares
Routine	O.a. AGM bepalingen, dividend, belasting
Sociaal	O.a. goedkeuring donaties goede doelen, politieke donaties en aandeelhoudersvoorstellen op het gebied van Sociaal
Statuten gerelateerd	O.a. aanpassen van de statuten
Strategische transacties	O.a. fusie overeenkomst, verkoop van assets

6.4. Lijst van ondernemingen; normatieve engagement

	Onderneming	Dialogo geïnitieerd	Normschending
1	ABB Ltd.	17-4-2023	Corruptie
2	Accenture Plc	15-10-2022	Arbeidsnormen
3	Alibaba Group Holding Limited	17-4-2023	Corruptie
4	Alphabet Inc. Class C	15-7-2021	Arbeidsnormen
	Alphabet Inc. Class C	15-7-2021	Corruptie
	Alphabet Inc. Class C	15-7-2021	Mensenrechten
5	AltaGas Ltd.	17-4-2023	Milieu
6	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Corruptie
7	Anheuser-Busch InBev	15-7-2022	Arbeidsnormen
8	Baidu, Inc.	17-4-2023	Corruptie
9	Barclays PLC	15-10-2022	Mensenrechten
10	Barrick Gold Corporation	15-7-2022	Mensenrechten
	Barrick Gold Corporation	15-7-2022	Mensenrechten
	Barrick Gold Corporation	15-7-2022	Milieu
	Barrick Gold Corporation	15-7-2022	Milieu
11	Bayer AG	15-4-2022	Milieu
12	Berkshire Hathaway Inc.	15-2-2023	Mensenrechten
13	BHP Group Limited	15-2-2023	Arbeidsnormen
	BHP Group Limited	15-2-2023	Milieu
	BHP Group Limited	15-2-2023	Milieu
	BHP Group Limited	15-2-2023	Milieu
14	Bunge Limited	17-4-2023	Milieu
15	Carnival plc	17-10-2022	Milieu
16	Carrefour SA	15-4-2022	Arbeidsnormen
17	Chevron Corporation	15-2-2023	Arbeidsnormen
	Chevron Corporation	15-2-2023	Milieu
18	Coca-Cola Amatil Limited	15-10-2022	Arbeidsnormen
19	Compass Group PLC	17-4-2023	Arbeidsnormen
20	Consolidated Edison, Inc.	17-4-2023	Milieu
21	Delta Air Lines, Inc.	15-1-2022	Arbeidsnormen
22	Deutsche Bank AG	15-7-2021	Corruptie
23	Deutsche Bank AG /New York Branch/	15-7-2021	Corruptie

	Onderneming	Dialogo geïnitieerd	Normschending
24	Deutsche Telekom AG	15-2-2023	Arbeidsnormen
	Deutsche Telekom AG	15-2-2023	Mensenrechten
25	Electricite de France SA	15-2-2023	Corruptie
	Electricite de France SA	15-2-2023	Milieu
	Electricite de France SA	15-2-2023	Milieu
26	Eni SpA	15-3-2019	Arbeidsnormen
	Eni SpA	15-7-2022	Milieu
27	Exelon Corporation	17-10-2022	Corruptie
28	Experian PLC	15-1-2021	Mensenrechten
	Experian PLC	17-4-2023	Mensenrechten
	Experian PLC	17-4-2023	Mensenrechten
29	Exxon Mobil Corp.	15-10-2022	Mensenrechten
	Exxon Mobil Corp.	15-10-2022	Milieu
	Exxon Mobil Corp.	17-10-2022	Milieu
	Exxon Mobil Corp.	17-10-2022	Milieu
30	First Quantum Minerals Ltd.	15-2-2023	Milieu
31	Fortescue Metals Group Ltd.	15-2-2023	Arbeidsnormen
32	Glencore plc	15-10-2022	Corruptie
	Glencore plc	17-10-2022	Mensenrechten
	Glencore plc	17-10-2022	Mensenrechten
	Glencore plc	17-10-2022	Milieu
	Glencore plc	17-10-2022	Milieu
33	Imperial Oil Limited	17-10-2022	Milieu
34	ING Groep NV	15-2-2022	Corruptie
35	Kansai Electric Power Company, Incorporated	15-10-2021	Corruptie
36	Lyft, Inc.	15-1-2022	Arbeidsnormen
37	Marriott International, Inc.	15-2-2023	Mensenrechten
38	Meta Platforms, Inc.	28-3-2019	Mensenrechten
	Meta Platforms, Inc.	15-7-2021	Arbeidsnormen
	Meta Platforms, Inc.	15-7-2021	Arbeidsnormen
39	Mitsui & Co.,Ltd	15-1-2020	Mensenrechten
	Mitsui & Co.,Ltd	15-2-2023	Milieu
40	Nutrien Ltd.	15-1-2022	Mensenrechten
	Nutrien Ltd.	15-1-2022	Milieu
41	Paramount Global	17-10-2022	Arbeidsnormen
42	PG&E Corporation	15-10-2022	Mensenrechten
43	Porsche Automobil Holding SE	17-10-2022	Milieu
44	Renault SA	15-10-2022	Milieu
45	Repsol SA	15-10-2022	Mensenrechten

	Onderneming	Dialogo geïnitieerd	Normschending
	Repsol SA	15-10-2022	Milieu
46	Rio Tinto plc	15-2-2023	Mensenrechten
	Rio Tinto plc	15-2-2023	Milieu
47	Securitas AB	15-10-2021	Mensenrechten
48	Shell plc	15-1-2017	Mensenrechten
	Shell plc	15-7-2022	Milieu
	Shell plc	15-7-2022	Milieu
49	Sony Group Corporation	15-10-2022	Arbeidsnormen
50	Stellantis NV	15-4-2022	Milieu
51	Sumitomo Corporation	15-1-2022	Arbeidsnormen
52	Suncor Energy Inc.	15-4-2022	Milieu
53	Target Corporation	15-4-2022	Arbeidsnormen
54	TC Energy Corporation	25-8-2016	Milieu
	TC Energy Corporation	15-2-2023	Mensenrechten
55	Telefonaktiebolaget LM Ericsson	17-10-2021	Corruptie
56	Tesla, Inc.	15-2-2023	Arbeidsnormen
	Tesla, Inc.	15-2-2023	Mensenrechten
57	The AES Corporation	15-4-2022	Mensenrechten
58	The Coca-Cola Company	15-10-2022	Arbeidsnormen
	The Coca-Cola Company	15-10-2022	Arbeidsnormen
59	T-Mobile US, Inc.	15-2-2023	Arbeidsnormen
	T-Mobile US, Inc.	15-2-2023	Mensenrechten
60	Tokyo Electric Power Co.	15-4-2022	Milieu
61	Tokyo Gas Co., Ltd.	15-2-2023	Milieu
62	Toyota Motor Corp.	15-2-2023	Milieu
63	Tyson Foods, Inc.	17-10-2022	Arbeidsnormen
64	Uber Technologies, Inc.	15-7-2021	Arbeidsnormen
	Uber Technologies, Inc.	15-7-2021	Arbeidsnormen
	Uber Technologies, Inc.	15-7-2021	Mensenrechten
65	UBS Group AG	15-10-2021	Mensenrechten
66	Verizon Communications, Inc.	15-10-2022	Arbeidsnormen
67	Vestas Wind Systems A/S	15-7-2021	Mensenrechten
68	Volkswagen AG	15-10-2022	Milieu
69	Wal-Mart Stores, Inc.	15-4-2022	Arbeidsnormen
70	Woodside Energy Group Ltd.	17-10-2022	Milieu

6.5. Lijst van ondernemingen; Thematische engagement

	Onderneming	Sector	Land van herkomst	Engagement omschrijving
1	Abbott Laboratories	Zorgproducten en -apparaten	Verenigde Staten	Access to Healthcare
2	Amgen Inc.	Biotechnologie	Verenigde Staten	Access to Healthcare
3	AstraZeneca PLC	Geneesmiddelen	Verenigd Koninkrijk	Access to Healthcare
4	Carrefour SA	Consumentengoederen Distributie & Retail	Frankrijk	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
5	Danaher Corporation	Instrumenten en Diensten voor Levenswetenschappen	Verenigde Staten	Access to Healthcare
6	Eli Lilly and Company	Geneesmiddelen	Verenigde Staten	Access to Healthcare
7	Henkel AG & Co. KGaA	Huishoudelijke producten	Duitsland	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
8	Jazz Pharmaceuticals Plc	Geneesmiddelen	Verenigde Staten	Access to Healthcare
9	Jeronimo Martins, SGPS S.A.	Consumentengoederen Distributie & Retail	Portugal	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
10	Kimberly-Clark Corp	Huishoudelijke producten	Verenigde Staten	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
11	L'Oreal SA	Persoonlijke verzorgingsproducten	Frankrijk	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
12	Procter & Gamble Company	Huishoudelijke producten	Verenigde Staten	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
13	Repsol SA	Olie, gas & brandstoffen	Spanje	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
14	Royal Ahold Delhaize N.V.	Consumentengoederen Distributie & Retail	Nederland	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
15	Sanofi	Geneesmiddelen	Frankrijk	Access to Healthcare
16	Takeda Pharmaceutical Co. Ltd.	Geneesmiddelen	Japan	Access to Healthcare
17	Thermo Fisher Scientific Inc.	Instrumenten en Diensten voor Levenswetenschappen	Verenigde Staten	Access to Healthcare

Colofon

Deze halfjaarrapportage Maatschappelijk Verantwoord Beleggen is een uitgave van Achmea Investment Management.

Disclaimer

Achmea Investment Management B.V. ('Achmea IM') heeft de informatie in dit document met zorg samengesteld. De informatie is alleen bestemd voor gekwalificeerde beleggers en/of professionele beleggers zoals bedoeld in de Wet op het financieel toezicht (Wft). Dit document is of bevat (i) geen aanbod of uitnodiging om financiële instrumenten te kopen, te verkopen of te verhandelen, (ii) geen beleggingsaanbeveling of beleggingsadvies, (iii) geen juridisch, fiscaal of ander advies. Achmea IM raadt u af een (beleggings)beslissing uitsluitend te baseren op de informatie in dit document. Raadpleeg in voorkomende gevallen een juridisch, fiscaal of andere adviseur. Achmea IM is niet aansprakelijk voor schade die het gevolg is van zo'n (beleggings)beslissing. De informatie in dit document is (mede) gebaseerd op informatie die Achmea IM van betrouwbaar geachte informatiebronnen heeft verkregen. Achmea IM garandeert niet de betrouwbaarheid van die bronnen en de juistheid en volledigheid van de van die bronnen verkregen informatie. De informatie in dit document is puur informatief en u kunt daaraan geen rechten ontleen. Alle informatie is een momentopname, tenzij uitdrukkelijk anders is aangegeven. Het verstrekken van dit document na de oorspronkelijke publicatiedatum is geen garantie dat de hierin opgenomen informatie op die latere datum nog juist en volledig is. Achmea IM heeft het recht om deze informatie zonder aankondiging te wijzigen. Het noemen van rendementen op beleggingen in dit document dient uitsluitend als uitleg en toelichting. Achmea IM spreekt daarmee geen verwachting uit over het rendement of koersverloop van die beleggingen. De waarde van uw belegging kan fluctueren en in het verleden behaalde resultaten bieden geen garantie voor de toekomst. U mag de informatie in dit document alleen voor eigen persoonlijk gebruik kopiëren.

U mag de informatie niet overnemen, vermenigvuldigen, distribueren of openbaren zonder schriftelijke toestemming van Achmea IM. Alle informatie (teksten, foto's, illustraties, grafisch materiaal, handelsnamen, logo's, woord en beeldmerken) blijft eigendom van of in licentie bij Achmea IM en wordt beschermd door auteursrecht, merkenrecht en/of intellectueel eigendomsrecht. Er worden geen rechten of licenties overgedragen bij gebruik van of toegang tot deze informatie. Achmea Investment Management B.V., statutair gevestigd te Zeist (KvK 18059537), beschikt over een vergunning als beheerder van beleggingsinstellingen zoals bedoeld in de Wet op het financieel toezicht. Achmea Investment Management B.V. is ingeschreven in het register van de Stichting Autoriteit Financiële Markten onder nummer 15001209.

Disclaimer uitsluiting

Uitsluitingslijsten worden jaarlijks opgesteld. Hierbij wordt onder andere gebruik gemaakt van ESG-informatie van onafhankelijke dataleveranciers zoals ISS ESG en MSCI ESG-Research. Om tot een uitsluitingslijst te komen worden de door ons gebruikte marktbrede benchmarks gescreend op naleving dan wel overtreding van de ESG-normen zoals opgenomen in het MVB-beleid. Voldoet een land of ondernemingen op basis van de beschikbare ESG-informatie niet aan onze ESG-normen, dan komt deze in aanmerking voor uitsluiting van het beleggingsuniversum van de Achmea IM beleggingsfondsen. Zowel interne als externe portefeuille beheerders worden gevraagd te controleren of er posities in deze landen of ondernemingen in hun beleggingsportefeuilles voorkomen. Indien dit het geval is, worden zij gevraagd deze binnen een redelijke termijn te verkopen. Mutaties in de beleggingsportefeuilles, door bijvoorbeeld corporate actions, beleggingen buiten de reguliere benchmark of wijzigingen in de benchmark, worden tussentijds niet aan de uitsluitingslijsten getoetst. Ook wordt de beschikbare ESG-informatie niet getoetst op volledigheid. Hierdoor is het mogelijk dat er wordt belegd in landen en ondernemingen die op de uitsluitingslijst staan of die conform de in het MVB-beleid opgenomen ESG-normen, uitgesloten hadden moeten worden. Op het eerst volgende moment van het opstellen van de uitsluitingslijst wordt het proces, zoals hierboven geschetst weer gevolgd. Achmea IM kan geen garanties geven over de volledigheid en juistheid bij de vaststelling en implementatie van de uitsluitingslijsten. Wij aanvaarden daarvoor geen aansprakelijkheid.

Achmea IM kan geen garanties geven over de volledigheid en juistheid bij de vaststelling en implementatie van de uitsluitingslijsten. Wij aanvaarden daarvoor geen aansprakelijkheid.